

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ "ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ.,

ΑΘΗΝΑΙ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1943

ΑΡΙΘ. 34.

Ο Δ Η Γ Ο Ι

Μία λογοτεχνική ξιφομαχία, διεξαχθεῖσα με τὴν μεγαλυτέραν δημοσιότητα, δίδει ἀφορμὴν (ὄχι τὴν πρώτην, ὄχι τὴν τελευταίαν) διὰ νὰ τεθῆ πάλιν εἰς τὸ μέσον ἓνα γνωστὸν ζήτημα. Τὸ ζήτημα κατὰ πόσον πρέπει ὁ λογοτέχνης, ὁ ποιητὴς ἀλλὰ καὶ ὁ πεζογράφος (πεζογραφῶν ποιητὴς ἔδωκε τὴν ἀφορμὴν) νὰ ἐπιδιώκῃ νὰ εἶναι προσιτὸς εἰς τὸ κοινὸν ποῦ θὰ τὸν διαβάσῃ, ἢ θὰ ἀποτείνεται μόνον εἰς τοὺς ὀλίγους «ἐκλεκτούς», ποῦ εὐρίσκονται εἰς τὴν ἰδίαν με αὐτὸν κορυφὴν τοῦ Παρνασσοῦ ἢ τοῦ Ὀλύμπου, ἢ, ἴσως, τῶν Ἱμαλαίων, τῆς Τέχνης, ἀπὸ ὅπου θὰ βλέπουν τοὺς ἀμύητους με συγκατάθεσιν, ὅπως οἱ φιλόσοφοι ἐκεῖνοι τοῦ Λουκιανοῦ.

Καὶ ἡ μὲν συζήτησις εἶχε τύχην—προεκάλεσεν ἐνδιαφερόν—ποῦ δὲν θὰ τὸ ἤλιζε, βέβαια, ἐκεῖνος ποῦ τὴν ἄνοιξε. Τοῦτο φυσικὰ δὲν ἀποτελεῖ ἀποχρώντα λόγον διὰ νὰ ἀπασχοληθῇ με αὐτὴν καὶ ἡ παρούσα στήλη. Ἀλλὰ ὑπάρχει κάτι ποῦ δικαιολογεῖ τοιαύτην ἀνάμειξιν. Καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ βαθύτερον νόημα τῆς συζητήσεως. Διότι αὐτὴ ἡ συζήτησις καθ' ἑαυτὴν ἀποτελεῖ μίαν ὁμολογίαν. Ὁμολογίαν ἀθέλητον ἴσως καὶ δι' αὐτὸ ὀλιγώτερον ἀξιέπαινον ἀπὸ ἐκείνην ποῦ μᾶς ἀπασχόλησεν εἰς τὸ περασμένον φύλλον μας· ἀλλὰ πάντως ὁμολογίαν διαφοριστικὴν.

*

Δὲν χρειάζεται, πράγματι, βαθεῖα ἀνάλυσις τῶν συλλογισμῶν ποῦ συναπαρτίζουν τὴν συζήτησιν αὐτὴν, διὰ νὰ ἀντιληφθῇ κανεὶς, ὅτι καὶ μόνῃ ἢ τοιαύτῃ συζήτησις ἀπο-

δεικνύει, ὅτι μία μεγάλη μερὶς τῶν λογοτεχνῶν μας—μεγάλῃ καὶ ἀντιπροσωπευτικῇ—οὔτε σκέπτεται κἄν νὰ προβάλλῃ τὴν ἀξίωσιν ὅτι ἔχει κάποιον προσορισμὸν, νὰ χρησιμεύσῃ ὡς καθοδηγητὴς τῆς κοινωνίας. Ὅτι χρέος τῆς εἶναι νὰ φωτίσῃ, νὰ ἐμπνεύσῃ, νὰ τονώσῃ, νὰ ἐνισχύσῃ, νὰ ἐλέγξῃ, νὰ ἐξυψώσῃ τὸν λαόν, τοῦ ὁποίου εἶναι—ἢ μήπως δὲν εἶναι;—μέρος καὶ αὐτοί, καὶ μέσα εἰς τὸν ὁποῖον καὶ αὐτοὶ πρόκειται νὰ δημιουργήσουν ἐκεῖνο ποῦ θὰ ἀποτελῇ τὴν δικαιολογίαν τῆς ὑπάρξεώς των. Ὅτι, τέλος πάντων, ἡ πνευματικὴ, ἡ ἠθικὴ, ἡ πολιτιστικὴ κατάστασις τῆς κοινωνίας μας κάποιαν ἐπίδρασιν πρέπει νὰ νοιώθῃ ἀπὸ αὐτοὺς, κάποιαν εἰδησιν νὰ παίρῃ ἀπὸ τὸ πέρασμά των μέσα εἰς τὴν ζωὴν. Διαφορετικὰ, ἂν οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ εἶχαν τὴν ἐλαχίστην ἰδέαν περὶ τῆς ὑπάρξεως ἐνὸς τέτοιου προσορισμοῦ δι' αὐτούς, μὰ οὔτε θὰ ἦτο κἄν νοητὸν ὅτι θὰ ἔθεταν ἔστω καὶ μόνον μέσα των, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον εἰς τὴν δημοσιότητα, μίαν τοιαύτην ἐρώτησιν. Ἐκούσθη ποτὲ νὰ διερωτᾶται ὁ ὀδηγητὴς ἂν πρέπει νὰ εἶναι καταληπτὸς ἀπὸ τὸν ὀδηγούμενον; Ἐκούσθη ποτὲ, ὅτι ἓνας ποῦ θέλει νὰ ἐπιδράσῃ ἐξυψωτικῶς εἰς μίαν κοινωνίαν θὰ διερωτᾶται καὶ θὰ συζητῇ, ἂν καὶ κατὰ πόσον θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἀντιληπτὸς ἀπὸ τὴν κοινωνίαν αὐτήν; Ἐκούσθη ποτὲ κανεὶς, φιλοδοξῶν νὰ εἶναι ἡγέτης, καὶ ὁ ὁποῖος νὰ θέτῃ κἄν τὸ ἐρώτημα, ἂν πρέπει νὰ τὸν ἀντιλαμβάνονται ἐκεῖνοι τῶν ὁποίων φιλοδοξεῖ νὰ ἡγηθῇ, ἢ μήπως πρέπει νὰ παῖξῃ μαζί των πνευματικὸν κρυφτοῦλι;

*

Ἄλλ' ἀκριβῶς ἐδῶ εἶναι τὸ βαθύτερον νόημα πού μᾶς ἐνδιαφέρει· ὅτι τέτοια φιλοδοξία δὲν ὑπάρχει. Ὅτι συνείδησις τοιούτου προσορισμοῦ λείπει ἐντελῶς. Ὅτι ἡ μεγίστη μερὶς τῶν διανοουμένων μας, καὶ μάλιστα τῶν λογοτεχνῶν μας, οὔτε τὴν ἀξίωσιν κἄν ἔχει νὰ εἶναι καθοδηγητῆς, ἐμπυχωτῆς, ἀναμορφωτῆς τῆς κοινωνίας μας, τοῦ λαοῦ μας. Καὶ εἰς μίαν ψυχὴν χωρὶς πόθον νὰ διακονήσῃ εἰς τὰς πνευματικὰς ἀνάγκας τοῦ λαοῦ μας, δηλαδή χωρὶς τῆς ἀγάπης τὴν ζωντάνια, τί πνευματικὰ δημιουργήματα ἡμπορεῖ νὰ φανερωθοῦν; Τί λοιπὸν θέλετε νὰ εἶναι καὶ ἡ Μοῦσα αὐτή; «Δὲν εἶναι παρὰ λίθος», ὅπως εἶπεν ὁ ποιητῆς μας, ὁ Σολωμός. Καὶ μέσα εἰς τὴν πνευματικὴν αὐτὴν ἀπολίθωσιν φυσικὸν εἶναι οἱ διανοούμενοί μας νὰ θέλουν νὰ καταρτίθουν εἰς τὸν τύπον τοῦ «σκοτεινοῦ» Ἡρακλείτου καὶ νὰ θέλουν νὰ βροῦν εἰς τὸ μυστηριώδες καὶ ἀκατάληπτον, τὸ ὑποκατάστατον τοῦ διαφωτιστικοῦ καὶ ἐμπνευστικοῦ.

Καὶ εἶναι μὲν, ἴσως, ἀμφίβολον, ἂν καὶ κατὰ πόσον καθεὶς λογοτέχνης, πεζογράφος ἢ ποιητῆς, μὲ τὸ νὰ εἶναι ἀκατανόητος γίνεταί Ἡράκλειτος. Ὁ Ἐφέσιος φιλόσοφος θὰ εἶχεν, ἴσως, δυσκολίαν νὰ τὸ παραδεχθῇ. Ἀλλὰ πρέπει νὰ μὴ λησμονηθῇ, ὅτι, δυστυχῶς, παρ' ὅλα ὅσα εἶπαμε παραπάνω, αὐτὴ ἡ Ἡρακλειτοποίησης πρέπει νὰ χαριετισθῇ ὡς κάποια πρόοδος ἔναντι τοῦ παρελθόντος. Ἡ παρελθούσα γενεὰ εἰς τὸν τόπον μας, μὲ ὅλον τὸν σεβασμὸν βέβαια πρὸς τὶς ἐλάχιστες φωτεινὰς ἐξαιρέσεις, δὲν εἶχε, δυστυχῶς, τίποτε τὸ καλὸν νὰ προσφέρῃ. Καὶ μᾶς ἐπλημμύριζε μὲ τὸ κακόν. Ἡ νεώτερα δὲν ἔχει, ἐπίσης, νὰ προσφέρῃ καλὸν καὶ προσπαθεῖ νὰ μὴ προσφέρῃ τίποτε. Περιορίζει τὴν τέχνην εἰς τὴν μορφήν, καὶ τὴν στερεὶ περιεχομένου. Καὶ μᾶς ἐμφανίζει τὸ λογοτέχνημα, ὅπου διαβάσεις, διαβάζεις, καὶ εἰς τὸ τέλος ὁμολογεῖς ὅτι δὲν καταλαβαίνεις τίποτε, διὰ νὰ ἀκούσῃς τὴν ἀπάντησιν: «Μὰ αὐτὸ ἀκριβῶς ἐπεδίωκα ὅταν ἔγραφα». Νὰ διαμαρτυρηθῶμεν δι' αὐτό; Κάθε ἄλλο! Δικαίωμα τῶν ἀνθρώπων, δικαίωμά των νὰ γράφουν διὰ πέντε-ἕξι μόνον, ἢ μόνον διὰ τὸν ἑαυτὸν τους, ἀπο-

τραβηγμένοι ἀπὸ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ τόπου καὶ ἀσχολούμενοι μὲ τὸ «παιγνίδι» τῆς «μορφῆς» τῆς Τέχνης, κάνοντας λογοτεχνήματα, ὅπως ἄλλος ἀφιερώνει τὴν ζωὴν του κάνοντας συλλογὴν γραμματισμῶν. Ἀρκεῖ μόνον νὰ δέχονται τὰς συνεπείας: Νὰ μὴ παραπονοῦνται συνεχῶς διότι δὲν τοὺς διαβάσει τὸ κοινόν, καὶ πρὸ παντὸς νὰ μὴ ποζάρουν ὡς ἐργάται τοῦ πολιτισμοῦ, ὡς ἄνθρωποι πού προσφέρουν κάτι εἰς τὸ σύνολον, μὲ ἀξιώσεις νὰ τοὺς εὐγνωμονοῦμεν. Νὰ μὴ ἀξιοῦν προτανεῖα καὶ ἐκτύπωσιν τῶν ἔργων των... εἰς τὸ Ἐθνικὸν Τυπογραφεῖον (διότι καὶ αὐτὸ ἐξητήθη).

Καὶ φαίνεται ὅτι τὸ ἐννοοῦν αὐτό. Καὶ ἔχομεν τώρα τοὺς λογοτέχνας, οἱ ὅποιοι ῥητῶς παραιτοῦνται οἰασδήποτε ἐλαφῆς μὲ τὸ κοινόν. Εἰς τὴν γενεάν πού φεύγει εἴχαμεν (καὶ ἔχομεν ἀκόμη) τὸ φαινόμενον τοῦ λογοτέχνου ὃ ὅποιος ἐπειδὴ δὲν ἡμπορεῖ νὰ γίνῃ δημοφιλῆς μὲ τὴν ἀνύψωσιν, προσπαθεῖ νὰ τὸ ἐπιτύχῃ μὲ τὴν ταπεινὴν κολακείαν τοῦ ταπεινότερου εἰς τὸν ἄνθρωπον. Τώρα ἔχομεν τὸ στάδιον, ὅπου ὁ λογοτέχνης παραιτεῖται οἰασδήποτε οὐσιαστικῆς ἐπιδράσεως. Δείχνει ἔτσι ὁ λογοτέχνης, ὅτι δὲν πρέπει νὰ τὸν βλέπομεν ὡς πνευματικὸν κεφάλαιον, ὅτι δὲν πρέπει νὰ περιμένωμεν ἀπὸ αὐτὸν τίποτε πέραν ἀπὸ τὴν Καντιανὴν «σοκοπιμότητα τοῦ ἀσκόπου».

Καὶ εἶναι αὐτὸ κάτι. Εἶναι εἰλικρίνεια. Εἶναι, ἴσως, σταμάτημα τοῦ κακοῦ. Ἀπὸ τὰς σελίδας πού βιομολογοῦν, φθάνομεν εἰς τὰς σελίδας πού δὲν λέγουν τίποτε. Αἱ τελευταῖαι, τοῦλάχιστον, δὲν βλάπτουν. Καὶ θὰ ἀπετέλει κάποιαν πρόοδον διὰ τὸν διανοούμενόν μας κόσμον, ἂν ἡμποροῦσε νὰ λεχθῇ δι' αὐτόν, ὅτι τοῦλάχιστον δὲν βλάπτει εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ λαοῦ μας. Καὶ ἴσως, ἂς μᾶς ἐπιτραπῇ ἡ ἐλπίς, αὐτὸ τὸ ἀκαταλάβιστον, νὰ εἶναι τὸ «νεκρὸν σημεῖον» μεταξὺ δύο ἀντιρροπῶν δυνάμεων, μετὰ τὸ ὅποιον θὰ ἀρχίσῃ πλεόν ἡ καλή, εὐεργετικὴ καὶ ἐξυψωτικὴ ἐπίδρασις τῆς διανοήσεώς μας. Ἐδῶ καὶ κάμποσα χρόνια ἤρχισεν ἡ πνευματικὴ αὐτὴ στροφὴ. Καὶ οἱ διανοούμενοί μας ἀρχίζουν σιγά-σιγὰ νὰ ἐννοοῦν ὅτι εἶναι κεκλημένοι νὰ εἶναι ὀδηγοί—δηλαδή πράγματι πνευματικοὶ ἄνθρωποι.

Τὸ θέατρο τῆς ζωῆς

ΜΝΗΜΟΣΥΝΟ ΚΑΙ ΓΙΟΡΤΗ

Ειδοποίησις: οἱ στήλες αὐτές δὲν ἀπευθύνονται σήμερα σὲ ὄλους. Καλεσμένοι στὸ θέατρο αὐτὸ τῆς ζωῆς εἶναι μόνον ἐκεῖνοι ποὺ ἔνοιωσαν κάτ' ἑξαχριστὸ μέσα τους. Ἐκεῖνοι ποὺ ἔνοιωσαν σιθαρὰ τὰ μπράτσα τους, γιὰ νὰ παραμερίσουν τὴν ρύμη τοῦ ἀνώνυμου πλήθους καὶ κρᾶτησαν τὴ δική τους γραμμὴ πορείας. Οἱ ἀγαθοί, οἱ ἰσορροπημένοι, οἱ δυνατοί, οἱ ξεχωριστοὶ στὴν κοινωνία...

...μὰ, ποὺ ἀπέτυχαν, ποὺ ἔμειναν οἱ χαμένοι στὸ παιχνίδι ἐτούτης τῆς ζωῆς.

Κι' ἀκόμα καλεσμένοι σήμερα εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ πηδοῦν τώρα στὴν παλαιστρα τῆς κοινωνίας, νέοι καὶ ἄλκιμοι γιὰ νὰ ταυνοῦν τὰ νεύρα καὶ τοὺς μυῶνάς τους στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν κατάκτησι τῆς ζωῆς, ἐκλεκτοὶ νέοι, ἄνθρωποι σὰν τοὺς πρώτους, ἀπ' τὴν ἴδια γενιά,

μὰ ποὺ αὐτοὶ θὰ πετύχουν!

Μνημόσυνο θὰ κάνουμε στοὺς πρώτους, γιορτὴ στοὺς δεύτερος. Οἱ νέοι ἀναγνώστες ἔχουν τὰ δικαιώματά τους, τὰ δικαιώματα τῆς πλειοψηφίας στὴν πρωτοχρονιάτικη σκηνή μας. Δραματικὴ ἢ πρώτη, νὰ τὸ ξεῦρετε, θὰ λυπηθῆτε. Μήπως ὅμως στὰ μεσάνυχτα τῆς πρωτοχρονιάς, πρὶν ἀπὸ τὴν χαρὰ τῶν δώδεκα χτύπων ποὺ θὰ χαιρετήσουν τὴν καινούργια ζωὴ, πρὶν ἀπὸ τὴν χαρούμενη εὐχὴ, μήπως δὲν νοιώθουμε τὸ δραματικὸ ξεψύχισμα τοῦ χρόνου ποὺ ἔφυγε;

*

Νωρὶς τὸ ἀπόγευμα χτυπήσαμε τὴν σιδερένια ἐξώπορτα μὲ τὸ κυπρί, ποὺ τρανταζότανε στὸ ἀνοιγμά της καὶ ἀνήγγελλε τὸν ἐπισκέπτη μ' ἕνα μελωδικὸ κουδούνισμα ποὺ σ' ἔφερνε σὲ λειθάδια καὶ σὲ στάνες. Κι' αὐτὸ—ἐπίτηδες δὲν εἶχαν τὸ τετριμμένο ἠλεκτρικὸ κουδουνάκι—κι' οἱ ἐξοχὲς γύρω ἔδειχναν τὸ καλλιτεχνικὸ γούστο τῆς κατοικίας ποὺ ἐπισκεπτόμαστε. Σὲ μιά δυστυχισμένη καὶ ἐκλεκτὴ καλλιτέχνηδα, σ' ἕνα ταλέντο τέχνης καὶ χάρακτῆρος, ἐρχότανε ἡ συντροφιά τῶν ἐπισκεπτῶν νὰ δώσῃ λίγη χαρὰ, κάποια παρηγοριά! Στὴν πολυθρόνα μίᾱς ἀνάταξ ἀρρώστιας ζοῦσε τὴν ὑπόλοιπη ζωὴ της. Ἐγκαταλελειμμένη ἀπὸ τοὺς ὡς τότε γνωστοὺς της, ἀκόμη

καὶ ἀπὸ συγγενεῖς. Μέσα στὴν πιὸ βαθεῖα μελαγχολία!

Στὸ περιβόλι φύτευε κρεμμύδια ἕνας περιβολάρης.

—Μήπως κοιμάται ἡ κυρία σου; ρωτήσαμε πρὶν μποῦμε.

Ἐπαψε ἐκεῖνος νὰ βουλάη τὸ σπόρο στὸ ὑγρὸ φρεσκοκαμένο χῶμα.

—Ἡ κυρία κοιμάται, ναι... στὸ νεκροταφεῖο ὅμως, συμπλήρωσε κι' ἔσκυψε πάλι στὸ χῶμα. Ἐξακολουθεῖ νὰ φυτεύη τὰ μικρὰ κόκκινα κρεμμυδάκια.

Μπήκαμε στὸ σπίτι. Ἡ ὑπρέτριά της—βρίσκεται ἀκόμη ἐκεῖ—μᾶς ἀνοίγει νὰ ξεκουραστοῦμε. Καθίσαμε στὸ δωμάτιο ποὺ μᾶς δεχότανε ἄλλοτε. Ἀκόμη δὲν τὸ ἔχουν ἀδειάσει. Οἱ ἴδιοι πίνακες μὲ τὸ λεπτὸ γούστο, τὸ πιάνο της, ἡ πολυθρόνα της. Ἀδειασή. Κρῦο πράγμα νὰ τὰ βλέπης ἔρημα!

—Νὰ ἢ φωτογραφία της στὶς Βρυξέλλες, εἶπε ἕνας. Ὅταν σπούδαζε...

Εἶναι μιά ἀπὸ τὶς ὁμαδικὲς πανηγυρικὲς φωτογραφίες' τὰ μέλη τῆς ὀρχήστρας τῶν Βρυξελλῶν.

—Μεγάλο ταλέντο, εἶπε ἡ κυρία ποὺ εἶναι στὴν συντροφιά μας, παλιὰ της μαθήτριά καὶ ἡ ἀφορμὴ τῆς οἰκογενειακῆς γνωριμίας μας μὲ τὴν δασκάλια της.

Τῆς εἶχαν προτείνει τὸ πρῶτο βιολί στὴν ὄπερα τῶν Βρυξελλῶν. Ἄνοιγε πλατὺ στάδιο μπροστά της. Τὸ ματαίωσε ὅμως ἡ ἴδια μὲ μιά θυσία. Δὲν θέλησε νὰ χωριστῆ ἀπὸ τὴν χιρὰ μητέρα της ποὺ τὴν ἔβλαπτε τὸ κλίμα τοῦ Βελγίου. Καὶ γύρισε μαζὺ της στὴν Ἑλλάδα. Μποροῦσε νὰ τὴν στείλῃ μόνη. Μὰ θυσίασε τὴ δόξα γιὰ τὴν ἀγάπη.

—Τί πλοῦσια ψυχὴ!

—Ναί, μὰ τῆς ἔλειπε ἡ τοποθέτησις αὐτοῦ τοῦ πλοῦτου. Θυσιαζότανε γιὰτὶ ἔτσι ἦταν πλασμένη. Δὲν εἶχε γνωρίσει ὅμως—δὲν τὴν ἄφινε ἡ ὀρθολογιστικὴ μὀρφωσίς της—νὰ μάθῃ τὴν βαθύτερη αἰτιολογία τῆς θυσίας. Ἐτοὶ ὁ φυσικὸς πόνος ἀπὸ τὴ θυσία, ἀνααιτιολόγητος ὅπως ἔμενε, ἄφινε, δηλητηριασμένο κατὰλοπο, στὴν καρδιά τὴ μελαγχολία. Ἦλθε στὴν Ἀθήνα κι' ἔγινε καθηγήτρια τῆς μουσικῆς. Ἰδιαίτερη ἐντύπωσι ἔκανε ὁ ξεχωριστὸς χαρακτήρας της. Ἡ τέχνη της γεμάτη δύναμι καὶ υγεία. Μὰ σκόρπιζε γύρω της τὴν ἀντιπάθεια. Γιὰτὶ ἦταν χωρὶς ἔλεος γιὰ τοὺς χαμηλοὺς. Γεμάτη περιφρόνησι γιὰ τοὺς φταιχτες. Ποιὸ φῶς θὰ ζευγάρωνε μέσα της τὴν ὑπεροχὴ μὲ τὴν ἐπιείκεια, ἀφοῦ ἡ ἐποχὴ της τὴν πότισε ἀδιαφορία γιὰ τὸν Δυνατὸ ποὺ καλοῦσε «πρῶτος καὶ ταπεινός», τὸν καθένα; Συμβιβασμοὺς δὲν ἤξερε. Ἀντιζηλίες, φιλοδοξίες, διαβολές, βρωμερότητες, ἦταν τότε ἡ βλάστησι ποὺ κατέκλυζε τοὺς καλλιτεχνικοὺς κύκλους. Ποῦ νὰ ἀκουμπήσῃ

δμως στην αντίδρασι πού μοιραία άναθε; —Κι' ήταν φυσικό νά βρῆ αντίδρασι, είπα. Σ τούς βράχους σπάνε τά κύματα, όχι στην άμμουδιά.

—...Ζούσε τότε ή γρηά μητέρα της και την έκανε λιμάνι της, ή κόρη. "Όταν πέθανε κι' εκείνη, έμεινε μόνη. Καί ή ζωή δειχνόταν άνειπίτα σκληρή στον τίμιο αυτό άνθρωπο πού δέν ήξερε γιατί νά είναι τέτοιος. Πῆρε τó ύφος της κάτι τó τραχύ κι' άγέρωχο. Άγριεμμένο πουλί, φυλακισμένο στην ψυχρή χούφτα τού κόσμου. Άλλες πίκρες ύστερα—ένας γάμος πού φάνηκε πώς θά ζωγράφιζε μία χαραυγή στη ζωή της—ματαιώνεται. Τó ύποψήφιο ταιρίει της άποδείχτηκε νωρίς πώς ήταν έννας εύτελης ανθρωπάκος.

Και τέλος ή ύπατη δοκιμασία: Στό κρεββάτι τού πόνου και της άρρώστειας. Ένας βραδύς θάνατος. Μόνη ήταν κι' άλλστε. Τώρα έμεινε κατάμονη. Κι' από συγγενείς κι' από τούς λίγους έπαγγελματικούς φίλους. Σ τις ατέλειωτες ώρες πού έμενε στην πολυθρόνα της—αυτήν εκεί—γεύοτανε την πίκρα της άκαρπης ζωής της, πού τελείωνε χωρίς βαθύτερο σκοπό, Ικανό να μιλήση στην νοσταλγία αυτή τού τελείου...

—Τή θυμάμαι κι' εγώ. Έτσι, βουδή στην πολυθρόνα, με τó αντίφγγισμα μιάς βαθείας άπορίας στο βλέμμα, σαν νάλεγε: αυτή λοιπόν ήταν ή ζωή;

Ή παλιά της μαθήτρια σπούτισε ένα δάκρυ στα τελευταία λόγια ύστερα συνέχισε.

—Είμαι έννας μήνας πού μου έγραψε ένα γράμμα απ' τó κρεββάτι της. Άπαντούσε σέ δικό μου παρηγορητικό. Είχα προσπαθήσει από καιρό νά τής παρουσιάσω τόν κόσμο πού είχε άγνοήσει σ' όλη την άλλη ζωή της. Και όταν μου δινότανε ή εύκαιρία, της μίλαγα για τή χαρούμενη Άλήθεια, πού είχε σκεπάσει με άδιαπέραστο πέπλο ή άπιστη γενεά της. Με κύτταζε σαν νά άκουγε άνωτερα μαθηματικά και σιγά σιγά διψούσε πιο πολύ για νά μάθη. Τής χάρισα τήν Βίβλο. Δέν ήξερε πού αρχίζει και πού τελειώνει τó παγκόσμιο βιβλίο. Λογάρισμοι στα χέρια νηπίου. Μά τó νηπιο αρχίζει κα πίνη τó γάλα της άλήθειας.

—Και τó γράμμα τί έγραφε; είπα.

—Τó γράμμα τó έστελνε ένα χρόνο ύστερα από τήν τελευταία έπίσκεψί μου. Άγαπητοί μου χαρήτε! Ό σπόρος είχε φυτρώσει. Τó άγγελτήριο αυτό τού τέλους πού πλησίαζε—έγραφε πώς δέν μπορούσε πιά νά κρατήσει καλά ούτε τήν πέννα—ήταν γραμμένο με τó ειρηνικό χέρι της απολύτρωσης. Ήταν—τό πιστεύετε;—χ α ρ ο ύ μ ε ν ο. Για πρώτη της φορά συναντούσε τή χαρά. Στό τέλος όμως τού πρώτου μέρους τού βιβλίου της ζωής της.

—Πάλι καλά. Μά ή Ιστορία δέν παύει νά

είνε λυπητερή. Κι' άλλος έννας έκλεκτός άνθρωπος με χαραιομένη τή ζωή του.Κι' άλλος ένα θυμα μιάς στείρας εποχής, πού νόμισε πώς είχε τά πάντα για νά μεγαλουργήσει, μά πού κατάφερε νά κάνει τούς μεγάλους νοδλεις. Γιατί άφησε έξω έκείνο τó «κάτι» τόν «κόκκο τού σιναπιού». Έκείνο πού έκανε ως τότε τις νοδλεις μεγάλους, τούς ληστές άγίους!

—Άλήθεια πόσοι έκλεκτοί άνθρωποι νεκρώθηκαν απ' τήν εποχή αυτή τών πατεράδων μας!

—Μήπως ó καθηγητής ó Σουραπάς; Διάνοια, χαρακτήρας διαμαντένιος κι' άκέραιος. Θύμα κι' αυτός της εποχής του. Γύρισε από τή Γαλλία στα ένηρακόσια με έλπιδες, όνειρα, σχέδια, αλλά και με τó μπουκαλάκι τó δηλητήριο στην τσέπη τόν χωρισμό από τις αιώνιες αλήθειες. Τι άφησε τώρα; Άγωνίστηκε σέ πολιτικούς άγώνες μάταιους, έζησε τά νεϊάτα του άποφεύγοντας τόν γάμο και τήν τότε νεμοντέ οικογενειακή ζωή, άπορρίπτοντας τιμητικές προτάσεις τών πιο άρχοντικών σπιτιών της Άθήνας και σαν γέρασε... παντρεύτηκε τήν ματρέσσα του, πού από τήν έπομένη τού γάμου του μεταμορφώθηκε από άγγελος σέ δαίμονα βασανιστή της ύπόλοιπης ζωής του! Πάει κι' αυτός! Και τί έμεινε πίσω του; Τίποτα. Κι' ó Παπαγρηγοριάδης, πού ήταν και φίλος και τ' όνομά του; Έμεινε τίποτα από τά περίφημα προγράμμάτα του, πού σκοτωνόντουσαν οι έφημερίδες νά τά φιλοξενηθούν;

—Και πόσοι μπορούν νά προστεθούν άκόμη! Πλησίασε έκείνες τις μεγάλες παρές τών «παλαιών» πού άγκυροβολούν στα καφενεία της παλιάς δόξας, σαν σ' άγκυροβόλιο ναυαγών. Τσαλακωμένα κολάρα, κουμπιά πού λείπουν, σκονισμένες ρεμπουμπλικες. Έργένηδες οι πιο πολλοί. Άφήνουν τó ταίγρο νά σώνεται στην άκρη τών χειλιών τους, με τήν άνία ζωγραφισμένη στο πρόσωπο, φρικτή άνία της άπουσίας κάθε σκοπού, κάθε καρπού.

Και τó μνημόσυνο τελειωσε. Κλάμαμε μαζί με τή νεκρή καλλιτέχνιδα κι' όλους έκείνους, τις άξίες πού στερήθηκε ή κοινωνία—αίτια μιά άποσάτρια εποχή—για νά γράψουν στον ύστατό τους άπολογισμό ένα μεγάλο και στρογγυλό μηδέν.

*

Γιορτή, ή δεύτερη πράξι. Φως, φώτα, ζωή, δύναμι: Σικουτίστε οι συναισθηματικοί τά δάκρυά σας απ' τó μνημόσυνο. Καταπιήτε τόν τελευταίο λυγμό σας για τις ζωές πού χάθηκαν. Τή νέα ζωή πού αρχί-

ζει, θά σας δείξη τώρα τὸ σήκωμα τῆς αὐλαίας.

Μελαγχολικός ἐπέστρεψα ἀπὸ τὴν θλιβερὴ ἐπίσκεψι, σὲ γραφεῖό μου. Κρέμασα τὸ καπέλλο μου καὶ κάθησα νὰ ριζῶ μιά ματιὰ στὴν ἀλληλογραφία πού περιμένε ἀπάντησι. Ἐκεῖ, μέσα στὰ χαρτιά αὐτά, βρήκα γραμμένη τὴ δεύτερη πράξι. Μιά μαθήτρια εἶναι ἡ συγγραφεὺς τῆς. Μαθήτρια τοῦ «Ἀνωτέρου Κατηχητικοῦ σχολείου» ὅπως ὑπογράφεται. Νὰ σὰς τὰ πῆ καλύτερα ἢ ἴδια:

«Ἀξιότιμε κύριε.

Ἡ ψυχὴ μου πλημμυρίζει ἀπὸ χαρὰ, ἡ καρδιά μου ξεχειλίζει ἀπὸ ἐνθουσιασμό, ἀπὸ αἰσιοδοξία καὶ ἀπὸ εὐγνωμοσύνη πρὸς Ἐκεῖνον πού μὰς χάρισε μιά τέτοια μέρα σάν τὴ σημερινή. Τὰ Κατηχητικά ἀνοίξαν τίς πύλες τους.

Καί, πρώτα, γιατί γράφω; Γιατί ἡ ψυχὴ μου δὲν μπορεῖ νὰ κρατήσῃ τόση μεγάλη χαρὰ, γιατί θέλω νὰ φθάσῃ στοὺς ἀπογοητευμένους ἕνα παράδειγμα ἀκόμη πάνω στ' ἄλλα, μιάς χαρᾶς πνευματικῆς, γιατί θέλω νὰ βροντοφωνήσωμε στοὺς ἀπίστους γιὰ μιά ἀκόμη φορά, πὼς ἡ χαρὰ ἢ ἀπ' τὸ πνευματικὸ ἢ ἀπ' τὴν ἀληθινὴν χαρὰ, ἢ χαρὰ πού ἀνεβαίνει τὸν ἄνθρωπο στοὺς οὐρανούς, δὲν πηγάζει, δὲν βρίσκεται πουθενά ἄλλοι, ἀλλ' ὅτι ἀναβλύζει ἀπ' τὸ Εὐαγγέλιο, ἀπ' τὰ λόγια τοῦ Χριστοῦ. Αὐτὸ φωνάζουν οἱ στρατιῶτες τῆς νιότης πού ξανασημαίνθηκαμε πάλι σήμερα ἀκροστές στὰ πόδια τοῦ Διδασκάλου. Καὶ φύγαμε, ὕστερα ἀπὸ λίγο, ἀπὸ τὸ πρῶτο μάθημα τῆς αἰσιοδοξίας, οἱ μεγαλύτεροι, οἱ μικροὺλες καὶ οἱ μικροὺλες, πού κάθε φορά βάζουν καὶ μιά πέτρα γιὰ τὸ σπίτι αὐτὸ πού λέγεται «αὐριο». Γιὰ νὰ τρέξουν ὕστερα ἀκούραστα σὲ νοσοκομεῖα καὶ φτωχικὲς οἰκογένειες νὰ μαζεύουν τοὺς ἀρρωστούς γέροντες, αὐτὰ τὰ παιδιὰ τῶν 12 χρόνων νὰ βγάζουν ἀδειες, νὰ τοὺς εἰσάγουν στὰ νοσοκομεῖα ἐπιβάλλοντας τὴ θέλησί τους, τὴν ἀκλόνητη θέλησι τῆς μικρῆς των προσωπικότητος, σὲ γιαιτροὺς διατακτικούς. Ναί, αὐτοὶ οἱ μικροὶ θὰ ἀποτελέσουν αὐριο τῆς γερῆς κοινωνίας. Χαρούμενα προσωπία, γεμάτα φῶς, ἀπέραντη αἰσιοδοξία. Ὁ κόσμος θὰ διερωτηθῆ ἴσως ἀπὸ ποῖο γλέντι ἀρὰ γε νὰ βγαίναμε. Ἴσως μερικοί, ὅταν μάθουν ὅτι τὴν χαρὰ αὐτὴ μὰς τὴν χάρισε ὁ Χριστός, θὰ γελᾶσουν εἰρωνικά, μὲ κάποια συμπόνια ἴσως. Ἄλλοι θὰ μᾶς δικαιώσουν. Μπορεῖ νὰ μὴν εἰ-

ναί λίγοι. Μπορεῖ νὰ εἶναι οἱ περισσότεροι. Σ' ὅλους αὐτοὺς ὁμοῦ εἰμεις ἀπαντοῦμε μὲ τοὺς στίχους: «Κανεὶς δὲν θὰ μπορέσῃ, ποτὲ νὰ μᾶς σαλέψῃ τὴν πίστι στοὺς Θεοὺς».

Μὲ τέτοια πίστι εἰμεις, τὰ παιδιὰ τῶν Κατηχητικῶν σχολείων, ζοῦμε στοὺς σημερινὸ παρόν καὶ ἀνεπιζοῦμε λαμπρὸ τὸ μέλλον.

Σὰς χαιρετῶ

Μιά μαθήτρια τοῦ Ἀνωτέρου κατηχητικοῦ σχολείου».

Παιδικὸ ἐνθουσιασμοὶ σὲ καρδιές πού χτυποῦν κάτω ἀπ' τὴ μαθητικὴ ποδιά; Λουλούδια σχολικὰ τῶν 16 χρόνων πού θὰ σφαλῶντο στὶς σελίδες τῶν μαθητικῶν βιβλίων, νὰ ξεραθοῦν ξεχασμένα; Θὰ σβύσουν οἱ φλόγες αὐτές, πρὶν στεγνωθῇ ἡ ὑπογραφή τοῦ γυμνασιάρχου στοὺς ἀπολυτήριον ἢ ἡ πρυτανικὴ ὕστερα σφραγιδα στὴν περγαμηνή; Λέτε; Μὰ τώρα δὲ δὲν τελείωσε ἡ πρώτη πράξι; Τὴν ξεχάσατε; Δὲν εἶχαν αὐτοὺς τοὺς ἐνθουσιασμοὺς οἱ πατεράδες μας. Τὰ μικρὰ χριστιάνια δείχνουν τὰ χέρια μὲ τὰ ἴχνη ἐργου πού ἀρχισαν ἤδη νὰ οἰκοδομοῦν «οἱ μικροὺλες αὐτοὶ βάζουν ἰκάθε φορά καὶ μιά πέτρα γιὰ τὸ σπίτι αὐτὸ πού λέγεται «αὐριο». Θὰ σταματήσουν ὅταν ὁ σωρὸς μεγαλώσῃ; Ἡ ζύμη πού ζυμώνουν μὲ τὰ χερᾶκια τους ὅταν «τρέχουν ἀκούραστα σὲ νοσοκομεῖα καὶ φτωχικὲς οἰκογένειες», δὲν θὰ ὤψωσι πανίσχυρη τὸ φύραμα τῆς κοινωνίας, πού λαχτάρησε στὴν ἀνυδρὴ ἔρημο τοῦ ἐγωκεντρισμοῦ τὰ βαθύσκια τῆς ἀγάπης καὶ τῆς αὐτοπροσφορᾶς γιὰ τὸν πλανόδιον, ἢ θὰ σταματήσουν τὸ ἔργο πού σήμερα ἀκόμη γέμισε καρπὸ τίς παιδικὲς τους ἀγκάλες; Ἡ πίστι πού τοὺς χαρίζει «τὴν ἀπέραντη αἰσιοδοξία, τὴν ἀδολὴν χαρὰ», δὲν εἶναι ἡ ἴδια μὲ ἐκείνη πού, ἐδῶ καὶ αἰῶνες, πρόσθεσε συνομήλικούς τους—πρόσωπα ὑπαρκτά, γνωστὰ στὴν ἱστορίαν—μ' ἐκείνη πού ἔστριψε τὸ ξεφρενιασμένο ποτάμι μᾶς παρακμῆς σὲ ἀναστασίμη ἀρβυροῦ τοῦ παγκόσμιου χέρσου; Νὰ ταλμῆσουν οἱ ἀποτυχημένοι νὰ κουνήσουν τὸ κεφάλι μὲ ἀμφιβολία γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῶν παιδιῶν;

*

Γιορτάζουν σήμερα, εὐτυχισμένα μαθητοῦδια τῆς πίστεως, γιορτάζουν μαζί σας κι' οἱ σπῆλές μας. Δεχθῆτε μας στὴν οἰκογενειακὴ σας αὐτὴ γιορτῆ. Γιορτάζουμε κι' εἰμεις τίς ἐλπιδες πού θὰ δέσουν σὲ καρπὸς «τριάκοντα, ἐξήκοντα καὶ ἑκατόν». Βρήκατε τὸν μαργαρίτη τὸν πολύτιμο. Βρήκατε τὸν ἀγρὸ πού κρύβει τὸν θησαυρὸ. Πουλήστε ὅλα κι' ἀγοράστε του.

ΟΥΤΙΣ

ΣΤΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΗΣ ΣΗΜΕΡΙΝΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

«Ο κόσμος της άψυχης ύλης
είναι πολύ στενός για τόν άνθρωπο»
A.I. Carrel.

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Δέν είναι πολύς καιρός πού στην Έλληνική Νευρολογική και Ψυχιατρική Έταιρία υπεβλήθη σειρά ερωτημάτων επί τών σχέσεων μεταξύ τών ψυχικών και τών σωματικών φαινομένων, τής θέσεως τού ψυχικού κόσμου καθόλου, τής συναρτήσεως τής ύλικής νευρολογικής βλάβης μέ τά ψυχικά νοσήματα και άλλα παρόμοια ερωτήματα. Τά ερωτήματα αυτά σέ τελευταία τους άνάλυσι έδειχναν ενδιαφέρον για τό ζήτημα τής θέσεως τής έννοίας «ψυχή» μέσα στόν ανθρώπινο οργανισμό. Δέν ξεύρω γιατί, τά ερωτήματα άκόμη περιμένουν τήν άπάντησί τους. Ίσως κάποτε νά γίνη αυτή ή συζήτησις και τότε θά μάς δείξη τήν χρησιμότητά της. Έν τῷ μεταξύ τό βιβλίο τού μεγάλου βιολόγου Alexis Carrel «L'homme, cet inconnu», πού, άνάμεσα σέ άλλα, αναπτύσσει και τά ζητήματα αυτά, έδιαβάσθηκε μέ πολύ ένδιαφέρον στόν τόπο μας, πράγμα πού δείχνει πόσο έξαιρετική σημασία άρχίζουμε νά άποδίδουμε στην γνωριμία τού έσωπερικού μας κόσμου, ένός καινούργιου κόσμου, άγνωστου ώς επί τό πλείστον έως τώρα στόν πολιτισμό τού αιώνας μας, πού, έπειδή άκριθώς τόν παρεμέρισμεν, έφθάσαμε, έστω και άργά, σέ κάποιο στάδιο πού ύπόσχεται καλύτερο μέλλον: στην άρχή τής μελέτης τού «άνθρώπινου δράματος», όπως λένε οί νεώτεροι ψυχολόγοι.

Κι' όμως τά πράγματα δέν είναι άπλά κι' οί δυσκολίες είναι μεγάλες, γιατί τό ψυχικό φαινόμενο έχει στή ρίζα του τίς δυσκολίες αυτές. Πρέπει νά τό κατατάξω, νά ιδῶ άν έχει δική του ύπόστασι ή μήπως είναι έξάρτημα και έκφρασις τών ύλικών στοιχείων μόνον τού ανθρώπινου οργανισμού και, άρα, ήμπορει νά ύπαχθῃ εις τούς νόμους τής νεκράς ύλης. Και κάτι άλλο άκόμη: άμα προχωρήσω στή θεωρία του και τό δεχθῶ, όπως τό δέχεται ό άπλός άνθρωπος πού δέν έπαυσε νά ζητῇ τή ζωή του μέ τίς αξίες της πού του δινουμε νόημα και σκοπό στην ύπαρξί του, τότε είμαι κι' εγώ ύποχρεωμένος, άν ζαλισηκα από τήν άρνησι τής έπιστήμης, νά γυρίσω στην άπλότητα και νά σκεφθῶ όπως

σκέπτεται ό άπλός άνθρωπος, πού άφισε τήν ψυχή του ελεύθερη νά κανονίση τή ζωή του. Έδώ είναι, θέβαια, μία συνέπεια πού κάνει τό πρόβλημα άκόμη πιο ένδιαφέρον, αλλά και άκόμη πιο δύσκολο.

Η ΜΗΧΑΝΗ

Άπό τούς νεώτερους ψυχιάτρους και ψυχολόγους (Jung, Maeder, Dalbiez, Politzer κλπ.) επικρατεί ή γνώμη πως άν ύπάρχη φαινόμενον, πού νά έτυχε τόσο μεγάλης κακομεταχειρίσεως, ώστε νά καταπτήση άγνωρίσιο, αυτό είναι τό ψυχικό φαινόμενο. Τό εύκολώτερο πού είχε νά κάνει ή άρνησις, συνεπῆς άλλως τε πρὸς έαυτήν, ήτο νά τό άρνηθῆ. Και ή άρνησις τού ψυχικού φαινομένου, από τήν πληρέστερη ως τήν πιο συγκαταθατική—πού άφίνει για κάθε ένδεχόμενο ύδόν ύποχωρήσεως—έπηρε διάφορα όνόματα: θεωρία τών έγκεφαλικών κέντρων, τού συνειρμού τών παραστάσεων, τού ψυχοφυσικού παραλληλισμού, τών αντανακλάσεων, τής έκφράσεως διά τύπων κλπ. Ένα γενικό χαρακτηριστικό, για νά μιλήσωμε άπλούστερα, όλων αυτών τών θεωριών είναι τοϋτο: ότι δηλ. τό ψυχικό φαινόμενο δέν ύπάρχει καθ' έαυτό, είναι μία μηχανική ή δυναμική εκδήλωσις τού σώματος, και συγκεκριμένως τού νευρικού συστήματος, πού, άμα πάθῃ μία διαταραχή ή μία βλάβη, τότε και τά λεγόμενα ψυχικά φαινόμενα αλλάζουν ή και χάνονται, κι' άφου συμβαίνει αυτό, θά πῆ πως δέν έχουν καμμία ιδιαίτερη θέσι στόν οργανισμό τού ανθρώπου.

Μολονότι δέν είναι και τόσο άγνωστος ή εικών τού ψυχικού κόσμου πού θέλει νά παρουσιάση ή ύλιστική ψυχολογία, θά πρέπει για τή μελέτη μας νά δώσωμε σέ λίγες γραμμές τήν εικόνα αυτήν (βλέπε και άρθρα «Ακτίνας», 1) 'Η ένότης τών ψυχικών λειτουργιών (τεύχος Α', 1938) και 2) Άπό τήν ψυχολογία τού Φρόυντ (τεύχ. Ζ', 1939). Στην ψυχικό λοιπόν αυτόν κόσμο, όπως θέλει νά τόν λέγη ή κλασική ψυχολογία τής άρνήσεως, δέν ύπάρχει κατ' ούσίαν ψυχικό φαινόμενο, καθαρό, ξεχωρο, πού νά ύπάγεται σέ άλλοιωτίκους νό-

μους ἀπὸ τοὺς φυσικοὺς, ὅπως εἶναι αὐτοὶ τοῦ κυβερνοῦν τὸν σωματικὸ ὄργανισμὸν. Δὲν ὑπάρχουν πνευματικὰ γεγονότα μὲ ἰδιαίτην ὄψιν καὶ ἱστορία γιὰ τὸν ἄνθρωπον, δὲν ὑπάρχουν ψυχικὲς δυνάμεις κυρίαρχες, δὲν ὑπάρχει αὐθυπόστατη «ψυχικὴ ἱστορία», δὲν ὑπάρχει ἐλευθέρως ἐκλογὴ ἀντιδράσεως εἰς τὰ ἑξωτερικὰ γεγονότα.

Ὁ ἄνθρωπος-μηχανή, τοῦ Lamettrie, ποὺ πολλοὶ τὸν θεωροῦν γιὰ μοντέρνον καὶ δὲν ὑποψιάζονται ὅτι ἐξῆσε στὰ 1730, ἐξακολουθεῖ καὶ σήμερον νὰ εἶναι τὸ πρότυπον τῆς ὕλιστικῆς ψυχολογίας. Μὲ νεώτερους ἐπιστημονικοὺς τίτλους ἠθέλησε ὁ φυσιολόγος Loeb νὰ κάμῃ τὸν ψυχοφυσικὸ παραλληλισμὸν καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ πῶς αἰτία καὶ τέλος κάθε ψυχικοῦ φαινομένου εἶναι τὸ φυσιολογικὸν λειτουργήμα ποὺ μὲ ἀκαμπτους νόμους ἐπιβάλλει τῇ μοιραίᾳ του βιολογικῇ ἐξέλιξι (sa fatalité biologique). Ἰδοὺ πῶς ἐκφράζεται καὶ κάποιος ἄλλος, ὁ μαθητὴς τοῦ Freud, Frink, σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα τοῦτο: «Ἐάν μελετήσωμε ἕνα ἀπλό ὄργανισμὸν, π. χ. τὴν ἀμοιβάδα, εὐκολα θὰ παρατηρήσωμε ὅτι διες τῆς οἱ πράξεις ὀδηγοῦνται ἀπὸ δύο βάσεις: τῆς συντηρήσεως καὶ τῆς ἀναπαραγωγῆς. Ἐάν τώρα προχωρήσωμε στὴ μελέτη τῶν ἀνωτέρων φυλογενετικῶς ζώων, θὰ ἀνακαλύψωμε, ὅτι δὲν ὑπάρχει τίποτε, ἀκόμη καὶ οἱ πιὸ πολὺπλοκες ψυχικὲς λειτουργίες τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ νὰ μὴ παριστάνονται μὲ κάποιο ἀπλό καὶ πρωτόγονο τρόπο στοὺς κατωτέρους ὄργανισμούς, ἔστω καὶ στὴν ἀμοιβάδα. Κάθε λοιπὸν στοιχεῖο τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, εἴτε ἑξωτερικὸν (πράξις) εἴτε ἐσωτερικὸν (σκέψις καὶ αἰσθημα), ἀνάγεται στὴ μὴ ἢ στὴν ἄλλη ὁμάδα τῶν ἀντιδράσεων συντηρήσεως τοῦ ἀτόμου ἢ τοῦ εἴδους».

Καὶ προχωροῦμε, γιὰ νὰ συμπληρώσωμε τὴν εἰκόνα τῆς «ἀνευ ψυχῆς» ψυχολογίας: «Ὅλες οἱ ψυχικὲς λειτουργίες τοῦ ἀνθρώπου, τόσο οἱ ἀνώτερες ὅσο καὶ οἱ κατώτερες, ἔχουν τὴν ἕδραν τους σὲ ὀρισμένα κέντρα στὸν ἐγκέφαλον καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἐξαρτῶνται διες. Ἡ μνήμη, ἡ κρίσις, ἡ προσοχή, ὁ συνειρμὸς τῶν παραστάσεων κλπ. Βλάθῃ στὰ κέντρα αὐτὰ τοῦ ἐγκεφάλου ἐπιφέρει καὶ ἀνάλογες διαταραχὰς στὶς λειτουργίες αὐτές. Ἐκεῖ ἔχουν τὴν ρίζαν τους καὶ τὰ ψυχικὰ νοσήματα, ποὺ ἐξαρτῶνται ἀπὸ ὕλικὲς βλάβες τοῦ ἐγκεφάλου.

Μηχανικὸν ἐρεθισμὸν ἀπὸ ἑξωτερικὰ γεγονότα-συνεχίζει ἡ ἀρνήσις-προκαλοῦν ἀνάλογες ἀντιδράσεις, οἱ ὁποῖες μαζεύονται στὸ ἐσωτερικὸν (;) τοῦ ἀνθρώπου, ὀργανώνονται καὶ κανονίζουν τὴν συμπεριφορὰν του. Οἱ ἀντιδράσεις αὐτές ἔχουν τοὺς νόμους των, ὅπως τοὺς ἀναπτύσσει ἡ συνειρ-

μικὴ ψυχολογία. Οἱ ἑξωτερικοὶ ἐρεθισμοὶ ἔρχονται σὲ ἐπαφὴ καὶ μὲ τὰ ἐνστικτα καὶ τὶς ὁρμές τοῦ ἀνθρώπου, κάνουν συμπλέγματα καὶ ὀρίζουν τὸ περιεχόμενον τοῦ ἐσωτερικοῦ βίου. Εἶναι ἡ περίφημη θεωρία τῶν ἀνταναικλαστικῶν, τοῦ Ἰδρυσε ὁ μεγάλος φυσιολόγος Pawlow γιὰ τὶς κατώτερες λειτουργίες καὶ τὴν ἐπέξετειναν οἱ ψυχολόγοι τῆς ὕλιστικῆς σχολῆς καὶ στὶς ἀνώτερες. Ὁρισμένος ἦχος λ. χ. μὲ τὴν ἐπανάληψιν του εἰς ὀρισμένην ὥραν ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ, ἔάν συνδυασθῇ μὲ μίαν πράξιν, λ. χ. μὲ τὸ φαγητὸν, ἐρεθισμα διὰ νὰ προκαλέσῃ τὴν διέγερσιν τῆς λειτουργίας τῆς πέψεως. Ὁ ἦχος δηλ. αὐτὸς εἰς τὸ μέλλον πλεονθὰ ἀρκῇ διὰ νὰ προκαλέσῃ ἐκκρίσιν σιάλου, γαστρικοῦ ὕγρου κλπ. χωρὶς τὴν παρουσίαν φαγητοῦ. Ἄλλος ὅμως ἐρεθισμὸς, ποὺ ὀργανώνεται κατὰ τὸν ἴδιον μηχανισμόν, ἠμπορεῖ νὰ προκαλῇ ἀναστολὴν τοῦ πρώτου ἀνταναικλαστικοῦ καὶ δημιουργία νέας καταστάσεως κλπ., μέχρις ὅτου νὰ ὀδηγήσῃ καὶ στὴ νεύρωσιν, ἡ ὁποία ὅπως λέγουν ἐπετεύχθη στὰ ζῶα. Ἰδοὺ λοιπὸν ὅτι καὶ στὰ ζῶα ἔχομε ψυχικὲς ἀνωμαλίες πράγμα ποὺ ἐθεωρήθηκε ἀπὸ τὴν ψυχολογία τοῦ ὕλισμοῦ ὡς πλῆγμα κατὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ μίαν τελευταίαν παραλλαγήν τῆς ἀρνήσεως τοῦ ψυχικοῦ κόσμου, πιὸ συγκαταβατικὴ αὐτὴ τὴν φορὰ πρὸς τὴν ἀξίαν τοῦ ψυχικοῦ φαινομένου, εἶναι ὅτι δέχεται τὰ ψυχικὰ φαινόμενα ὡς ἔάν ὑπάρχουν εἰς τὴν πραγματικότητα, ὅπως τὰ μαθηματικὰ σύμβολα γιὰ τοὺς ἀριθμούς καὶ τὴν γεωμετρίαν, μόνον καὶ μόνον γιὰ νὰ μπορέσωμε νὰ καταλάβωμε τὶς σχέσεις τῶν ἀντιδράσεων μεταξύ τους καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀλλοιώσεων τοῦ φυσιολογικοῦ ὄργανισμοῦ.

Η ΑΛΛΑΓΗ

Σὲ μίαν τέτοιαν εἰκόνα τοῦ ψυχικοῦ κόσμου τοῦ ἀνθρώπου εἶναι φανερὸ πῶς βασιλεύει παντοῦ ἕνας ἀκαμπτος ντετερμινισμὸς, ποὺ εἶναι ἀπαραίτητος γιὰ νὰ δώσῃ ἐρμηνεϊκὰ τὰ δύσκολα προβλήματα τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν πρέπει νὰ νομισθῇ ὅτι καὶ ὁ Freud ξεφεύγει ἀπὸ τὰ ὅρια μιᾶς τέτοιας ὕλιστικῆς ψυχολογίας, ἀφοῦ κηρύττει τὴν ἀδυσώπητην κυριαρχίαν τοῦ ἐνστικτοῦ ποὺ εἶναι ἕνα φυσικὸν γεγονός μὲ τοὺς γνωστοὺς φυσικοὺς νόμους. Ἡ μέθοδος ὅμως τοῦ Freud πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι μᾶς ἐδόθησε γιὰ νὰ ἐξερευνησῶμε τὸ βάθος τοῦ ψυχικοῦ κόσμου καὶ νὰ φέρωμε εἰς φῶς ἐρήματα ποὺ δὲν συμφωνοῦν καθόλου μὲ τὰ δεδομένα τῆς «ἀνευ ψυχῆς ψυχολογίας».

Δὲν εἶναι ἀγνωστὴ ἡ ψυχολογία αὐτὴ καὶ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπιμείνῃ κανεὶς περισσότερο στὴ σκιαγραφίαν τῆς, ἀφοῦ ὁ

ἀναγνώστης τὴν ξέρει καλὰ ἀπὸ τὸ σχολεῖο του καὶ ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιον ἀκόμη. "Ἄλλως τε κ' ἕνα μεγάλο μέρος τῆς συγχρόνου ζωῆς εἶναι βασισμένον σὲ μιά τέτοια ἀντίληψιν τῆς «ἐπιστήμης τῆς ψυχῆς».

Μιά βασικὴ ἀρχὴ γιὰ νὰ στηριχθῆ ἡ «ἀνευ ψυχῆς ψυχολογία» εἶναι ὅτι τὸ πρωταρχικὸ στοιχεῖο τοῦ ἑσωτερικοῦ μας κόσμου, τὸ πρῶτον καὶ ἀπλούστατον βίωμα τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἀντίληψις, εἶναι μιά πιστὴ ἀναπαράστασις τῶν ἀντικειμένων τοῦ ἑσωτερικοῦ κόσμου καὶ τῶν φαινομένων τοῦ ἀνθρωπίνου ὄργανισμοῦ. Στὸ κέντρον δηλ. μιᾶς τέτοιας ὁργανώσεως βρίσκεται μιά φωτογραφικὴ μηχανή, ποῦ ἔχει ἀποστολὴ νὰ δέχεται τοὺς ἑξωτερικοὺς καὶ ἑσωτερικοὺς ἐρεθισμοὺς, νὰ ἀποτυπῶν πλάκες, ποῦ ἀλληλοστιθάζονται γιὰ νὰ σχηματίσουν τίς πιὸ σύνθετες ψυχικὰς λειτουργίας καὶ ἀντιδράσεις. "Ἔτσι μὲ ἕνα ἀντανεκλαστικὸ σχῆμα, ἐρεθισμὸς—ψυχικὴ ἀντίδρασις—πράξις, ἔχομε μπροστά μας τὸ κλειδί τοῦ ψυχικοῦ ὄργανισμοῦ. "Ἄν ἡ ἀπλοῦστευσις καὶ ἡ ἀνάλυσις εἶναι χρήσιμη γιὰ τὴν ἐπιστήμην, ἐδῶ γιὰ τὴν ψυχολογίαν στάθηκε ἡ ἀφορμὴ τῆς κριτικῆς τῆς καὶ τοῦ ἐλέγχου, γιατί, ἀκριβῶς ἔτσι, στὸ τέλος καὶ οἱ ὕλισται ψυχολογοὶ ἀκόμη ἀνεκάλυψαν ὅτι δὲν εἶχαν μπροστά τους πιά μ' αὐτὴ τὴν ἀνάλυσις ἕνα ζωντανὸν ὄργανισμὸν, ἀλλὰ ἕνα πτώμα. Σ' αὐτὴ τὴν ἔννοια τοῦ ἀπλοῦ ψυχικοῦ βιώματος, ὅπως ἀνεπτύχθη προηγουμένως, στηρίζεται πρὸ πάντων ἡ μνήμη καὶ οἱ συνθετικότερες ψυχικὰς λειτουργίας—λέγει ἡ κλασικὴ ὕλιστικὴ ψυχολογία—ποῦ ἔτσι χωρισμέναι στὰ συρτάκια τῆς φυσιολογίας καὶ τῆς ἀνατομίας τῆς ψυχῆς τίς ἐμελέτησε ἰδιαιτέρως.

Ἐκεῖνον ὁμως ποῦ μᾶς φέρνει ἰδιαίτερες δυσκολίας σὲ μιά τέτοια ἀντίληψιν εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἀλλαγὴ ποῦ παθαίνει ἡ εἰκὼν τοῦ ἑξωτερικοῦ κόσμου (ἅς ποῦμε πῶς σ' αὐτὸν ὑπάγεται καὶ τὸ σῶμα γιὰ νὰ μὴ τὰ μετρεῖσῶμε) εὐθύς μόλις μῆ μῆσα μας μόλις γίνῃ κτῆμά μας, μόλις μ' ἄλλα λόγια γίνῃ βίωμα. Τότε παίρνει μιά μορφή, ἕνα περιεχόμενον, ποῦ ἀλλάζει ἀπὸ ὥρα σὲ ὥρα, περιβάλλεται δυνάμει, καὶ ἡ φωτογραφικὴ αὐτὴ πλάκα ποῦ λέγεται ἀντίληψις, ἀπὸ ἕνα νεκρὸ πρᾶγμα γίνεται ζωντανὸν, δυναμικὸν στοιχεῖον ποῦ περνᾷ στὴν παράστασι, στὴ μνήμη, στὸ συναίσθημα, στὴν κρίσι, στὴν βούλησι, μ' ἄλλα λόγια γίνεται ἕνα μὲ τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου. Πῶς τώρα τὸ μεγάλο καὶ βασικὸ τοῦτο πρόβλημα, τὸ πέρασμα δηλ. ἀπὸ τὴ νεκρὰ στὴν ζωντανίαν, λυετα ἀπὸ τὴν ὕλιστικὴν ψυχολογίαν, αὐτὸ μόνον ἕνας ἀλχημιστὴς μπορεῖ νὰ μᾶς πῆ. Καὶ εἶναι ἀλήθεια ὅτι τὴν ἀλχημείαν τὴν χρησιμοποιεῖ ἀναγκαστικὰ ἡ ψυχολογία τοῦ παραπάνω τύπου, γιατί οἱ

νεώτερες ψυχολογικὰς ἐρευνᾶς τῶν σχολῶν τῆς Βιέννης, τῆς Ζυρίχης καὶ τοῦ Μονάχου ἔδειξαν πῶς ἡ ἀληθινὴ καὶ πραγματικὴ ψυχολογία, ὅταν θέλῃ νὰ χρησιμοποιήσῃ καὶ νὰ ἀντιγράψῃ τοὺς φυσικοχημικοὺς νόμους, δὲν μπορεῖ παρά νὰ κἀν ἀλχημείαν.

Τὸ θέμα μας λοιπὸν εἶναι ὅτι δὲν φθάνουν τὰ φωτογραφικὰ ὕλικά γιὰ νὰ ἐξηγήσουν πῶς ἐδῶ παρουσιάζεται ἕνα καινούργιον στοιχεῖον, ποῦ δίνει ἀσθησι, κίνησι, χρῶμα στὸν ἀψυχο κόσμον καὶ πῶς αὐτὸ τὸ στοιχεῖον ζωντανεῖ εἰκόνας ποῦ ἡ φωτογραφικὴ μηχανὴ οὔτε κἀν μπορεῖ νὰ τίς συλλάβῃ. Αὐτὸ λοιπὸν τὸ στοιχεῖον τῆς ζωῆς, ποῦ ἀνατρέπει τὸν ντετερμινισμόν τοῦ ἑσωτερικοῦ μας κόσμου καὶ ποῦ δὲν τοῦμοῦν νὰ πὸ ἀρνηθῶν οἱ πιὸ ἐξελεγμένοι ἐκπρόσωποι τῆς ὕλιστικῆς ἀκόμη ψυχολογίας, εἶναι τὸ ψυχικὸν στοιχεῖον. Εἶναι τὸ στοιχεῖον ποῦ δὲν μπορεῖ νὰ συλληφθῇ ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὰ πιὸ λεπτὰ ὄργανα ποῦ ἐζήτησε νὰ δανεισθῇ ἡ ψυχολογία ἀπὸ τὴ φυσικὴ. Δίνει περιεχόμενον στὸ λόγον καὶ τὸν ξεπερνᾷ γιὰ νὰ φθάσῃ σὲ σφαιρὰς ἀνώτερες ἀπ' τὸ λόγον. Εἶναι τὸ ὑπέρολογον (irrationnel) φαινόμενον τοῦ ἑσωτερικοῦ κόσμου τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως λέγει ὁ Meyerson.

"Ἄς πάρωμε ἕνα παράδειγμα. Βλέπω ἕνα βιβλίον ποῦ μοῦ κινεῖ τὸ ἐνδιαφέρον, ἔχω δηλ. ἀντίληψιν τοῦ βιβλίου αὐτοῦ. "Ὅταν τὸ χάσω ἀπὸ τὰ μάτια μου, ἔχω αὐτὴ τὴν ἀνάμνησίν του, τὴν ἀναπαράστασίν του καὶ σὲ λίγο αὐτὴ γίνεται ἕνα μὲ τὸν ψυχικὸν μου κόσμον, γιὰ νὰ ἐμφανισθῇ πάλι σὲ μιά στιγμὴν ποῦ ἴσως κ' ἐγὼ ὁ ἴδιος δὲν τὸ περιμένω καὶ νὰ χρωματίσῃ τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον σκέπτομαι ἐκεῖνη τὴ στιγμὴν κλπ. Αὐτὴ ἡ δυναμικότης δὲν εἶναι ὕλικον φαινόμενον, εἶναι φαινόμενον ψυχικόν. Καὶ ψυχικὸν πάλι δὲν θὰ πῆ ὁ α ἢ ὁ β τρόπος ἀντιδράσεως τοῦ φυσιολογικοῦ μας ὄργανισμοῦ, ὅπως γίνεται μὲ τὰ στοιχεῖα τῆς χημείας. Θὰ πῆ κάτι τὸ ἰδιαιτέρον, ποῦ ἔχει τὴ φύσιν του μέσα στὸν ἀνθρώπον καὶ μόνον σ' αὐτόν, ποῦ δίνει θέμα, ἔννοια καὶ σκοπὸν στὰ ἑξωτερικὰ καὶ τὰ ἑσωτερικὰ ἐρεθίσματα, κάτι ποῦ πλάθει τὰ ἐρεθίσματα αὐτὰ, ὅπως ὁ καλλιτέχνης πλάθει τὸν πηλὸν του γιὰ νὰ φτιάξῃ ἕνα καλλιτέχνημα. Κι' ἂν τώρα, ὅπως ἔκαμε ὁ Villey, θελήσωμε νὰ ποῦμε πῶς τὰ ψυχικὰ φαινόμενα εἶναι ὅτι τὰ μαθηματικὰ γιὰ τὴ γεωμετρίαν, δηλ. τύποι χωρὶς ἀπόλυτη ἀξίαν, τοῦτο μπορεῖ νὰ μᾶς βολεῖ γιὰ νὰ φτιάχῃ κανόνες καὶ τύπους δῆθεν ἐπιστημονικοὺς, ἀλλὰ δὲν μᾶς ἀπαλλάσσει ἀπὸ τὴν ἀνάγκην νὰ μελετήσωμε τὰ φαινόμενα αὐτὰ, ὅπως εἶναι στὸ βάθος, πράγμα ποῦ προσπαθεῖ νὰ κάμῃ ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη. Τὸ νὰ ποῦμε, λέγει ὁ Dalbierz, ὅτι τὸ πᾶν ἐ-

εαρτάται από ένα είδος αυτοματικῶν κινήσεων μέσα στο ἔσωτερικὸ τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως γίνεται περίπου στοὺς κατώτερους ὀργανισμούς, θὰ ἰσοδυναμοῦσε μὲ τὸ νὰ ἀρνηθοῦμε τὴν δυνατότητα τῆς ἐργασίας τῆς ἀνθρωπίνης διανοῆς, ὅπως τὴν βλέπομε καὶ στὶς καθημερινές, ἀκόμη καὶ στὶς πρὸ συνηθισμένες, ἐκδηλώσεις τῆς. "Ἐνας τέτοιος μηχανικὸς αὐτοματισμὸς, λέγει πολὺ σωστὰ ὁ Dabiez, εἶναι γνωστὸς στὰ ψυχικὰ νοσήματα, ὅπου ὁ ἐξωτερικὸς ἐρεθισμὸς στερεῖται τοῦ περιεχομένου, τῆς σκέψεως καὶ ἐνεργεῖ μόνον ὡς κινήσις. "Απὸ τὰς ἐκφυλιστικὰς ἐκδηλώσεις τοῦ ψυχικοῦ κόσμου (dereistiquies) ἠθέλησαν οἱ ὑλισταὶ ψυχολόγοι νὰ σχηματίσουν ἕνα κακότεχνο ἀντίγραφο τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου.

ΨΥΧΟΔΥΝΑΜΙΚΗ

Ἡ ἰδέα τοῦ ψυχοφυσικοῦ παραλληλισμοῦ, τῆς αὐστηρᾶς δηλ. καὶ μοναδικῆς σχέσεως μεταξὺ τοῦ ἀντικειμένου καὶ τοῦ ὑποκειμένου, ποῦ δημιουργεῖ τὸν ἔσωτερικὸν κόσμον, προκύπτει ἀπὸ τὴ συνειρμικὴ θεωρία (association-psychologie). Ἡ συνειρμικὴ θεωρία, ποῦ ἔχει γιὰ βάση τὸ ἀπλό ψυχικὸ βίωμα, ὅπως τὸ εἶδαμε στὴν ἀρχή, εἶναι μέθοδος ποῦ ἐπιτρέπει νόμους καὶ ἀντικειμενικὴ δῆθεν μελέτη, μ' ἄλλα λόγια μᾶς ἐπιτρέπει, λένε, νὰ κάνωμε ἐπιστήμη. Ἡ μὴ παράστασις κατόπιν ἐξωτερικοῦ ἐρεθισματοῦ ἀκολουθεῖ τὴν ἄλλη, ἔπειτα κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο γίνεται ἡ ἀνάπλασις τῶν παραστασιῶν αὐτῶν σάν μιά ἀτελειωτὴ ἀλλοσίδα κι' ἔτσι ἔχομε τὴν κατασκευὴ τοῦ πολυσύνθετου ψυχικοῦ ὀργανισμοῦ, ποῦ δὲν ἀφίνει κενὰ καὶ ἀνεξερεύνητα πεδία τοῦ ἔσωτερικοῦ μας. Τί ἀγία ἀπλότης! Ἀκόμη καὶ ἡ ψυχὴ—ἕνας ἐνοχλητικὸς παράγων γιὰ τὴν ὑλιστικὴ ψυχολογία—εἶναι μαθηματικὸ ἐξαγόμενον (ὁ νεπέριος λογάριθμὸς κατὰ Fechner-Weber) τῆς ὕλης. (Βλ. τεύχος Ἀκτ. ΛΓ', 1942).

Ὁ Pöitzner, ἕνας ἀπὸ τοὺς συγχρόνους ψυχολόγους, θεωρεῖ καταστροφὴ αὐτὸν τὸν τρόπο τῆς ἐξετάσεως τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν ἀπὸ τὴν κλασικὴ ὑλιστικὴ ψυχολογία. Ἡ μνήμη π. χ., ποῦ πολλὰ ἐπῆσε ἀπὸ τοὺς κλασικοὺς, δὲν εἶναι ἕνα σφράρι ὅπου στιθάζουμε τὶς ἐντύπώσεις μας καὶ τὶς βγάζομε κατόπιν στὴν ἐπιφάνεια μὲ τοὺς νόμους τῆς συνειρμικῆς ψυχολογίας. «Εἶναι μιά ζωντανὴ λειτουργία ποῦ οἱ καρποὶ τῆς φθάνουν, ὅπως λέγει ὁ Behn, καὶ στὰ βαθύτερα στρώματα τῆς ζωῆς, ὅπου δὲν ὑπάρχει φῶς τῆς συνειδήσεως. Ἀντιδρᾶ μὲ τὴν μεγαλύτερη ἀκρίβεια, κρύβεται, ξεφεύγει ἢ μμμεῖται. Διαφυλάττει στὸ βάθος τῆς ψυχῆς τὴν ἐντύπωσι, γιὰ νὰ τῆς τὴν δώσῃ ὅταν θὰ τὴν χρειασθῇ. Κάθε ἀνάμνησις εἶναι ἕνα συνολικὸ ψυχικὸ γεγο-

νὸς μὲ μορφή ποῦ συνέχεται μὲ ὀλόκληρον τὸν ἔσωτερικὸν κόσμον. Ἡ μνήμη ἐναποθηκεύει τὰ ἐνστικτα καὶ κληρονομεῖ τὴν ὑψηλότερη πείρα τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ γενεὰ σὲ γενεὰ». Καὶ ὁ Bergson διακρίνει, στὸ περίφημον βιβλίον του «Ἦλη καὶ Μνήμη», δυὸ μηχανισμούς: τοὺς κινητικὸς μηχανισμούς καὶ τὰς ἀνεξαρτήτους ἀναμνήσεις. Οἱ ἀναμνήσεις αὐτὲς δὲν εἶναι ἴχνη ποῦ φέρνουν ἕνα ὄρισμένον δρόμον στὸν ἐγκεφαλωνιατικὸν ἄξονα γιὰ νὰ τὸν ξαναπαράσουν καὶ πάλι, ὅταν οἱ ἐξωτερικὲς αἰτίαι τὸ καλέσουν. Ἡ μνήμη δὲν εἶναι συήθεια. Ἐχει θέμα, περιεχόμενον, σκοπὸ καὶ σάν τέτοια ἔχει, ἄς ποῦμε τὴν ἐκφρασί, «μυχιολό».

Τὴν ἀδυναμία τῆς κλασικῆς ψυχολογίας νὰ μελετήσῃ τὴ μνήμη σὲ ἄλην τῆς τὴν ἔκτασι καὶ τὴν οὐσία, ἐκφράζει ὁ Claracade λέγοντας: «Ὅταν μιά ἐντύπωση ἢ μιά ἀνάμνησις μᾶς εἶναι δυσάρεστες, τὶς διώχνομε ἀπὸ τὴ σκέψι μας, τὶς ἀπωθοῦμε ἀπὸ τὴ συνείδησι μας. Τί τὸ πρὸ κοινὸ ἀπ' αὐτὸ; Ποιὸς δὲν ἐδίωξε ποτὲ ἀπὸ τὸ πνεῦμα του μιά σκέψι δυσάρεστη, ἕνα θέαμα ἐνοχλητικὸ, μιά ἀνάμνησι θλίβεσθ, ἕνα πόθο ἀδικο; Καὶ ὅμως, ὅσο κι' ἂν ψάξετε στὰ μεγαλύτερα ἐχειρίδια τῆς ψυχολογίας, δὲν θὰ βρῆτε τίποτε γι' αὐτὸ τὸ κοινὸ φαινόμενον, κι' ἀκόμη περισσότερο δὲν θὰ ἀνακαλύψετε τίποτε γιὰ τὸν μηχανισμό του, οὔτε γιὰ τὸν ῥόλο του καὶ τὶς συνέπειες του».

Ἀνάλογα σχήματα πῆραν στὴν «ἀνεψυχῆς ψυχολογία» καὶ ἄλλες βασικὲς λειτουργίες τοῦ ἀνθρώπινου ὀργανισμοῦ, ὅπως π. χ. ἡ συγκίνησις καὶ ὁ λόγος. Οὔτε τὸ ἕνα οὔτε τὸ ἄλλο ἔχουν πνευματικὸ στοιχεῖο μέσα τους κατὰ τὴν ἀντιλήψι τῆς ψυχολογίας αὐτῆς. Τὸ πρόβλημα τῆς συγκινήσεως καὶ τοῦ λόγου εἶναι ἀπὸ τὰ πρὸ δύσκολα τῆς ψυχολογίας, ἀλλὰ καὶ ἀκατανόητα, ὅταν ζητήσῃ κανεὶς νὰ τὰ ὑπαγάγῃ στὸ νεκρὸ γράμμα τῶν ἐρεθισμῶν καὶ τῶν ἀντανακλάσεων, ποῦ διευθύνουν δῆθεν τὶς σύνθετες αὐτὲς λειτουργίες. Ὁ ἴδιος ὁ Freud, μολοντί νατουραλιστῆς, λέγει πὼς δὲν πρέπει γι' αὐτὲς τὶς λειτουργίες νὰ σκεπτόμεθα ἀνατομικῶς, οὔτε ἀκόμη καὶ φυσιολογικῶς, ἀλλὰ ψυχολογικῶς.

Ἄλλοι οἱ ψυχίατροι ἀναγνωρίζουν τὴ δύναμι τῆς συγκινήσεως, ποῦ δὲν συνίσταται στὴν αἰθεσί τῶν παλμῶν τῆς καρδίας ἢ τῆς συστολῆς ὄρισμένων μυῶν κλπ. ἀλλὰ στὴν α ἢ τὴ β στάσι ὀλοκληροῦ τοῦ ψυχικοῦ κόσμου τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι τῶν ἐξωτερικῶν γεγονότων. Ἡ συγκίνησις, ψυχικὸς ὁσος, δὲν σημαίνει ἀνάκησις, φυσικὸ ὁσος γράφει παραστατικῶς ὁ Dabiez καὶ προσθέτει: Γιὰ νὰ αἰσθανθῇ συγκίνησι ἐκεῖνος ποῦ τοῦ φέρνουν ἕνα τηλεγράφημα μὲ τὴν ἀναγγελία τοῦ αἰφιδίου θανάτου ἐνός

προσφίλους του προσώπου, πρέπει νὰ καταλάβῃ τὴν ἔννοια τοῦ τηλεγραφήματος. Ἡ μεσολάθεισι λοιπὸν τοῦ καθαροῦ ψυχικοῦ στοιχείου εἶναι ἀπαραίτητος.

Καὶ τέλος ὁ λόγος δὲν ἀποτελεῖται ἀπὸ λέξεις μονάχα, πού συνδέονται ἐξωτερικὰ μεταξύ τους. Ὁ λόγος στὴν ἐξελιγμένη του μορφή χρησιμοποιοῖ σύμβολα, πού γιὰ νὰ γίνουσι ἀπαιτοῦν ψυχικὴ ἐργασία. «Ὅταν λέμε «αὐτὸ πού βεβαιώνετε δὲν ἔχει ἔννοια», δὲν κάνουμε γλωσσικὴ κριτικὴ, ἀλλὰ λογικὴ κριτικὴ, δὲν κυττάζομε τὴ σχέση τῆς γλώσσας μὲ τὴ σκέψιν ἔστω, ἀλλὰ τὴ σχέση τῆς σκέψεως μὲ τὴν πραγματικότητα. Ἡ λέξις λοιπὸν ἐκφράζεται μὲ ὄλικὸ ὄργανον, ἀλλὰ ἔχει τὴ σημασίαν ψυχικοῦ φαινομένου. Ἡ γλώσσα, δὲν εἶναι μίαν σειράν ἡχητικῶν στοιχείων, ἀλλὰ ὄργανον τῆς σκέψεως» (Dalbierz).

Στὴ μελέτη αὐτὴ καταβάλλεται προσπάθεια νὰ ξεκαθαρισθῇ τὸ ψυχικὸ φαινόμενον καὶ νὰ μελετηθῇ ὅπως τοῦ ἀξιζει. Ἀλλὰ τὸ ἄρθρον αὐτὸ δὲν ἐξαντλεῖ τὸ θέμα. Μένουν ἀκόμη περιοχὰς τοῦ ψυχικοῦ κόσμου πού ἐμελετήθησαν μὲ τὴ βοήθειαν τῆς ἱατρικῆς ψυχολογίας τὰ τελευταῖα χρόνια, στίς ὁποίας φαίνεται ἀκόμη καλύτερα τί θὰ πῆ ψυχικὸ στοιχεῖον. Κι' αὐτὲς ἀξίζει νὰ τίς δοῦμε σ' ἓνα ἄλλο ἄρθρον. Στὴν ἐποχὴ μας, πού ἐκλονίσθη πιά ἀνεπανόρθωτα ὁ ψυχοφυσικὸς ντετερμινισμὸς βάθρον τῆς ὀλιστικῆς ψυχολογίας, ἔρχεται μὲ καινούργιες δυνάμεις ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη γιὰ νὰ μάς κάμῃ νὰ πλησιάσωμε τὸ ὑπέρολον προ ἄστρον, στὸ κέντρον τοῦ ἐσωτερικοῦ μας κόσμου, τὴν ψυχὴν.

ΨΥΧΙΑΤΡΟΣ

ΕΛΑ ΜΟΝΑΚΡΙΒΕ !

Μέσα στὰ βάθη μου νὰ χτίσω
βουλήθηχα μίαν ἐκκλησιά'
τρανή, πανώρηχα θὰ τὴ χτίσω
κι' ὄλη θὰ τὴ λαμπροστολίσω
μὲ ζωγραφιὰς καὶ μὲ ψηφιά.

Ἐλάτε χρώματα σεῖς μύρια
τῶν ὀρθρων καὶ τοῦ δειλινοῦ,
καὶ λαμπερόχρωμα ζαφείρια
τῆς θάλασσας καὶ τ' οὐρανοῦ.

Ἐλάτε μάρμαρα καθάρια,
πράσινα, μαῦρα, θαλασσιά,
κι' ἔσειε τὰ ὀλόλευκα τὰ πάρια,
καὶ τ' ἀκριθὰ μαργαριτάρια
πέρ' ἀπ' τὰ ζωτικὰ νησιά,

Ἐλάτε τῆς Ἀσίας τὰ μῦρα
κι' οἱ μόσκοι τῆς Ἀνατολῆς,
καὶ λιγερόφθογγη ἐστὺ λύρα
γλυκοῦς ψαλμοῦς πού διαλαλεῖς,

Ὅλες οἱ χάρες καὶ τὰ κάλλη
ἐλάτε πλούσια, περισσά,
νὰ φτιάσω ἐντὸς μου μίαν μεγάλην
κι' ὁμορφοπλούμιστην ἐκκλησιά.

Κι' ἔλα στερνά κι' Ἐσὺ, ἀκριθὲ μου,
τ' ἄστρα ντυμένον καὶ τὸ φῶς!
—ὦ, πῶς τὰ βάθη ἀπαλοτρέμουν
στὴν προσμονὴ Σου! — ἔλα Χριστέ μου,
Κύριε, Πατέρας κι' Ἀδερφός.

Χειμῶνα θὺν ἔρθης, θ' ἀψηφίσω
χαλάζι, θρόλαπα, βροχῶ,
θὰ βγῶ καμπάνες νὰ χτυπήσω,
τὸν ἔρχομό Σου νὰ τιμήσω,
μύρια θ' ἀνάψω τὰ κεριά.

Κι' ὀλόφωτη καὶ στολισμένη
γιὰ τούτη τὴν τρανή γιορτή,
θάρθ' ἡ ψυχὴ μου εὐτυχημένη
στὴν πύλην ἔμπρὸς τὴ χρυσομένη
τῆς ἐκκλησιάς νὰ Σε δεχτῇ.

Ἐλα, Μονάκριβε! γιὰ Σένα
τὰ κάλλη τούτα κι' οἱ ὁμορφιές'
γιὰ Σένα τὰφερα ἀπ' τὰ ξένα,
πλουμίδια χρυσοστολισμένα,
χρώματα, μῦρα, ζωγραφιές.

Ἐλα! Δικὴ Σου ἡ ἐκκλησιά μου'
δέξου, Χριστέ, τὴν προσφοράν,
πάρε γιὰ θρόνον τὴν καρδιά μου,
νὰ πλημμυροῦν τὰ τρίσθαθά μου
ἀπ' ὁμορφιά κι' ἀπὸ χαρά!

Γ. ΒΕΡΙΤΗΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ

Στό περιοδικό τούτο μέχρι τώρα έχουν δημοσιευθεί μερικά άρθρα, σχετικά με τις πρόσφατες αρχαιολογικές ανακαλύψεις⁽¹⁾, που διαφωτίζουν τὸν έρευνητὴ τῶν ζητημάτων τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν ἱστορικότητα τῶν διηγήσεων τῆς Γραφῆς καὶ εἰδικότερα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Καὶ ἀποδεικνύουν ὅτι τὰ ἱστορικὰ γεγονότα ποὺ μᾶς διηγείται δὲν εἶναι παραμύθια, ὅπως τὰ νόμιζαν οἱ μοντέρνοι «σοφοί», προτοῦ τοὺς κλείσει τὸ στόμα τὸ φτυάρι τῶν νεωτέρων ἀρχαιολογικῶν ἀνασκαφῶν, ἀλλὰ γέγονον ὅ,τι, ποὺ περιγράφονται μὲ τὴ μεγαλύτηρ δυνατὴ ἀκρίβεια. Ἀρκετὰ ὅμως γιὰ ἀρχαιολογικὲς ἀνακαλύψεις, ποὺ ἀναφέρονται στὰ γεγονότα τῆς Καινῆς Διαθήκης, δὲν ἔχουν γραφῆ στὶς «Ἀκτίνες», ὅχι γιὰ τὰ γεγονότα τῆς εἶναι μικρότερης σημασίας, ἀλλὰ γιὰ τὸ ὅτι λέγονται ὡς κατηγορία κατὰ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης γίνονται εὐκολότερα πιστευτὰ ἀπὸ τὸ πολὺ, ἀνὶδεο κοινὸ, κί' ἐπομένως τὸ γκρέμισμα αὐτῶν τῶν ψευτοφρουρίων τῆς «κενῆς ἀπάτης» ποὺ εἶχε πάρει τὸ μεγαλόσχημο ὄνομα «ὕψηλῃ κριτικῆ», ἦταν πιὸ ἐπείγον.

Ὅμως, ἀφοῦ καὶ κατὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης ἡ περίφημη αὐτὴ «ὕψηλῃ κριτικῆ» δὲν παρέλειψε νὰ ρίξῃ τὶς δόλιες σατιρὰς τῆς, γι' αὐτὸ εἶναι ἐνδιαιρένον νὰ ἰδοῦμε σὲ τοῦτο τὸ φύλλο μὲ πιὸ πολλὰς λεπτομέρειες, πῶς καὶ πάλι ἡ ἀξίμη καὶ τὸ φτυάρι τοῦ ἀρχαιολογοῦ ἤλθαν νὰ δείξουν, ὅτι ἐκεῖνα ποὺ γράφουν, καλοκλεισμένοι μέσα στὸ γραφεῖό τους οἱ μεγάλοι αὐτοὶ καταναλωτὰί τῆς τυπογραφικῆς μελάνης, μπορεῖ μὲν νὰ εἶναι σύμφωνα πρὸς τὴ διανόησι τοῦ περασμένου αἰῶνα, δὲν ἔχουν ὅμως καμμιά σχέσι οὔτε μὲ τὴν ἀλήθεια οὔτε μὲ τὴ ζωὴ. Καὶ ἰδοὺ εἶναι παραδείγματα.

Ο ΚΥΡΗΝΙΟΣ ΚΑΙ Η ΑΠΟΓΡΑΦΗ

Στὸ δεύτερο κεφάλαιο τοῦ εὐαγγελίου τοῦ Λουκᾶ, στ. 1-3 διαβάζομε: «Ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐξῆλθε δόγμα παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην» αὐτὴ ἡ ἀπογραφή πρώτη ἐγένετο ἡ γεγεμονεύσας τῆς Συρίας Κυρηνίου. Καὶ ἐπαρῆσαν πάντες ἀπογράφεσθαι, ἕκαστος εἰς τὴν ἑαυτοῦ πόλιν». Πρόκειται, δηλαδὴ, γιὰ τὴ διήγησι τοῦ εὐ-

αγγελιστοῦ τοῦ ἀναφέρει παρακάτω τὴ Γέννησι τοῦ Κυρίου. «Ψέμματα» φώναξαν ἀμέσως ὅσοι σὲ κάθε λέξι τῶν εὐαγγελίων θέλουν νὰ ἀνακαλύψουν τοῦλάχιστον καὶ ἓνα ψέμμα. Καὶ γιὰ τὴ παρακαλῶ εἶναι ψέμμα; τολμάτε νὰ ρωτήσετε. Γιατί; μὰ χρειάζεται καὶ «διότι» (ἀφοῦ, ἐννοεῖται, τὶς περισσότερες φορές οὔτε καὶ ὑπάρχει); Τὸ «διότι» εἶναι, ὅτι τὸ λένε τὰ εὐαγγέλια, κί' ἀφοῦ τὸ λένε τὰ εὐαγγέλια δὲν μπορεῖ παρὰ νᾶναι ψέμμα, ἀποφαίνονται μὲ πλήρη πεποίθησι ὅτι στὴ γνώμη τῶν δὲν χωράει καμμιά ἀμφιβολία. «Ἄν καὶ καμμιά φορά ὑπάρχη καὶ κανένα «διότι», αὐτὸ συνήθως τὸ κατασκευάζουν ἐκ τῶν ὑπέρων, ἀφοῦ βγάλουν τὴν καταδικαστικὴν ἐπιτηγορία. Πάντως, ἂν ἔχετε ὄρεσι γιὰ κάμποσα ἀπ' αὐτὰ τὰ «διότι», ἀνοίξατε τὴν τρίτομη ἱστορία τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ τοῦ Schürer, ὅπου σὲ σαράντα περίπου σελίδες ἔχουν συνοψισθῆ τὰ σπουδαιότερα ἀπ' αὐτὰ τὰ «διότι»(?). Ἐδῶ θὰ ἀναφέρουμε μόνο μερικὰ ἀπ' αὐτὰ.

Πρῶτον, λένε, ἡ ἱστορία δὲν ἔχει καμμιά ἄλλη εἰδησι γιὰ μιὰ γενικὴ ἀπογραφή ἐπὶ Καίσαρος Αὐγούστου, ἐνῶ ὁ Λουκᾶς γράφει ὅτι «ἐξῆλθε δόγμα παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην». Δεύτερο ὁ Κυρηνίος δὲν ἦταν δυνατόν νὰ ἦταν ἡγεμῶν ἐπὶ Ἡρώδου ποὺ πᾶσαν τὴν ἀνοίξι τοῦ 4 π. Χ., γιὰ αὐτὸς «ἡγεμονεύσε» μὲν δύο φορές, στὸ 3-2 π. Χ. καὶ στὸ 4-5 μ. Χ., πάντως ὅμως καὶ τὶς δύο μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἡρώδου. Καὶ τρίτο, γιὰ νὰ μὴ ἀναφέρωμε καὶ ἄλλα, γιὰ τὴ ἀπὸ κάποιο χωρίο τοῦ Οὐλπιανοῦ στοὺς Πανδέκτας⁽²⁾ συμπεραίνομε ὅτι στὴν ἀπογραφή ἔπρεπε κάθε ἓνας νὰ μείνῃ ἐκεῖ ποῦ εἶχε τὰ κτήματά του καὶ τὴ μόνιμη κατοικία του, ἐνῶ ὁ Λουκᾶς γράφει ὅτι «ἐπαρῆσαν πάντες ἀπογράφεσθαι, ἕκαστος εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν, δηλαδὴ στὸν τόπο τῆς καταγωγῆς του. Κί' αὐτὰ μὲν λένε οἱ «σοφοί», ἂς ἔλθωμε ὅμως νὰ δοῦμε τί λένε καὶ τὰ πράγματα.

Πρῶτο γιὰ τὴ γενικὴ ἀπογραφή, βέβαια δὲν ἔχομε κανέναν ἄλλο ἱστορικὸ, ποὺ νὰ ἐπαναλαμβάνῃ τὴν πληροφορία τοῦ Λουκᾶ.

(2) E. Schürer, Geschichte des jüdischen Volkes, τόμ. I σελ. 508-543 (ἔκδοσ. 4η) ὅπου σὲ δύο ὁλόκληρες σελίδες (508-9) δίδει καὶ τὴ σπουδαιότερη βιβλιογραφία μέχρι τοῦ 1901.

(3) Dig. 50. 15, de censibus 4 § 5.

(1) Ἴδε «Ἀκτίνες» 1938 σ. 248, 1939 σ. 101, 313, 318.

Ἔχομε κάτι ἀκόμη καλύτερο, μιὰ πέτρα που μᾶς φωνάζει τὴν ἀλήθεια. Μιὰ μεγάλη, δηλαδή, ἐπιγραφή στὸ καὶ τοῦ Αὐγούστου καὶ τῆς Ρώμης στὴν Ἄγκυρα, πὺρ μέσα στ' ἄλλα⁽⁴⁾ μᾶς πληροφορεῖ, πὺρ ἐπὶ Καίσαρος Αὐγούστου, ἔγιναν ὄχι μιὰ γενικὴ ἀλλὰ δύο ἢ κατ' ἄλλους τρεῖς γενικὲς ἀπογραφές⁽⁵⁾. Ὑστερα ἀπὸ μιὰ διακοπὴ 42 χρόνων, γράφει στὴν ἐπιγραφή ὁ Καίσαρ Αὐγούστος, ἕκαμα ἀπογραφῆ... Μιὰ ἄλλη φορά, ἐπὶ ὑπᾶτων C. Censorinus καὶ C. Asinius, συνεπλήρωσα τὴν ἀπογραφὴ μὲ τὴ βοήθεια ἑνὸς συνάρχοντος, πού εἶχε περιβληθῆ τὸ ὑπατικὸ ἀξίωμα... Καὶ μιὰ τρίτη φορά, ἔχοντας τὴν ὑπατικὴ ἐξουσία, συνεπλήρωσα τὴν ἀπογραφὴ, ἔχοντας γιὰ συνάρχοντα τὸ γιὸ μου Τιθέριο⁽⁶⁾.

Νὰ λοιπὸν, ὅτι ἡ ἀγνοία τῶν ἱστορικῶν μᾶς δὲν καταδικάζει σὲ ἀνυπαρξία τὰ γεγονότα. «Δὲν ἔγινε διότι ἄλλως ἐγὼ θὰ ἤξερα» λέν (ἢ μᾶλλον ἔλεγαν) οἱ ἱστορικοὶ τῆς ἀρνήσεως, καὶ ὅμως ἔρχεται κατόπιν μιὰ πέτρα ἀπὸ τὰ βῆθη τῆς γῆς, καὶ οἱ «σοφοὶ» μᾶς ἀποσβολώνονται.

Ὡς πρὸς τὴ χρονολογία τῶν ἀπογραφῶν καὶ αἱ τρεῖς ἔγιναν—ὅπως οἱ εἰδικοί δέχονται—γύρω ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς γεννήσεως τοῦ Κυρίου. Ἐπειδὴ δὲ ἡ χρονολογία τὴν ὅποιαν ἔχομε ὡς βᾶσιν, στὸ ἡμερολόγιό μας, καὶ μ' αὐτὴν μετροῦμε σήμερα, 1943 χρόνια ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, (τὴν βᾶσι τῆς τὴν ἐπήραμε ἀπὸ τὴν Δύσι, ἀπὸ τὸν ὑπολογισμό τοῦ Διονυσίου τοῦ Μικροῦ, Dionysius Exiguus⁽⁷⁾) μόνο κατὰ προ-

σέγγια μερικῶν ἐτῶν εἶναι ἀκριθῆς, ὅπως ἔδειξε κατόπιν μεταγενέστερος ἱστορικός ἔλεγχος⁽⁸⁾, βλέπομε κι' ἐδῶ μιὰ πλήρη χρονικὴ σύμπτωση τῆς ἀπογραφῆς μὲ τὴ γέννησι τοῦ Χριστοῦ.

Ναί, εἶπαν οἱ ἀρνητές, ἔστω, δεχόμεθα ὅτι ἡ γενικὴ αὕτη ἀπογραφὴ ἔγινε ταυτῶρα καὶ μὲ τὴ Γέννησι τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ὁ εὐαγγελιστὴς σας καὶ πάλι λέει ἀνακριβείες, γιὰτὶ ὁ Κυρήνιος ἔγινε μὲν δύο φορές «ἡγεμῶν» τῆς Συρίας, ἀλλὰ καὶ τις δύο μετὰ τὸ θάνατον τοῦ Ἡρώδου τοῦ Μεγάλου, δηλαδή μετὰ τὸ 4 π. Χ., ἐνῶ ἔτσι, σύμφωνα μὲ τὴν ἀφήγησι τοῦ Λουκά, ὁ Κυρήνιος θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξουσίαζε στὴ Συρία γύρω ἀπὸ τὸ ἔτος 8 π. Χ. Ἀλλὰ καὶ πάλι ὁ εὐαγγελιστὴς περνᾷ τις δύσκολες ἐξετάσεις του πολὺ καλά. Γιὰτὶ ἀπὸ τὰ στοιχεῖα πού εἶχαμε μέχρι τώρα, ἡ πρώτη φορά πού ὁ Κυρήνιος ἔγινε ἀνθύπατος στὴ Συρία ὑπολογίζονταν τὸ 3 π. Χ., ἐνῶ νεώτερες ἐπιγραφές πού βρέθηκαν στὴν Ἀντιόχεια τῆς Πισιδίας, βεβαιώνουν ὅτι ὁ Publius Sulpicius Quirinius, ὁ Κυρήνιος δηλαδή, ἦταν στρατιωτικὸς διοικητὴς τῆς Μ. Ἀσίας καὶ duumvir, δηλαδή συνανθύπατος, μὲ ἐξουσία καὶ στὴ Συρία ἀπὸ τὸ 10-7π.Χ.⁽⁹⁾ ἢ, ὅπως συμπεραίνει ὁ Deissmann, ἀπὸ τὸ 11-8 π. Χ.⁽¹⁰⁾, πράγμα πού βγαίνει τὸν εὐαγγελιστὴ Λουκᾶ ἀπόλυτα ἀληθινὸ, γιὰτὶ ἔτσι συμπίπτει καὶ μὲ τὸ ἔτος 8 π. Χ. πού πρέπει, κατὰ τοὺς νεώτερους ὑπολογισμοὺς, νὰ εἶναι τὸ ἔτος τῆς Γεννήσεως τοῦ Κυρίου.

Τώρα καὶ μιὰ τελευταία δυσκολία. Οἱ ἀντίπαλοι λένε ὅτι καὶ ἐν ὅλα αὐτὰ εἶν' ἀληθινὰ, πάλι δὲν ὀφελούν σὲ τίποτε, γιὰτὶ ὁ ρωμαϊκὸς census, δὲν ἔχει καμμιά σχέση μὲ μιὰ τέτοια ἀπογραφὴ, ὅπως τὴν ἐννοεῖ ὁ Λουκάς. Ὁ ρωμαϊκὸς census, ὅπως ξέρουμε ἀπ' τὸν Παιδέκτη, ἦταν ὄρισμένος, λένε, γιὰ τοὺς ρωμαίους πολῖτες, ἐνῶ ἐδῶ στὴ διήγησι τοῦ Λουκά, φαίνεται ὅτι ἦταν κατὰ γενικὸν. Πρῶτα-πρῶτα στὰ χρόνια τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας φαίνεται ὅτι ἡ ἀπογραφὴ εἶχε χάσει κι' ὅλας τὸ παλαιὸ τῆς

(8) Οἱ εἰδικοί δὲν συμφωνοῦν στὸν ἀριθμὸ τῶν ἐτῶν πού πρέπει νὰ προστεθοῦν στὴν χρονολογία. Ἄλλοι προτιμοῦν 5, ἄλλοι 6 καὶ ἄλλοι—αὐτὸ φαίνεται τὸ ὀρθότερο—8 ἔτη.

(9) Πρὸς. St. C. Caiger, *Archaeology and the New Testament*, 1939, σελ. 141 ἔξ.

(10) A. Deissmann, *Licht vom Osten*, 1924 4η ἐκδ. σ. 5 σημ. 1. Στὴ σ. 4 δίδει καὶ τὴ φωτογραφία μιᾶς ἀπ' τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῆς. Πρὸς. καὶ W. Ramsay, *The Bearing of Recent Discovery on the Trustworthiness of the New Testament*, London 1915 σελ. 285, 290 ἔξ.

(4) Ὁ Καίσαρ Αὐγούστος, λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατό του, ἄφησε ἕνα ἀπολογισμὸ τῶν ἔργων πού ἔγιναν ἐπὶ τῆς ἀρχῆς του. Αὐτοῦς ὁ ἀπολογισμὸς ἔχει σωθῆ, σγεδὸν ἀζέγρατος, στὴν ἐπιγραφὴ αὐτῆ.

(5) Γιὰ τὸ census populi, τὴν ἀπογραφὴ, στὸ ρωμαϊκὸ κράτος ἴδε Pauly—Wissowa, *Realencyklopädie für altertums-wissenschaft*, τόμ. III (1899) στὸ ἀρθρὸ census. Στὸν τόμο 16 (1935) σ. 223, πού πραγματεύεται (σ. 211-231) γιὰ τὸ Monumentum Ancyranum, ὅπως ὀνομάσθηκε αὕτη ἡ ἐπιγραφὴ, ὁ Ernst Kornemann δέχεται, σύμφωνα μὲ τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς, ὅτι ἔγιναν ἐπὶ Καίσαρος Αὐγούστου δύο γενικὲς ἀπογραφές, γιὰτὶ τὴν τρίτη, πού ἀναφέρεται ἐκεῖ, τὴν θεωρεῖ ὅτι ἔγινεν ἐπὶ Τιβερίου Καίσαρος.

(6) Τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς ἴδε στὸ *Corpus inscriptionum latinarum* III (1873), σ. 769-799, 1054, 1064, ὅπου δίδεται καὶ ἑλληνικὴ μετάφρασι, ἢ γιὰ προχειρότητα στὸ *Kleine Texte* τοῦ H. Lietzmann, ἀρ. 29-30, *Res gestae divi Augusti*, hrsg. u. erklärt von Prof. Dr Ernst Diehl.

(7) Τὴν χρονολογίαν αὐτὴν ἐπρότεινε ὁ Διονύσιος τὸν ὄν αἰῶνα, ἀλλὰ μόλις τὸν 14ον αἰῶνα ἔγινε γενικῶς δεκτὴ.

νόημα⁽¹²⁾ κι' ἐπομένως εἶναι πολὺ μακριὰ ἀπ' τὰ χωρία τῶν Ρωμαίων νομικῶν ποὺ περιελήφθησαν στὸν Πανδέκτης κατόπιν, ἀλλὰ κι' ἂν ἀκόμη ὑπῆρχε στὴ διήγησι τοῦ εὐαγγελιστοῦ κάτι ποὺ σχετικὰ μὲν τὴν ἀπογραφή θὰ ἦταν διαφοροτικό ἀπὸ ὅ,τι ξέρομε ἀπ' τὶς ἐπίσημες πηγές, ὕστερα ἀπὸ τὰ πέρα πάνω θὰ ἔπρεπε νὰ προτιμήσῃ κανεὶς τὴ μαρτυρία τοῦ Λουκά. Γιατί ὅταν ἕνας συγγραφέας ἀποδεικνύεται τόσο ἀκριβής, γιατί δὲν θὰ ἦταν ἀκριβής καὶ σὲ κάτι ἄλλο, ποῦ φαίνεται διαφοροτικό ἀπ' τὶς μέχρι τώρα γνώσεις μας; Καὶ ὅτι θὰ εἶχε κανεὶς δικηὸν κίνησιν μὴ τέτοια σκεῖν, ἀποδεικνύεται μέσα ἀπ' τὰ ἴδια τὰ πράγματα. Καὶ ἴσως.

Εἶδαμε πέρα πάνω ὅτι ἀπ' τὰ σχόλια τοῦ Οὐλπιανοῦ στὰ *Digesta*, ξέρομε ὅτι καθένας ἔπρεπε ν' ἀπογραφῆι στὸ μέρος ὅπου εἶχε τὴ μόνιμη κατοικία του, ἐνῶ ὁ Λουκάς μᾶς ἀναφέρει ὅτι καθένας ἔπρεπε νὰ πάη στὸν τόπο τῆς καταγωγῆς του. Θόδρυθος, λοιπόν, μεγάλος καὶ συζητήσι φοβερὴ καὶ ἀγῶνες γιὰ νὰ πετάξωμε τὴ διήγησι τοῦ εὐαγγελιστοῦ. Ἐδῶ, εἶπαν, τὸν πιάσαμε· ὁ Λουκάς, ἔχοντας ὑπ' ὄψει του τὰ Ἰουδαϊκά ἤθη καὶ ἔθιμα καὶ τὴ διαίρεσι τῶν Ἑβραίων σὲ δώδεκα φυλές, εἶναι φανερό ὅτι ἐπεκτείνει σ' ὅλο τὸ ρωμαϊκὸ κράτος, ἐκεῖνο ποῦ ἴσως τὸ πολὺ-πολὺ θὰ δεχότανε κανεὶς ὅτι γινότανε μέσα στὴν Παλαιστίνην. Γιὰ τὸ ὑπόλοιπο ὅμως ρωμαϊκὸ κράτος δὲν ἔχει καμμιὰ τέτοια εἰδησι ἢ ἱστορία. Ἀλλὰ ὡς τε, ἔλεγαν, τὸ πρᾶγμα πρακτικῶς θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ γίνῃ σ' ὅλο τὸ ρωμαϊκὸ κράτος, γιατί ἡ κοινὴ λογικὴ δείχνει ὅτι ἕνα τέτοιο μέτρο θὰ δημιουργοῦσε ἀληθινὴ ἀναστατάσι. Ἄχ, αὐτὴ ἡ «κοινὴ λογικὴ», ποῦ θέλει ὄχι μόνον νὰ παρουσιάζεται ὅτι τὰ ξέρει ὅλα, ἀλλὰ νὰ γράφῃ ὅπως θέλει καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἱστορία. Τὸ κακὸ μόνον γι' αὐτὴν εἶναι ὅτι κάποτε-κάποτε βγαίνουν στὴ μέση μερικὰ ντοκουμέντα, ποῦ τὴν ἀναγκάζουν ντροπιασμένῃ νὰ γυρίσῃ πίσω στὸ καλλι τῆς. Ἔτσι κι' ἐδῶ, ἕνα κομματάκι πάπυρος ἤλθε νὰ βουλλώσῃ τὰ μεγάλα στόματα. Καὶ εἶναι ὄχι μαρτυρία ἐνὸς ἱστορικοῦ, ἀλλὰ τὸ ἴδιο τὸ διάταγμα, γιὰ μιὰ ἄλλη παρόμοια ἀπογραφή, καὶ μάλιστα ὄχι ἀπ' τὴν Παλαιστίνην, ἀλλ' ἀπ' τὴν Αἴγυπτον! Εἶναι ἕνας πάπυρος τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου, ποῦ εἶναι ἕνας ἀπ' τοὺς πολλοὺς ὅμοιους ποὺ ἔχουν ἀνακαλυφθῆ τελευταῖα, καὶ ποῦ περιέχει τὸ διάταγμα τοῦ G. Vibius Maximus, διοικητοῦ τῆς Αἴγυπτου⁽¹²⁾. Γιὰ τὸ περι-

εργο τοῦ πράγματος τὸ παραθέτομε ἐπι λέξει, ὅπως τὸ ἔχει ὁ πάπυρος:

Γάιος Οὐδῖος Μάξιμος ἑπαρχὸς
Αἴγυπτου λέγει.

τῆς κατ' οἰκίαν ἀπογραφῆς ἐνεστῶσης ἀναγκαῖόν ἐστιν πᾶσιν τοῖς καθ' ἑνὴν δῆποτε αἰτίαν ἐκαστάσι τῶν ἐαυτῶν νομῶν προσαγγέλλεσθαι ἐπὶ ἀνελευθερίᾳ εἰς τὰ ἐαυτῶν ἐφέστια, ἵνα καὶ τὴν συνήθη οἰκονομίαν τῆς ἀπογραφῆς πληρωσῶσιν καὶ τῇ προσηκούσῃ αὐτοῖς γεωργίᾳ προσκαρτερήσασιν.

Τὸ διάταγμα, δηλαδή, θέλει μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς ἀπογραφῆς ὄχι μόνον νὰ πᾶνε ν' ἀπογραφοῦν στὶς πατρίδες τους ὅσοι εἶχαν ἐν τῷ μεταξύ φύγει, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐγκατασταθοῦν καὶ πάλι ἐκεῖ, γιὰ νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ γεωργικὰς ἐργασίας. Κι' ἔτσι ἐθριμάμθευσε καὶ πάλι, ἀλλ' ἀπ' τὴν ἀνάποδην, ἡ «λογικὴ» μας.

Οἱ «ΠΟΛΙΤΑΡΧΑΙ..

Ἄν στὰ προηγούμενα τὴ βαρύνουσα γνώμη εἶχαν οἱ εἰδικοί στὴ ρωμαϊκὴ ἱστορία καὶ στὴν ἱστορίαν τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, τώρα με τὸς «πολιτάρχας» τὸν λόγο ἔχουν οἱ εἰδικοί στὴν ἑλληνικὴ ἱστορία τῶν κλασσικῶν καὶ τῶν μεταγενεστέρων χρόνων.

—Ξέρετε ἀπ' τὴν ἱστορίαν σας τίποτε «πολιτάρχας»; τοὺς ρώτησαν.

—«Πολιτάρχας, πολιτάρχας», σκέφθησαν γιὰ λίγο... Μπᾶ, τέτοιο πρᾶγμα δὲν συναντήσαμε ποτέ! Τὶ ἀξίωμα ἦταν αὐτό; ἀρχισαν νὰ ρωτοῦν καὶ αὐτοὶ μὲ τὴ σειρά τους. Ποῦ τὸ ἤρατε;

—Μὰ νὰ, ἐκεῖ σὲ κείνες τὶς «Πράξεις τῶν Ἀποστόλων»⁽¹³⁾ ὑπάρχει ἕνα ἐπεισόδιο μὲ τὸν ἀπόστολο Παῦλον στὴ Θεσσαλονίκη, κι' ἐκεῖ γίνεται λόγος καὶ γιὰ μιὰ ἐξουσία τῆς Θεσσαλονικῆς ποῦ τὴν ὀνομάζουν «πολιτάρχας».

—Πρῶτὴ φορὰ ἀκοῦμε κάτι τέτοιο, ἀπαντοῦν μὲ πεποθησι μερικοὶ «εἰδικοί» ἱστορικοί.

—Τέλος πάντων, σὲ τίποτε νὰ μὴ μπορῆ κανεὶς νὰ ἐμπιστευθῆ ἐκεῖνον τὸν εὐαγγελιστὴ Λουκά! συμπεραίνουν πάλι οἱ μεγιστάνες τῆς «ὕψλης κριτικῆς». (Γιατί καὶ πάλι ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκάς εἶναι ἐκεῖνος ποῦ ἔγραψε καὶ τὶς «Πράξεις»).

(11) Περὶ τὸ ἀρθρον τῆς Pauly—Wissowa ἐνθ' ἂν.

(12) Τὸ διάταγμα εἶναι ἀπὸ τὸ 104 μ. Χ. καὶ δημοσιεύθηκε γιὰ πρώτη φορὰ στὸ Greek Papyri in the British Museum (ἀρ. 904 σ.

125 καὶ πίναξ 30) τόμ. III F. G. Kenyon καὶ H. I. Bell, London, 1905. Τὸ ἀναδημοσιεύει ὁ A. Deissmann, ἔ. ἀ. σ. 231, εἰκ. 50.

(13) κεφ. ιζ', 6, 8.

Κι' ἀρχίζει ἀπ' ἀρχῆς ἢ ἐπιθεσις, ἀφοῦ πράγματι κανένας ἄλλος συγγραφεὺς δὲν ὑπάρχει πού νά ἀναφέρει ὅτι ὑπῆρχε ποτέ μιὰ τέτοια ἐξουσία. Ἄρα ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς διηγείται ὅτι τοῦ κατέβη, αὐτὸ εἶναι τὸ πιὸ εὐκόλο καὶ τὸ πιὸ «λογικὸ» συμπέρασμα. (Τώρα, ποιά «λογικὴ» λέει ὅτι ἐκεῖνο πού ἀναφέρει ἕνας μόνο συγγραφεὺς δὲν εἶναι ἀληθινὸ ὅτε ἔγινε ποτέ, αὐτὸ ἄς κρίνῃ καθένας μόνος του). Πάντως ὁμως οὔτε τώρα οἱ φίλοι μας ἔχουν τύχη. Γιατί μέσα στὰ ὑπόγεια τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου, πρὶν ἀπὸ κάμποσα χρόνια, βρέθηκε χωμένη μιὰ ἐπιγραφή, πού πρὶν δὲν τὴν θεωροῦσαν καὶ σπουδαία, ἀφ' ὅτου ὁμως ἔγινε ὁ θόρυβος γιὰ τοὺς «πολιτάρχας» πῆρε κι' αὐτὴ μιὰ ἐξαιρετικὴ σπουδαιότητα. Αὐτὴ, λοιπόν, ἡ ἐπιγραφή, πού προέρχεται ὄχι ἀπὸ πουθενά ἄλλο ἄλλ' ἀπὸ ἀνασκαφῆς πού εἶχαν γίνει ἀκριβῶς στὴ Θεσσαλονίκη, ἀναφέρει καὶ τοὺς «πολιτάρχας», πού μὲ μιὰ μονοκονδυλιά τοὺς εἶχαν ἐγγραφῆ κι' οἱ εἰδικοί κι' ἡ «ὕψηλὴ κριτικὴ». Μὴ νομίζετε ὁμως ὅτι καταθέτουν εὐκόλα τὰ ὄπλα, γιατί «ἐπιχειρήματα» τέτοια εἶναι δυνατόν νά βροῦν ὅσα θέλετε.

“Ο ΜΑΘΗΤΗΣ ΟΝ ΗΓΑΠΑ...”

Ἄλλ' ἀφοῦ οἱ κριτικοὶ μας τόσο ἄτυχοι βγῆκαν μὲ τὸν Λουκά, πού τόσο σκληρὰ τοὺς ἐκδικήθηκε κάθε φορά, ἄς παραλάβωμ ἔτι ἄλλον ἐκεῖνον μαθητὴν ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς, δηλαδὴ τὸν Ἰωάννην, πού δὲν τράβηξε κι' ἐκεῖνος λίγα ἀπὸ τοὺς περιφημους αὐτοὺς κριτικούς. Ἡ μάχη ἀρχισε ἀπ' τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος καὶ κράτησε πάνω-κάτω ἑκατὸν πενήντα χρόνια, δηλαδὴ μέχρι τίς ἡμέρες μας, ἔτσι, πού εἶναι ζήτημα ἂν ἄλλη μάχη κράτησε ποτέ περισσότερο.

Ἔτσι, ἕνας φιλόλογος Εὐανσον ἐδημοσίευσε στὸ 1792 ἕνα σύγγραμμα μὲ τὸν τίτλο: «Ἡ διαφωνία τῶν τεσσάρων γενικῶς παραδεδεγμένων εὐαγγελιστῶν καὶ ἡ ἀπόδειξις τῆς δῆθεν ἀυθεντικότητος τῶν ἐξεταζομένων». Αὐτὸς γιὰ λόγους φιλολογικῶς, δηλαδὴ ἐξετάζοντας τὸ εὐαγγέλιο ἀπὸ ἀποψὶ τῆς γλώσσης, δὲν παραδεχόταν ὅτι ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ἦταν ὁ συγγραφεὺς τοῦ εὐαγγελίου. Καὶ μιὰ πού ἀρχισεν ἡ μάχη ἔπρεπε νά κρατήσῃ μέχρι πού νά ἐξολοθρευθῆ... ὁ ἀντίπαλος καὶ νά διατυπωθῶν κι' οἱ πιὸ παράδοξες εἰκασίες. Ἦταν ἀκολούθησε ἕνας προτεστάντης «κληρικὸς» αὐτὸς (Generalsuperintendent), ὁ Bretschneider, πού δὲν παραδεχόταν ὅτι ὁ εὐαγγελιστὴς ἔγραψε τὸ εὐαγγέλιο, ἀλλὰ κάποιος ἄλλος γύρω στὰ 150 μ. Χ. περίπου, ὕστερα ἦλθε ὁ περίφημος Baug, πού ἐφθασε νά θεωρῆ ὅτι τὸ εὐαγγέλιο γρά-

φτηκε στὰ 170 μ. Χ. καὶ τράβα κορδέλλα. Καὶ τὸ πρᾶγμα θά τραβοῦσε ποῖς ξέρει πόσο ἀκόμη, ἂν δὲν ὑπῆρχαν δυὸ ὄρια πού ἔπρεπε νά τοὺς κάμουν νά σταματήσουν κάπου.

Τὸ ἕνα ὄριο ἦταν οἱ διάφοροι χριστιανοὶ συγγραφεῖς πού ἔζησαν καὶ ἔγραψαν πρὶν ἢ μετὰ τὰ 150 μ. Χ. καὶ πού μεταχειρίστηκαν τὸ εὐαγγέλιο τοῦ Ἰωάννου. Κι' ἀφοῦ τὸ μεταχειρίστηκαν αὐτοί, ἀσφαλῶς τὸ εὐαγγέλιο θά πρέπῃ νά ὑπῆρχε πιὸ πρὶν ἀκόμη. Ἔτσι ὁ ἅγιος Ἰγνατίος, ἐπίσκοπος τῆς Ἀντιοχείας, πού ἐμαρτύρησε πρὶν ἀπ' τὸ 117 μ. Χ. σὲς ἐπιστολῆς του πρὸς Ρωμαίους, Φιλαδέλφεις, Τραλλιανούς καὶ Μαγνησίους γνωρίζει τὸ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιο. Ἐπίσης ὁ Ἰουστίνος, ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς, στὰ ἔργα του Ἀπολογία καὶ Διάλογος πρὸς Τρύφωνα, πού τάχει γράφει γύρω στὸ 150 μ. Χ., ἐπίσης φαίνεται πὼς εἶχε διαβάσει τὸ εὐαγγέλιο. Αὐτὸ ὁμως τὸ ἔμπόδιο δὲν ἦταν καὶ τόσο σημαντικό γιὰ τόσο σπουδαίους κριτικούς. Γιατί, ἀφοῦ οἱ ἐπιστολῆς τοῦ Ἰγνατίου θά ἔπρεπε νά τοὺς ἀναγκάσουν νά δεχθοῦν ὅτι τὸ κατὰ Ἰωάννην γράφηκε πρὶν ἀπὸ τὸ 117 μ. Χ., δὲν εἶχαν παρὰ νά ἀποφασισθῶν ὅτι κι' οἱ ἐπιστολῆς τοῦ Ἰγνατίου ἦταν νόθες. Γιατί ὄχι; Ἀφοῦ δὲν χρειάζεται νά αἰτιολογοῦμε τοὺς ἰσχυρισμούς μας, ὅλα εἶναι δυνατόν!

Ἦταν ὁμως καὶ κάτι ἄλλο, πού ἔκαμε τοὺς κριτικούς νά σταματήσουν λιγάκι στὸν κατήφορο πού εἶχαν πάρει. Κι' αὐτὸ τὸ κάτι ἦταν πάλι μερικά φύλλα ἀπὸ πάπυρο, πού ἔβαλαν πιὰ ὀριστικὰ τέρμα στὴ συζήτηση. Μάλιστα ἀφ' ὅτου τὸ 1935 ἀνακαλύφθηκε ἕνα κομμάτι παπύρου ἀπὸ ἕνα κώδικα πού εἶχε καὶ τὸ κατὰ Ἰωάννην, δὲν μπορεῖ κανεὶς νά πῆ στὰ σοβαρὰ ὅτι τὸ εὐαγγέλιο γράφηκε τὸ 150 μ. Χ. ἢ δὲν ξέρω πότε, ἀφοῦ ὁ πάπυρος αὐτὸς, πού εἶν' ἀντίγραφο, πού βρέθηκε στὴν Αἴγυπτο, σύμφωνα μὲ τὴ χρονολόγησι πού τοῦ ἔκαμαν δυὸ ἀπ' τοὺς μεγαλύτερους παπυρολόγους, ἀνεξάρτητα ὁ ἕνας ἀπ' τὸν ἄλλον, ὁ Dr. Gurry καὶ ὁ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου τοῦ Βερολίνου Dr. W. Schubert, τὸ ἀντίγραφο αὐτὸ ἔχει γραφῆ πρὶν ἀπ' τὸ 150 μ. Χ.

Καὶ αὐτὰ σάν μιὰ ἀχνὴ εἰκόνα τοῦ τί ἔχει προσφέρει ἡ ἀρχαιολογία στὴν ἐπιστήμη πού ἀσχολεῖται μὲ τὴν Καινὴ Διαθήκη. Γιατί οἱ ὑπηρεσίες της εἶναι πολὺ πιὸ μεγάλες, κι' ἐκτείνονται καὶ σ' ἄλλα σημεῖα, πού δὲν εἶναι μὲν κατ' εὐθέσιον ἀπολογητικά, εἶναι ὁμως πολὺ ἐνδιαφέροντα, ὅπως εἶναι ἡ συμβολὴ τῆς ἀρχαιολογίας στὴ γεωγραφία τῆς Ἀγ. Γραφῆς, στὴ γλώσσα τῆς Κ. Δ. κ. ἄ.

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΠΟΥ ΒΡΙΣΚΕΙ ΤΗΝ ΑΛΗΘΕΙΑ

Ἄδύνατο νὰ νοιώσῃ κανεὶς τὸ ἔργο τοῦ Paul Claudel, τὸ μεγάλο αὐτὸ ποιητικὸ ἔργο τῆς ἐποχῆς μας, ἂν προτιήτερα δὲν ἔχει σταματήσει γιὰ νὰ μελετήσῃ μὲ προσοχὴ τὸ «πιο σημαντικὸ περιστατικὸ τῆς ζωῆς του», ὅπως τόχει ὀνομάσει ὁ ἴδιος. Χωρὶς τὴ γνῶσι καὶ κατανοήσι τοῦ περιστατικοῦ αὐτοῦ, ὀλόκληρο τὸ ἔργο τοῦτο μένει ὡς ἓνα ἀίνιγμα σκοτεινὸ, ὡς ἓνα κείμενο τεράστιο, πού κάθε τόσο στὶς σελίδες του θὰ σημειώσῃ ὁ ἀναγνώστης τὰ ἐρωτηματικὰ καὶ τὰ σημεῖα τῆς ἀπορίας του. Εἶναι τὸ περιστατικὸ τῆς ἐπιστροφῆς του. Εἶναι ὁ φωτεινὸς ἥλιος τῶν δεκαοχτῶ του χρόνων, πού ἀνέτειλε ξαφνικὰ γι' αὐτὸν τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1886, καὶ πού ρίχνει λάμψι στα περασμένα χρόνια του καὶ καταυγάζει τὰ κατοπινὰ, ὡς τὴν ἡμέρα τούτη, πού ὁ λευκὸς πρεσβύτερος, ὁ γεμᾶτος δάφνες, προσφέρει «στὰ παιδιά καὶ στ' ἀγγόνια του ὀλόγυρά του» τὸ γεμᾶτο ἀπὸ χυμοῦ πνεύματος ἔργο πενήνταπέντε χρόνων ἐντατικῆς συγγραφικῆς παραγωγῆς. Μέσα στὸ φῶς τοῦ ἡλίου αὐτοῦ ρυθμίζοντας τὶς πορείες του, παρουσιάσθη ἀπροσδόκητα, σὲ μιὰ ἐποχὴ ἀπ' τὶς ὕλιστικώτερες τῆς ἱστορίας, σ' ἓναν αἰῶνα στρατευομένης ἀθέλειας, ὁ μεγάλος χριστιανὸς ποιητὴς τῶν νεωτέρων χρόνων.

ΘΛΙΒΕΡΑ ΧΡΟΝΙΑ

Κανένα ἀπ' τὰ γεγονότα τῆς πρώτης του νεανικῆς ζωῆς δὲν μᾶς προαναγγέλλει μιὰ τέτοια ἐξέλιξι. Καμμία ἀπ' τὶς συνθήκες οἰκογενειακῆς ἀνατροφῆς καὶ πρώτου περιβάλλοντος δὲν προλειπνουν τὸ ἔδαφος γιὰ ἓνα τέτοιο βλαστομάνημα πίστεως. Εἶναι κι' ἐδῶ τὸ ἴδιο μυστήριον πού σκεπάζει κάθε ἐπιστροφή, γνωστὸ μονάχα σὲ Κεῖνον πού κάτω ἀπ' τὸ βλέμμα του εἶναι ὡς ἀνοιχτὰ βιθλία οἱ συνειδήσεις κι' οἱ ψυχές.

Στὸ «Ma Conversion» καὶ ὅλλα ἔργα του, μᾶς ἔχει μιλήσει ὁ ἴδιος ὁ Κλωντέλ γιὰ κείνα τὰ χρόνια πού προηγήθησαν ἀπ' τὴν ἐπιστροφή του. Παῖδι μιᾶς ἀθηρσικῆς οἰκογένειας, «ὀλότελα ξένης γιὰ τὰ ζητήματα τῆς πίστεως», μορφώθηκε στὴν ἀρχὴ ἀπὸ δασκάλους ἀπίστους καὶ μῆθε ὕστερα στὸ Λύκειο τοῦ Μεγάλου Λουδοβίκου, στὸ Παρίσι. Ἄπ' τὴν εἰσδὸ του σ' αὐτὸ τὸ ἴδρυμα εἶχε χάσει κιόλα τὴν πίστι. Γύρω, βασιλεὺς παντοῦ ὡμὴ λατρεία τῆς ὕλης κι' ἀντηχοῦσαν φανατικὰ κηρύγματα ἀρνήσεως κι' ἀπιστίας. Ἦτανε—γράφει—

«τὰ θλιβερά κείνα χρόνια τοῦ ὀγδόντα—1880—πού πέρα γιὰ πέρα εἶχε ξεχυθῆ ἡ νατουραλιστικὴ φιλολογία. Ποτὲ ὁ ζυγὸς τῆς ὕλης δὲ φάνηκε καλύτερα στερεωμένος. Καθένας πού εἶχεν ἓνα ὄνομα στὴν τέχνη, στὴν ἐπιστήμη καὶ στὰ γράμματα, ἦταν ἀθηρσικός. Ὅλοι οἱ αὐτολεγόμενοι μεγάλοι ἄνδρες τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ πού τελείωνε, ξεχώριζαν προπάντων μὲ τὴν ἔχθρα τους πρὸς τὴν Ἐκκλησία. Ὁ Ρενάν ἐθασίλευε. Πραῆδρευε στὴν τελευταίαν ἀπονομὴ τοῦ βραβείου στὸ Λύκειο τοῦ Μ. Λουδοβίκου, πού σ' αὐτὴν βρισκόμουναι κι' ἐγώ, καὶ νομίζω πὼς βραβεύθηκα ἀπ' τὰ δικά του χέρια... Στὰ δεκαοχτῶ μου χρόνια λοιπόν, πίστευα ὅ,τι πιστεύανε κι' οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι πού λέγονται μορφωμένοι αὐτὸν τὸν καιρὸ. Δεχόμουναι τὴ μονιστικὴ καὶ μηχανοκρατικὴ ὑπόθεσι μὲ ὅλη τὴν ἀκρίβεια» (Ma Conversion).

Τὰ χρόνια κείνα τῶν σκοταδιῶν, πούχαν σκεπάσει μεσ' στὴν πηχτὴ τους καταχνιά γενεὶς ὀλόκληρες καὶ πιὸ πολὺ τὴ γενιά τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ποτὲ δὲν ἔπαυε νὰ τὰ θυμάται μ' ἀνατριχίλα καὶ φρίκη ὡς τὰ σήμερα ὁ ποιητὴς. «Ξαναγυρίζω μὲ τὴ σκέψι—γράφει κάπου ἄλλου—σὲ κείνη τὴν ἀπαίσια περίοδο πού βαστάει ἀπ' τὸ 1890 ὡς τὸ 1910, ὅπου κυλήσανε τὰ νιάτα μου κι' ἡ ὥριμη μου ἡλικία, περίοδο ὕλισμου καὶ σκεπτικισμοῦ πού προκαλοῦσαν καὶ ἐθριάμβευαν, ὅπου κυριαρχεῖ ἡ μορφή τοῦ Ἐρνέστου Ρενάν. Τί προσπάθειες τότε, γιὰ νὰ συσκοτίσουν τὴ θεότητα τοῦ Χριστοῦ, γιὰ νὰ σκεπασοῦν μὲ πῆλους τὸ πρόσωπο αὐτὸ τὸ ἀναπολόγητο, γιὰ νὰ ἰσοπεδώσουν τὸ χριστιανικὸ γεγονός, γιὰ νὰ σβύσουν τὶς γραμμὲς τῆς μορφῆς του, κάτω ἀπ' τὶς διασταυρούμενες κορδελίτσες τῆς σοφολογιότητος καὶ τῆς ἀμφιβολίας» (1). Πὼς θὰ μπορούσε ν' ἀντιδράσῃ ἡ ψυχὴ ἑνὸς νέου, πού δὲν ἤξερε καθόλου τὸν Χριστιανισμό, παρὰ μόνο ἀπ' τὸς ἀρνητῆς του; «Εἶχα ξεχάσει ὀλότελα τὴ θρησκεία—γράφει ὁ ἴδιος—κι' ἀπ' τὴν ἀποψι αὐτῆς βρισκόμουναι στὴν ἀγνοια πού βρίσκειται κι' ἓνας ἀγριος» (Ma Conversion). «Μπήκα στὴ ζωὴ μ' ἓνα φίλημα τοῦ Ρενάν στὸ μέτωπο» ἔγραφεν ἄλλου (2), κάνοντας ὑπαινυγμὸ ὄχι μόνο γιὰ τὴ βράβεισί του ἀπ'

(1) *Toi Qui es-tu?* ἔκδ. 40η, Paris 1936, σ. 11-12.

(2) Ch. Du Bos «Approximations» τόμ. 6, σελ. 298.

τόν Ρενάν, μά και γιά τήν πνευματική επίδρασι ποδχεν άσκήσει στό πνεύμά του τό κήρυγμα του άποστατή. «Δέν ήξερα τήν Ιστορία του Χριστου παρά μόνο άπ' τόν Ρενάν, και, δίνοντας πίστι σ' αυτόν, άγνοούσα άκόμα κι' άν είχαν ονομάσει ποτέ ό 'Ιησους τόν έαυτόν Του Υιόν του Θεου» (Ma Conversion).

Και σαν νά μη έφθαναν τά κηρύγματα τής άποστασίας, στην άρνησι κάθε πειθαρχίας και στο πέταγμα κάθε χαλινού τόν έσπρωχσαν οι έπαναστατικές ροπές και δυστροπίες, οι συγκεντρωμένες σ' ένα άτίθασο χαρακτήρα, όπως μάς τόν παρουσιάζουν μερικοί συγγραφείς, παλαιοι συμμαθητά του. «Ο Πάλλ Κλωντέλ—λέει ό Καμίλ Μακλαίρ—ήταν πεισματάρης, μουγκός, που δέν έβγαине άπ' τή σιωπή του παρά μόνο γιά νά συζητήσει φιλοσοφία με τόν (καθηγητή) Μπυρντώ». «Είχε τότε ένα στρογγυλό πρόσωπο, ίσιο τό βλέμμα, ύφος κάπως τραχύ, τρόπους ζωηρούς, παραστήμα ρωμαλέο», γράφει ό Strowski. Και ό Léon Daudet ζωγραφίζει ένα Πάλλ Κλωντέλ με βλέμμα φιλογερό και άπαγγελία όρμητική, που τσακωνόταν συχνά με τό δάσκαλό μας τής φιλοσοφίας σέ φιλονεικίες δίλο φωτιά και όρμη, που άφηναν τούς δυό αντιπάλους ξανακινόμενους και άργισμένους(3). Μά κι' ό ίδιος ό Κλωντέλ άναφερόμενος σ' αυτή τή ηλικία του, έγραφε στόν Jacques Madaule, όταν αυτός έπρόκειτο νά εκδώση τόν πρώτο άπ' τούς δυό τόμους του τούς άφιερωμένους στό έργο του Κλωντέλ: «Δέν υπάρχει παρά μόνο ένα μέρος του βιβλίου σας που θαξίζε κατά τή γνώμη μου νά γίνη πληρέστερο. Είναι κείνο όπου μιλάτε γιά τά χρόνια τής νεότητός μου και του πρώτου μου σχηματισμού. Θάπρεπε νά πητε τί παιδί μισάνθρωπο, τελείως άκοινωνήτο, ήμουν εκείνη τήν έποχή. Υπήρχε μέσα μου ένα σκοτεινό άσθημα πώς ή άπομόνωσι μου ήταν τότε άπαραίτητη και πώς κάθε συναναστροφή και κάθε παρέα ήτανε γιά μένα ένα εμπόδιο και ένας αθάστατος κίνδυνος. Άπ' αυτή τήν αίτια και ή μόρφωσι που παίρναμε στό Λύκειο ήταν γιά μένα μία παιδαγωγία όλοτέλα άπαραδέκτη κι' έχω φυλάξει έναντίον της ένα μέσο και μία άντιπάθεια που βρασταίε ως τώρα»(4).

«Ετσι, άπ' τή μία ή άπουσία τής πίστεως σέ κόσμους πνευματικούς, άπ' τήν άλλη ή έλλειψις χαλινού και ήθικου ρυθμιστου, έκοψαν άπ' τήν ψυχή του θερμού κείνου νέου κάθε φτερό και κάθε πέταγμα, ύψωσαν όλόγυρα του στενόχωρους και κα-

ταθλιπτικούς τοίχους, που τόν έσφιγγαν όλοϋθε, άδειασαν από κάθε νόημα τή ζωή του. Σάν φυλακή, σαν κάτεργο τήν ένοιώθε πιά τή ζωή αυτή. «Κάτεργο όλιστικό» τήν ονομάζει ό ίδιος. Μέσα στο κάτεργον αυτό ό δυστυχισμένος νεαρός δεσμώντης, βαρύς, θλιμμένος, άπογοητευμένος, έβλεπε τόν έαυτό του σαν νεκρό μπροστά του. Ζούσα, λέει, σέ μία κατάστασι άσφύξιας και άπελπισίας.

ΠΡΩΤΕΣ ΛΑΜΨΕΙΣ

«Η πρώτη λάμψις τής αλήθειας μου δόθηκε άπ' τό διάβασμα του βιβλίου ενός μεγάλου ποιητή, που του χρωστώ μίαν αώνια ευγνωμοσύνη, και που πήρε στη διαμόρφωσι τής σκέψης μου ένα μέρος ξεχωριστό». Γιά τόν ποιητή μιλάει δω πέρα ό Κλωντέλ; Μάς τόν λέει ό ίδιος. Ήταν ό Άρθούρος Ρεμπώ. Πράγμα παράξενο' ό ποιητής αυτός, που κάθε άλλο παρά χριστιανός ήταν, και στο έργο και στη ζωή του, πώς ήταν δυνατό νά μιλήση κατά ένα τέτοιο τρόπο στην ψυχή του Κλωντέλ; Είναι κι' αυτό ένα άπ' τά μουσικά που μάς κρύβουν ζηλότυπα οι κόσμοι του πνεύματος. Τό Μάιο, τόν 'Ιούνιο και τόν Σεπτέμβριο του 1886, τό περιοδικό «Vogue» δημοσίευσε τά ποιήματα του Ρεμπώ «Illuminations» και «Une Saison en Enfer». Τά ποιήματα αυτά, κραυγές άνήσυχης ψυχής, σπαρακτικές έπικλήσεις ενός πνεύματος, που πληγωμένο βαθείά άπ' τήν άπιστία και τήν άμαρτία λαχταρούσε κάποιους όρίζοντες υπεργήνους κι' άφθαρτους, άνοιγαν γιά πρώτη φορά—λέει ό Κλωντέλ—μία χαρμαάδα στο όλιστικό μου κάτεργο και μου έδιναν τή ζωντανή και σχεδόν φυσική έντύπωσι του ύπερφυσικού» (Ma Conversion). Του δόθηκε ευκαιρία να ξαναμιλήση πάλι γι' αυτά σέ μία έπιστολή του προς τόν Ζάκ Ριβιέρ. «Θά θυμάμαι γιά πάντα κείνο τό πρωί του 'Ιουνίου του 1886, όταν αγόρασα τό μικρό τεύχος τής «Vogue», που είχε μέσα τήν άρχή των «Illuminations». Ήταν γιά μένα ένας φωτισμός. Έβγαίνα τέλος άπ' τόν άπαισιο κείνο κόσμο του Ταιν, του Ρενάν και των άλλων Μολάχ του 19ου αιώνας. Είχα τήν άποκάλυψι του ύπερφυσικού. Τό πνεύμα δείχνει' εκεί, κάτω άπ' τήν μορφή του τήν πιο λεπτή και τήν πιο καθαρή, σαν μία έμπνευσι που έρχεται πραγματικά από κάπου που δέν ξέρει κανείς»(5). «Υστερα από τόσα λόγια κούφια και ήχηρά—γράφει ό Madaule—(6) ό Κλωντέλ άκούγε τέλος μία φωνή ζωντανή νά του λέη πώς τό πάν δέν τελείωσε,

(3) Ch. Du Bos, «Approximations», τ. 6, σ. 294-5, και Victor Bindel, «Claudel» σ. 3.

(4) J. Madaule «Le Génie de Paul Claudel», σελ. II.

(5) Correspondance P. Claudel et J. Rivière, σ. 142-3.

(6) Ήδ. μέρος σ. 49, 51.

πὼς τὸ πᾶν τώρα ἴσως ἐπρόκειτο ν' ἀρχίσει. Ἡ φωνὴ τοῦ Ρεμπώ δὲν τὸν παρηγοροῦσε μονάχα, μὰ τὸν προσκαλοῦσε. Ἦταν ἡ πρώτη φορά πού ἔνοιωθε νὰ τὸν καλοῦν μὲ τὸ δικό του ὄνομα.

Ὅμως ἡ πρόσκλησις αὐτὴ δὲν ἦταν ἀκόμη ἀποφασιστικὴ. Ἡ φωνὴ πού τὸν καλοῦσε ἦταν ἀκόμη φωνὴ θνητῆ. Τὸ φῶς πού τοῦ ἔρριξε ἦταν τόσο φωτῶδ'! Γλύστρησε μὲς' στὸ κάτεργό του ἀπὸ μιὰ χαράμαδα! Ἡ ἀβλιότητα πού τὸν κύκλωνε ἐξακολουθοῦσε νὰ μένει, τὸ φάσμα τοῦ τρόμου καὶ τῆς φρίκης τοῦ ἔδειχνεν ἀκόμη τ' ἀγρία του νύχια. «Ἡ συνθησιμένη μου κατὰστασι τῆς ἀσφυξίας καὶ τῆς ἀπελπισίας, ἔμμενεν ἡ ἴδια».

ΣΚΛΗΡΗ ΠΑΛΗ

Σ' αὐτὴ τὴν κατάστασι βρισκόταν ὁ Κλωντέλ, ὅταν, χωρὶς κι' αὐτὸς νὰ καταλάβῃ πῶς, βρέθηκε στὴν Παναγία τῶν Παρισίων τὴν ἡμέρα τῶν Χριστογενίων τοῦ 1886. Ἐκεῖ γιὰ πρώτη φορά ἀνοιξε τὴν καρδιά του ἡ πίστις. Ἐκεῖ «συνέθη τὸ γεγονός αὐτὸ πού δεσπάζει σὲ ὅλη μου τὴ ζωὴ», λέει ὁ ποιητὴς. Ἦτανε, γράφει, «μιὰ ἀποκάλυψις ἀνέκφραστη». Ἦτανε τὸ αἶσθημα πῶς «ὁ Θεὸς ὑπάρχει, εἶν' ἐκεῖ, εἶναι κάποιος, εἶναι μιὰ ὑπαρξις τόσο προσωπικὴ ὅσο κι' ἐγώ! Μ' ἀγαπᾷ, μὲ κρᾶζει!» Θεϊκὸ δῶρο, θεϊκὸ φῶς, θεϊκὴ παρουσία. Τὸ δυστυχισμένον παιδί του δεκάτου ἑνάτου αἰῶνος ἔβλεπε τώρα ξαφνικὰ πῶς ἔξω ἀπ' τὸ σκοτεινὸ του κάτεργο ἐσφυζεν ἕνας ἄλλος κόσμος, νέος, ὀλόχαρος, ὀλόφωτος, ὀλανθισμένους. Τὸν κόσμον αὐτὸν τὸν εἶδε καὶ τὸν πίστευεν ἀπότομα μὲ μιὰ πίστι μεγάλη. Κι' ὅπως ἀπότομα καὶ ξαφνικὰ τὴ δέχτηκε τὴν πίστι, ὅμοια ἀπότομα καὶ κοφτὰ, δίχως καμμιὰ περιστροφή καὶ περιττολογία, ἐκθέτει τὸ γεγονός αὐτό, μὲ θαυμαστὴ λιτότητα γραμμῶν, ὅπου κάθε λόγος γίνετα ὄργανο γιὰ νὰ ἐκφράσῃ κατ' εὐθειαν καὶ μὲ τὴν ἀνδροτρεπέστερη εὐλικρίνεια, ὄχι πιά σκέψεις καὶ συλλογισμούς, ἀλλὰ μιὰ ζεῖτρα ζωῆς, πού βαραίνει τόσο, ὅσο κι' ἡ ζωὴν αὐτὴν πραγματικότης. «Μὲ μιάν ἀπότομη ἀντικειμενικότητα—λέει ὁ Du Bos—πού ποτὲ κανεὶς δὲν ἀναπτύσσει ὅταν μιλάει γιὰ τὸν ἐαυτό του, ἕνας ἄνθρωπος μᾶς ἀναφέρει τὸ κεφαλαιῶδες γεγονός—ὡς τολμήσομε νὰ ποῦμε, γιατί εἶν' ἀληθινὸ—τὸ μοναδικὸ γεγονός τῆς ζωῆς του. Τὸ ἀναφέρει; Ὅχι. Τὸ θέτει μπροστά μας ὡς ἕναν ὄγκον πελώριον, ἀμετακίνητον, ἀκοιμάτιστο, πού δὲ σ' ἀφήνει νὰ τὸν προσπεράσῃς, πού δὲ μπορεῖς παρά νὰ τὸν ἀντιμετωπίσῃς κατὰ πρόσωπον ἢ νὰ φύγῃς» (7).

Κι' ὅμως τὸ γεγονός αὐτό, ὅσο ἀποφασιστικὸ κι' ἂν ἦταν, δὲν ἔρριξεν ἀκόμη χάμω τὸν πεισματάρη ἀντίπαλο. Θὰ συνεχιστῆ μιὰ πάλη σκληρῆ, ἕνας ἀγῶνας ἀπεγνωσμένος. Ὁ Κλωντέλ θὰ φέρῃ τὴν ἀντίστασι ὡς τὰ ἄκρα. «Ἡ ἀλήθεια μὲ φώτισεν αἰφνιδία ὡς ἕνας ἥλιος ζωῆς, ἐδῶ καὶ εἴκοσι χρόνια, στὴν Παναγία τῶν Παρισίων», ἔγραφε κάποτε ὁ ποιητὴς στὸν Arthur Fontaine (?). Κι' ὅμως, ὁ ἥλιος αὐτός τῆς ζωῆς, ἂν τὸν εἶχε φωτίσει, ἂν τὸν εἶχε θαμπώσει ξαφνικὰ, δὲν τὸν εἶχεν ὅμως ἀκόμη αἰχμαλωτίσει πρὸς τοὺς καινούργιους δρόμους τοὺς περιχυμένους ἀπ' τὸ καθάριο τοῦ φῶς. Ὁ νεαρὸς ἄπιστος εἶχε τώρα πιστέψει. Μὰ δὲν ἔνοιωσε καθόλου νὰ παραδώσῃ τὰ ὄπλα του, ἂν δὲν τὰ μεταχειρίζοταν ἕνα πρὸς ἕνα στὸν σκληρὸν ἀγῶνα ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ «φοβεροῦ Ὀντος» πού τοῦ εἶχε φανερωθῆ. «Οἱ φιλοσοφικὲς μου ἀντιλήψεις ὑπῆρχαν ὀλκαφαρῆς—ἐρομολογεῖται ὁ Κλωντέλ. Ὁ Θεὸς τίς εἶχεν ἀφήσει περιφρονητικὰ ἐκεῖ πού βρισκότανε, δὲν ἔθλενε τίποτε ν' ἀλλάξῃ σ' αὐτές, ἢ χριστιανικὴ θρησκεία μοῦ φαινόταν πάντα ὁ ἴδιος θησαυρὸς παραλόγων ἀνεκδότων, ὁ κλῆρος τῆς καὶ οἱ πιστοὶ μοῦ ἐνέπνεαν τὴν ἴδιαν ἀποστροφή, πού ἔφθανεν ὡς τὸ μῖσος καὶ τὴν ἀηδία... Ἐνα δν καινούργιο καὶ φοβερὸ, μὲ ἀπαιτήσεις τρομερὲς γιὰ ἕνα νεαρὸ ἄντρα καὶ καλλιτέχνη ὡς ἐμένα, εἶχεν ἀποκαλυφθῆ... Ἡ κατάστασι ἐνὸς ἀνθρώπου, πού θὰ τὸν ἀποσποῦσαν μονομίας ἀπ' τὸ δέμα του, γιὰ νὰ τὸνε μπήξουν σ' ἕνα ξένο σῶμα, ἀνάμεσα σ' ἕναν κόσμον ἀγνωστο, εἶν' ἡ μόνη σύγκρισι πού θὰ μπορούσα νὰ βρῶ γιὰ νὰ ἐκφράσω αὐτὴ τὴν κατάστασι τῆς γενικῆς συγχύσεως».

Τέσσερα ὀλόκληρα χρόνια βάσταξε ὁ ἀγῶνας αὐτός. Τέσσερα χρόνια ἀντιτάσεως πρὸς τὴ Χάρι πού τὸν καλοῦσε, πού τὸν ὠθοῦσε, πού τοῦ ζητοῦσεν ὀριστικὰ τὴ συγκάθεσί του. «Ἐκαμα μιάν ὥραία υπέρρασι, κι' ὁ ἀγῶνας ἦταν τίμιος καὶ πλήρης. Τίποτε δὲν παραμειλήθηκε. Μεταχειρίσθηκα ὅλα τὰ μέσα τῆς ἀντιτάσεως, κι' ἀναγκάσθηκα νὰ ἐγκαταλείψω τὸ ἕνα ὕστερα ἀπ' τ' ἄλλο ὅπλα πού δὲν μοῦ χρῆσιμευαν πιά ὅς τίποτα. Αὐτὴ ἦταν ἡ μεγάλῃ κρίσις τῆς ὑπάρξεώς μου, ἡ ἀγωνία κείνη τῆς σκέψεως, πού γι' αὐτὴν ἔχει γράψῃ ὁ Ἀρθούρος Ρεμπώ: «Ὁ πνευματικὸς ἀγῶνας εἶναι τὸ ἴδιο ἄγριος ὅσο κι' ἡ μάχη τῶν ἀνθρώπων. Νύχτα σκληρῆ! τὸ ξερὸ αἷμα καπνίζει πάνω στὴν διμῖ μου!» Οἱ νέοι πού τόσο εὐκόλα ἐγκαταλείπουν τὴν πίστι—προσθέτει ὁ Κλωντέλ—δὲν ξέρουν πόσο στοιχίζει νὰ τὴν ξαναβροῦν καὶ

(7) Approximations. τ. 6, σ. 269.

(8) Toi Qui es-tu? σ. 102.

τί φοβερῶν βασάνων ἀμοιβή καταντᾶ κατόπιν».

Ρίχτηκε τότε στή μελέτη τῆς Γραφῆς. Τό μυστήριο τοῦ Ἰησοῦ τοῦ φανερωθέντα τώρα μέ ὅλη τήν ἀπλή μεγαλοπρέπεια τῆς θεϊκῆς του καταγωγῆς. «Κάθε λέξι, κάθε γραμμή, διέπνευε μέ μιάν ἀπλότητα γεμάτη μεγαλεῖο, τίς ἀδιάντροπες βεβαιώσεις τοῦ ἀποστάτη (τοῦ Ρενάν), καί μοῦ ἀνοίγε τά μάτια. Εἶναι ἀλήθεια, τ' ὁμολογοῦσα μαζί μέ τόν Ἐκατόνταρχο, ναι, ὁ Ἰησοῦς ἦταν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Σέ μένα τόν Paul Claudel ἀνάμεσα σέ ὄλους, ἀπευθυνόταν, καί μοῦ ὕποσχόταν τήν ἀγάπη του. Ἀλλά τόν ἴδιο καιρό, ἀν δέν τόν ἀκολουθοῦσα, δέ μοῦ ἀφηνεν ἄλλο νά διαλέξω παρά τήν καταδίκη... Ἦταν ὁ νέος ἄνθρωπος μέσα μου πού μιλοῦσέν ἔτσι, μά ὁ παλαιός ἀντιστεκόταν μέ ὄλες του τίς δυνάμεις... Νά τ' ὁμολογήσω; Στό βάθος, τό αἶσθημα τό πιό δυνατό πού μ' ἐμπόδιζε νά πῶ φανερά τίς πεποιθήσεις μου, ἦταν ἡ ἀνθρωπαρέσκεια. Ἡ σκέψις ν' ἀναγγεῖλω σέ ὄλους τήν ἐπιτροφή μου' νά κηρύξω φανερά τόν ἑαυτό μου ἕναν ἀπ' αὐτούς τοὺς πιστοὺς πού τόσο τοὺς ἔχουν εἰρωνευθῆ, μοῦ ἔφερνε κρῶν ἰδρώτα» (Ma Conversion).

ΠΟΙΗΤΙΚΟ ΣΥΝΙΠΝΗΜΑ

Πρᾶγμα ἀξιοσημείωτο. Τό ζήτημα τῆς πίστεως μέσ' τήν ψυχὴ τοῦ Κλωντέλ ἦταν μαζί καί ποιητικό ζήτημά του. Ὁ νεαρός ποιητῆς πού τότε μόλις ἀρχίζει νά γράφῃ, εἶδε καί πρόσεξε μ' ἐκπληξί τήν ἀύξει τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ κόσμου ξαφνικά, τό θαυμαστό μέγαλωμα τῶν ὀριζῶντων τοῦ πνευματοῦ του, νᾶρχεται σάν ἀκολουθία καί σάν γλυκόχυμος καρπὸς τῆς θεϊκῆς ἀποκαλύψεως ποῦθεν ἀγγίζει τήν καρδιά του. «Τό ζήτημα—λέει—τῆς ψυχῆς καί τῶν ποιητικῶν ἱκανοτήτων γινόταν μέσα μου τόν ἴδιο καιρό, διαφεύδοντας τίς προκαταλήψεις μου καί τοὺς παιδικούς μου φόβους. Αὐτὸν τὸν καιρὸ ἔγραφα τὰ πρῶτα κομμάτια τῶν δραμάτων μου «Tête d'or» (Χρυσὸ κεφάλι) καί «La Ville» (Ἡ πολιτεία) (9).

Ἄς μὴ τό ξεχνᾶμε, ἦταν ἡ ἐποχὴ πού ἡ ἄρνησι τοῦ Χριστιανισμοῦ καί τό πέταγμα τῆς Πίστεως εἶχαν γίνει ὄχι μονάχα ἐν ὀνόματι τῆς Ἐπιστήμης, μά καί τῆς Τέχνης. Ὁ νατουραλισμός, ἡ ἀχαλινωτῆ σαρκολατρεία, ἡ σκανδαλοθηρία τῶν συγγραφέων ἐκείνων, πού, γιὰ νά χρησιμοποιήσω τὴ φράσι τοῦ Μωριάκ «ἔρριχναν τιπέρι στὴν ἁμαρτία» ἔβλεπαν στὴν ἠθικὴ καί στὴν πί-

στι τῆς χριστιανικῆς ὄχι μόνο κάτι τὸ περιττό ἢ τὸ ἐνοχλητικό, ἀλλὰ ἕναν ἐχθρὸ πού ἔπρεπε νά τὸν ξεκάμουν μέ κάθε τρόπο. Ἔτσι προπαγανδίσθηκε μ' ἐπιμονὴ πὺς ὁ Χριστιανισμὸς ἔπρεπε νά βυθῆ ἀπ' τὴ μέση, ὄχι μόνο γιὰτι αὐτὸ ἦταν ἀπαιτητὸς τῶν λογιῶν-λογιῶν πιθηκαθρώπων καί τῶν ἀπολιθωμένων κρονιών, μά καί γιὰ τὴ σωτηρία τῆς Τέχνης! Γνήσιο τέκνο τῆς ἐποχῆς τοῦ Κλωντέλ, δέ μπορούσε νάχη ξεφύγει ἀπ' τὴν ἐπίδρασι τῶν κηρυγμάτων αὐτῶν. Ἀλλά νά, τώρα, μαζί μέ τὸ ἄλλο σαθρὸ οἰκοδόμημα τῆς ἀθείας, ἡ ἀλήθεια πού τοῦ ἀποκαλύφθηκε σάβριαζε σ' ἑλευεῖνὰ συντρίμματα καί τοῦτες τίς ἄλλες του προκαταλήψεις.

«Λίγο-λίγο, ἀργά καί μέ κόπο, ξημέρωνε μέσ' στὴν καρδιά μου κι' ἡ ἰδέα πὺς ἡ Τέχνη καί ἡ Ποίησι εἶναι κι' αὐτὲς θεῖα πράγματα, καί πὺς οἱ σαρκικὲς ἡδονὲς ὄχι μόνο δέν τοὺς εἶναι ἀπαραίτητες, μά ἴσως εἶναι γι' αὐτὲς ζημία».

Πόσο ἀπ' τὸ ξημέρωμα τῆς ἰδέας αὐτῆς μέσα του ἀφελήθηκε ὁ ἴδιος ὁ Κλωντέλ μά κι' ἡ Τέχνη γενικά, μπορούμε πιά νά τό διαπιστώσουμε σήμερα ἐμεῖς πού ἔχουμε μπροστά μας ὀλοκληρωμένο τὸ τεράστιο ἔργο του, πού μέσα σ' αὐτὸ ἔχει ξεχυσεῖ τὸν ἄφθονο πλοῦτο τῆς μιᾶς ἀπ' τίς λυρικότερες ψυχῆς τῶν αἰώνων.

ΤΟ ΑΠΟΦΑΣΙΣΤΙΚΟ ΒΗΜΑ

«Ὡστόσο τὰ χρόνια περνοῦσαν κι' ἡ κατάσταση μου γινόταν ἀνυπόφορη. Παρακαλοῦσα μυστικά μέ δάκρυα τὸ Θεό, κι' ὅμως δέν τολμοῦσα ν' ἀνοίξω τὸ στόμα. Παρ' ὅλ' αὐτά, οἱ ἀντιρρήσεις μου κάθε μέρα γινόταν πιὸ ἀδύνατες καί τοῦ Θεοῦ ἡ ἀπαίτησι ὄλο καί πιὸ σκληρῆ. Ἄ, πόσο καλά τὴν ἐγνώριζα αὐτὴ τὴ στιγμή καί πόσο τὰ χτυπήματά της ἐπάνω στὴν ψυχὴ μου ἦταν δυνατά! Πὺς βρήκα τὸ θάρρος ν' ἀντισταθῶ; Ἄπορε κι' αὐτὸς ἄκόμα ὁ ποιητῆς γιὰ τὴν ἀντίστασι του. Ἡ γεμάτη ὡς ἀπάνω ὀρθολογιστικὴ φαρέτρα του κόντευε ν' ἀδειασθῇ, τὰ ὄπλα του ἀχρηστεύονταν τόνα ὕπερ' ἀπ' τὸ ἄλλο' ὁ Pascal μέ τὴν πίστι του, ὁ Ἀριστοτέλης μέ τὴ μεταφυσικὴ του, ὁ Bossuet μέ τίς φιλοσοφικὲς πραγματεῖες του, εἶχαν ἐπιστρατευθῆ, τοῦ καθάριζαν τὸ πνεῦμα, τὸν ἐθίαζαν γιὰ νά μὴ σὸ φωτεινὸ παλάτι, μά αὐτὸς ὄλο καί δοκίμαζε ν' ἀντισταθῆ λίγο ἄκόμα.

Κι' ὅμως ὄλο καί προχωροῦσε. Κι' ἤρθε τέλος ἕνας ἄλλος «ποιητῆς τῆς ἁμαρτίας», ἀπὸ κείνους ὅμως πού δέν ἔμειναν ὡς τὸ τέλος σκληροὶ στὴν κλῆσι τῆς Χάριτος, γιὰ νά τὸν σπρώξῃ ὀριστικά πρὸς τὸ ἀποφασιστικὸ βῆμα. Ἐτὴν τρίτη χρονιά διάβασα τὰ «Μετὰ θάνατον» τοῦ Baudelaire (10)

(9) Ἐκτὸς ἀπ' αὐτά, τὴν ἴδια περίοδο δημοσίευσεν καί τὰ δύο του ἔργα: «L' Endormie» (1886) καί «Une Mort Prématurée» (1888).

(10) Βλέπε σχετικὸ ἄρθρο τοῦ Π. Κλωνάρη

κι' εἶδα πὼς ἕνας ποιητῆς πού τὸν προτιμοῦσα ἀπ' ἄλλους τοὺς Γάλλους, εἶχε ξαναβροῆ τὴν πίστι στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του κι' εἶχε παλαίψει κι' αὐτὸς μέσα στὶς ἴδιες ἀγωνίες καὶ στὶς ἴδιες τύψεις μὲ μένα. Μάζεψα τὸ θάρρος μου καὶ μπήκα ἕνα ἀπόγευμα σ' ἕνα ἐξομολογητήριο τοῦ Σαιν-Μεντάρ, τῆς ἑνορίας μου».

“Υστερ' ἀπ' τὸν Ρεμπώ ὁ Μπωντελαίρ! Τὸ δράμα τῆς μεγαλοφυΐας, πού, ἀφοῦ σκάφη πρῶτα μὲ τὰ νύχια τῆς τὸ λάκκο τῆς καταστροφῆς τῆς, μέσ' στὴν ἀτμόσφαιρα τῆς ἀμαρτίας, τῆς ἀπιστίας καὶ τῆς βλαστήμιας, βγάζει τέλος σπαραχτικὲς κραυγές ἀπ' τὰ βάθη τῆς πρὸς Ἐκεῖνον πού μόνος ὑπάρχει, δέεται γοερά νὰ σκύψουν μὲ σίκτιριμοὺς οἱ Οὐρανοὶ πάνω στὴν ἀθλιότητά τῆς, τραγουδαίει νοσταλγικά τὴν ἀγνότητα τῶν σεραφεῖμ, καὶ πεθαίνει κατόπιν, ταπεινὰ προσκυνώντας τὸν Ὑπερούσιον.

Μπροστά σὲ μιὰ τέτοια μεταστροφή, ὁ νεαρὸς ποιητῆς ἀφωπλιζόταν πιά ὀλωσδιόλου. Ἡ τελευταία δυστροπία του—ἕνα πείσμωνμα, γιατί ὑποχρεώθηκε νὰ κάμῃ γνωστή στὴν οἰκογένειά του τὴν ἐπιστροφή του—ἦταν τὸ στερεὸ ξέσπασμα τοῦ παλθοῦ ἀνθρώπου, πού σφάδαζε μπροστά στὴ νίκη τοῦ καινούργιου. Τὴν ἄλλη χρονιά, ἦταν

πιά ἀποφασιστικὰ βιασμένοι, δαμασμένοι, φτασμένοι στὸ ὀριστικὸ τέλος. Ὁ ἀποστάτης γυῖος συμφιλιώθηκε μὲ τὸν Πατέρα Ἐσαναγύρισε στὴν πατρικὴ στέγη ὁ ἀντάρτης. Τὸ χρυσὸ δαχτυλίδι τῆς ἀγάπης ἀστραψε πάλι στὸ χέρι, μὲ τὸν Ἐσαναγυρισμό, κι' ὁ μάσχος ὁ αἰτευτὸς προσφέρθηκε στὴν πνευματικὴ πανδασία. “Ἐκαμα τῆ δευτέρῃ κοινωνία μου τὴν ἴδια κείνη μέρα τῶν Χριστουγέννων, στὶς 25 Δεκεμβρίου τοῦ 1890 στὴν Πανασία.

“Ὁ Κλωντέλ λοιπὸν εἶχε βγῆ νικημένος; Ναι. Κι' ὅμως εἶχε νικήσει! Εἶχε νικήσει τὸν ἑαυτό του. Εἶχε νικήσει τὰ σκιάχτρα τῶν συκοφαντιῶν καὶ τῶν προκαταλήψεων, «τὰ φαντάσματα καὶ τὶς κοῦκλες». Εἶχε νικήσει τοὺς ἀρνητὲς δασκάλους του, «τοὺς Μολῶχ τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος». Θὰ μπορῆ τώρα νὰ ψάλλῃ μ' εὐφροσύνη τὰ νικητήρια, ὑμνολογώντας τὸν Ἄτιο τῆς νίκης:

«“Ἄς εἶσ' εὐλογημένοι, Θεέ μου, πού μὲ λευτέρωσες ἀπ' τὸν ἑαυτό μου!»

«Καὶ τώρα, πού εἶναι κείνοι οἱ Δυνατοὶ πού μᾶς συντρίβαν; Δὲν ὑπάρχει πιά τίποτα, παρὰ μονάχα λίγες μάσκες ἀίσχρῆς, πεταγμένες στὰ πόδια μας!» (11).

Γ. ΒΕΡΙΤΗΣ

«Ὁ Μπωντελαίρ μπροστά στὸ μεγάλο πρόβλημα» Ἀκτίνες 1940 σ. 13-15.

(11) Cinq Grandes Odes ἔκδ. 16η Paris 1936, σελ. 99 καὶ 167.

ΜΗΝ ΑΠΟΚΑΜΗΣ ΔΟΥΛΕΥΤΗ!

Χαρισμένο στους Ἐργάτες τῆς Ἀλήθειας.

Ταχειά-ταχειά, μὲ τὴ δροσιά, πού στάζανε τ' ἀστέρια,
ξύπνησε πάλι κι' ἄδραξε στὰ δυὸ τὸ ἀλῆτρι χέρια
καὶ βύθιζέ το στιβαρὰ στὴ γῆ τὴν πλουτοφόρα,
καὶ σπέρνε χεροπάλαμα σπῆρο ἄφθονο, τὴν ὥρα
πού ὁ πρόσχαρος κορυδαλλὸς σὲ χαιρετᾷ ἀπ' τὰ αἰθῆρια.

Σπρῶχνε τ' ἀλῆτρι σου γερὰ καὶ πίσω μὴν κυττάζης.
Μέσ' στὶς ψυχές πού σοῦ ἔλαχε τὴν ἀρετὴ νὰ σπέρνης,
μὴν ἀποκάμης, δουλευτή, τὴ θεία σπορὰ νὰ φέρνης.
Θάρθη ὁ καιρὸς τοῦ θερισμοῦ κι' ἐσὺ θ' ἀναγαλλιᾶζης
θεῖα εὐλογία! τὸν καρπὸ σπῆρους θὰ τὸν συνάζης!

A. ΛΑΜΠΡΙΝΟΣ

ΤΟ ΣΥΜΠΑΝ ΚΑΙ Ο ΝΟΜΟΣ ΤΗΣ ΕΝΤΡΟΠΙΑΣ

ΚΛΕΙΣΤΟΝ ΣΥΣΤΗΜΑ

Όταν λέγουμε κλειστόν σύστημα, μεμονωμένον όλως και ξένον παντός περιβάλλοντος και πάσης εξ αυτού επιδράσεως, δέν πρέπει νά λησμονώμεν, ότι τοιοῦτον σύστημα ἐν τῇ φύσει δέν ὑπάρχει. Μόνον δέ ὁλόκληρον τὸ σύμπαν, λαμβανόμενον ὡς ἐνιαχόν τι σύνολον και ὡς ἀδιάσπαστον σύστημα, θά ἦδύνατο νά θεωρηθῆ ὡς κλειστόν.

Ἡ Γῆ προδήλως δέν δύναται νά θεωρηθῆ ὡς σύστημα κλειστόν. Διότι διαρκῶς τροφοδοτεῖται διὰ νέων ποσῶν ἐνεργείας, ὑπό μορφῆν ἀκτινοβολίας ἐκ τοῦ ἡλίου και ἐκ τοῦ λοιποῦ κόσμου (κοσμικαὶ ἀκτίνες) ἐκπεμπομένων εἰς αὐτήν, ἐκπέμπει δέ και αὐτὴ μέρος τῆς λαμβανόμενης ἢ και ἐναποθηκευμένης ἤδη εἰς αὐτήν ἐνεργείας εἰς τὸ κενόν. Τοῦτ' αὐτὸ ἰσχύει και περί οἴουδήποτε ἀστέρος, εἴτε πλανήτου εἴτε ἀπλανοῦς. Ἄλλ' ἰσχύει ἀκόμη και διὰ πάντα τὰ ἐπὶ μέρος ἡλιακὰ συστήματα, ἐκ τῶν ὁποίων σύγκεται τὸ σύμπαν, ἄρα δέ και τὸ ἰδικόν μας ἡλιακόν σύστημα.

Πράγματι τὸ ἡλιακόν μας σύστημα δέν διατηρεῖ πάντοτε τὴν αὐτὴν ποσότητα ἐνεργείας, διότι ἀκτινοβολεῖ αὐτὴν εἰς τὸ διάστημα. Ἐνεκα δέ τούτου δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νά εἰπώμεν, ότι δέν εὐρίσκονται ἐν τῇ ἡλιακῇ μας συστήματι και σήμερα τὰ αὐτὰ ποσὰ ἐνεργείας, τὰ ὅποια και κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ σχηματισμοῦ αὐτοῦ. Τὰ σημερινὰ ποσὰ εἶνε κατὰ πολὺ ἡλαττωμένα ἐν σχέσει πρὸς ἐκεῖνα.

Ἐνεῦθεν τὸ ἀξίωμα τῆς διατηρήσεως και μὴ ἐκμηδενίσεως τῆς ἐνεργείας χάνει τὴν σοβαρότητα, τὴν ὁποῖαν ἐκ πρώτης ὀψείας φαίνεται παρουσιάζον ὑπὲρ τῶν ὀλιστικῶν ἐκδοχῶν και προϋποθέσεων. Καὶ μόνος οὗτος ὁ διασκορπισμός τῆς ἐνεργείας και ἡ κατὰ διαφόρους διευθύνσεις ἐντός τοῦ συμπαντος διαφυγὴ τῆς ἐνεργείας ἐξασθενεῖ τὰ διάφορα μέλη τοῦ συμπαντος, ἔ-

στω και ἂν πρόκηται νά δεχθώμεν, ότι κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐνδυναμιοῦνται ἄλλα μέλη αὐτοῦ. Τὸ ἡλιακόν μας σύστημα ἐπὶ παραδείγματι ἀκτινοβολοῦν διαρκῶς ἐνεργεῖαν ἐξοδεύει συνεχῶς τὰ ἀποθέματα αὐτοῦ και ἄγεται πρὸς τὴν πλήρη ἐξάντλησιν τούτων. Κατ' ἀνάγκην λοιπὸν ἡμέραν τινά, ὅσονδήποτε ἀπώτατα τοποθετομένην, θά ἐξοδεύσῃ και τὰ τελευταῖα διαθέσιμα ποσὰ ἐνεργείας. Τότε δέ θά ἔχη ἀνάγκην τροφοδοτήσεως ἐξωθεν γενναίας, ἵνα δυνηθῆ νά ἐξακολουθήσῃ τὴν ζωὴν αὐτοῦ ὑπὸ ἄλλοις συναιφίς πρὸς τοὺς σημερινούς.

ΥΠΟΒΑΘΜΙΣΙΣ ΚΑΙ ΘΕΡΜΙΚΟΣ ΘΑΝΑΤΟΣ

Ἄλλὰ τὸ πρᾶγμα παρουσιάζεται ἀκόμη σοβαρώτερον, μέχρι σημείου ὥστε νά ἐκμηδενίζεται πᾶσα ἡ βάσις τῶν ὀλιστικῶν προϋποθέσεων, ὅταν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ότι τὰ περί διατηρήσεως τῆς ἐνεργείας λεχθέντα ἰσχύουσι μόνον διὰ τὴν ποσότητα, οὐχὶ δέ και διὰ τὴν ποιότητα τῆς ἐνεργείας. Ἐὰν ἡ ἐνεργεία ὡς ποσότης διατηρηθῆ πάντοτε σταθερὰ και δέν ὑπόκειται εἰς ἐκμηδενισμόν, ὡς ποιότης ὅμως καταπίπτει και ὀλονὸν ὑποβαθμίζεται. Ἦδη ὁ Carnot διεκήρυξε πρώτος τὴν ἀρχὴν, τὴν προσλαβοῦσαν κύρος ἀμετακινήτου ἀξιώματος, κατὰ τὴν ὁποῖαν αἱ ἐνεργεῖαι υποβαθμίζονται.

Ἐν ἄλλαις λέξεσιν αἱ ἀνώτεροι μορφαὶ ἐνεργείας συνεχῶς μετατρέπονται εἰς ἐνεργείας κατωτέρων μορφῶν, εἰς τρόπον ὥστε, καθ' ὃν χρόνον τὸ σύνολον τοῦ ποσοῦ τῆς ἐνεργείας μείνει πάντοτε τὸ αὐτό, αἱ παρακαταθῆκαι ὅμως τῆς χρησίμου και ὀφελίμου ἐνεργείας ἐλαττοῦνται συνεχῶς καθ' ἅπαν τὸ σύμπαν, αὐξανόμενον ὀλονὸν τῶν ποσοτήτων τῆς ἀχρήστου ἐνεργείας. Ἡ ἀναλογία λοιπὸν, ἡ ὑπάρχουσα μεταξὺ χρησίμου και ἀχρήστου ἐνεργείας δέν εἶνε μόνιμὸν τι, ἀλλὰ καὶ σταθερῶς και ἀναπο-

τρέπτως μεταβαλλόμενον εἰς βάρους τῆς χρησίμου ἢ ὠφελίμου ἐνεργείας. Ἡ ἀναλογία δ' αὕτη τῆς ἀχρήστου ἐνεργείας πρὸς τὴν χρησίμου εἶνε ἡ καλουμένη ἐν τῇ φυσικῇ ἐπιστήμῃ ἐν τ ρ ο π ί α, ἂν καὶ σαφῆς ὀρισμός αὐτῆς δὲν ἔχει δοθῆ ὅτε ὑπ' αὐτῶν τῶν εἰδικῶν. Καὶ ἔχει ἤδη ἀναγνωρισθῆ γενικῶς ὑπὸ τῶν φυσικῶν ὁ λεγόμενος νόμος τῆς ἐν τ ρ ο π ί α ς, κατὰ τὸν ὅποιον ἡ ἀναλογία τῆς ἀχρήστου πρὸς τὴν ὠφελίμου ἐνεργείαν ὁλονὲν ἀυξάνει (1), διότι ὁλονὲν συσσωρεύονται εἰς τὴν ἀχρηστον ἐνεργείαν νὰ ποσά, ἀφαιρούμενα ἐκ τῶν ἀποθεμάτων τῆς ὠφελίμου ἐνεργείας, ἅτινα οὕτω ὁλονὲν ἐλαττοῦνται, ἕως οὗ ἐν τέλει θέλουσιν ἐξαντληθῆ. Τότε τὰ ποσά τῆς ἐνεργείας θὰ εὐρεθῶσι καὶ πάλιν τὰ αὐτά, ἀλλ' εἰς κατάστασιν ἀχρηστον, εἰς τὴν ὅποιαν θὰ εἶνε ἀδύνατον ἐκ τούτων νὰ παραχθῆ χρησίμου ἔργον καὶ νὰ διαταραχθῆ ὑπ' αὐτῶν ἡ γενική ἡρεμία, διὰ τῆς ἐξισώσεως τῶν θερμοκρασιῶν εἰς τὴν ὅποιαν θὰ βυθισθῶσι τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο τὰ διάφορα συστήματα, ἐκ τῶν ὁποίων συνίσταται τὸ σύμπαν. Καὶ τὸ σύμπαν οὕτω θὰ καταλήξῃ ἐν τέλει εἰς τὸν θε ρ μ ι κ ὸ ν θ ἄ ν α τ ο ν, ἀπὸ τοῦ ὁποίου μόνον ἡ χεῖρ τοῦ Δημιουργοῦ θὰ δυναθῆ νὰ τὸ ἀναστήσῃ.

Ἐπιφυλασσόμενοι νὰ ἐπανέλθωμεν καὶ πάλιν εἰς τὸν νόμον τῆς ἐντροπίας καὶ νὰ μελετήσωμεν τὴν ὑποθάμβωσιν τῆς ἐνεργείας, ὡς αὕτη λαμβάνει χώραν καθ' ὁλόκληρον τὸ σύμπαν, περιοριζόμεθα ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ διαπιστώσωμεν αὐτήν, καθὼς προσπίπτει εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μας καὶ καθ' ὅσον ἐφαρκεῖ ν' ἀποδειχθῆ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ὕλη καὶ ἡ ἐνέργεια, ἅτινα ὁμοῦ ἀποτελοῦσι ποσότητες διατηρουμένας καὶ μὴ ἀπολλυμένας, δὲν εἶνε καὶ ἐξ ὁλοκληροῦ ἀφθαρτοί. Χάνουσιν αὐταὶ εἰς ποιότητα καὶ τείνουσι νὰ καταστῶσι μᾶζα ἀχρηστον καὶ νεκρά.

Πρὸς πληρεστέραν κατανόησιν τοῦ νόμου τῆς ἐντροπίας καὶ τῆς ὑποθαμβώσεως τῆς ἐνεργείας δυνάμεθα ἐπὶ τῇ βᾶσει καὶ τῶν μέχρι τοῦδε λεχθέντων νὰ συγκεντρώσωμεν τὴν προσοχήν μας εἰς δύο σημεῖα, ἐκ τῶν

ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ἐκδηλουμένων φυσικῶν φαινομένων.

Πρωτίστως εἰς τὸ καὶ ἀνωτέρω σημειωθὲν γεγονός, κατὰ τὸ ὅποιον ἐν τῇ μετατροπῇ ὀρισμένης μορφῆς ἐνεργείας εἰς ἕτεραν, μάλιστα δὲ ἐν τῇ παραγωγῇ ἔργου ἐξ ἐνεργείας τινός, ὀρισμένου ποσῶν ἐνεργείας μετατρέπεται εἰς θερμότητα. Ἄλλ' ὡς ἤδη εἶπομεν, ἡ θερμότης εἶνε μὲν πράγματι μορφή ἐνεργείας, ἀλλὰ δὲν εἶνε ἐνέργεια χρήσιμος παρά μόνον ἐφ' ὅσον ἔχομεν αὐτὴν εἰς βαθμοὺς ὕψηλους, εἰς τρόπον ὅστε νὰ δύναται νὰ εἰσρεύσῃ εἰς σῶμα διατελοῦν ὑπὸ χαμηλοτέραν θερμοκρασίαν (2). Ἄλλ' ἡ διαφεύγουσα κατὰ τὴν παραγωγὴν ἔργου θερμότης, καὶ μάλιστα ἡ κατὰ τὴν μετατροπὴν τῆς θερμικῆς ἐνεργείας εἰς ἄλλην μορφήν ἀνωτέραν διασκορπιζομένη ἐν τῇ ἀτιμοληχθῆ θερμότης, εἶνε ἐνέργεια τοῦτ' αὐτὸ διασπαθίζομένη, ἐκ τῆς ὁποίας κατὰ τὸ πλεῖστον δὲν δυνάμεθα νὰ παραγάγωμεν ἔργον καὶ ἡ ὅποια διὰ τοῦτο ὑποθαμβίζεται καὶ ἀχρηστεύεται. Ὅσονδήποτε δὲ καὶ ἂν συστειλωμεν εἰς τὸ ἐλάχιστον τὸ διαφεύγον τοῦτο ὑπὸ μορφήν θερμότητος ποσὴν ἐνεργείας, ἐπειδὴ ἡ διαρροή καὶ ἡ διαφυγὴ αὐτῆ εἶνε συνεχῆς καὶ ἀκατάπαυστος, φυσικῶς θὰ ἐπιφέρῃ κάποτε τὴν ἐξάντλησιν τῶν ἀποθεμάτων τῆς χρησίμου ἐνεργείας.

ΕΝΑ ΑΠΛΟΝ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ

Ἄ W. Osborne Greenwood (3) διὰ παραστατικῶν τινος παραδείγματος παρουσιάζει ἐπὶ τὸ καταληπτότερον τὰς ἀπωλείας, αἵτινες λαμβάνουσι χώραν κατὰ τὰς μετατροπὰς ταύτας τῶν διαφόρων μορφῶν τῆς ἐνεργείας καὶ αἱ ὁποῖαι, ὅσονδήποτε καὶ ἂν ἐκ πρώτης ὄψεως παρουσιάζονται ἀσήμαντοι, εἰς τὸ τέλος θὰ συσσωρευθῶσιν εἰς ποσότητας κολοσσαίας, ὑπὸ τῶν ὁποίων θὰ ἐκμηδενισθῆ καὶ θὰ ἐξάντληθῆ τὸ σημερινὸν ἀπόθεμα τῆς χρησίμου ἐνεργείας. Λαμβάνει τὴν περίπτωσιν περιγητοῦ, συνεχῶς ἀπὸ τῆς μιᾶς χώρας εἰς τὴν ἄλλην μεταβαίνοντος καὶ εὐρισκομένου οὕτω εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπικαταλλάσῃ ὀρισμένον ποσὸν

(2) Ἐνθ' ἀνοτ. σελ. 42.

(3) Biology and Christian belief, London 1938, p. 32.

(1) Mc Williams: Cosmology, New York 1928, p. 42.

ἐκ τῶν χρημάτων αὐτοῦ, μετατρέπον αὐτὸ εἰς τὸ συνάλλαγμα τῆς ἐν ἧ εἰσέρχεται νέας χώρας. Οὕτως ὁ περιηγητὴς αὐτός, ἐκκινήσας ἀπὸ τοῦ σημείου τῆς ἀφετηρίας αὐτοῦ, ἔχει μεταξὺ τῶν νομισμάτων, ἅτινα ἔλαβε μεθ' ἑαυτοῦ, καὶ μίαν ἀγγλικὴν λίραν, μὲ τὴν ὁποίαν δὲν ἀγοράζει τίποτε, ἀλλὰ μόνον περιορίζεται εἰς ἐκάστην νέαν χώραν, εἰς τὴν ὁποίαν εἰσέρχεται; νὰ ἀνταλλάσσει αὐτήν. Οὕτως ἐν τῇ πρώτῃ μετατροπῇ ἔλαβε τὸ ἰσότημον τῶν 19 σελινίων καὶ 6 πεννῶν, διότι αἱ 6 πένναι ἐκρατήθησαν ὡς προμήθεια τῆς ἐπικαταλλαγῆς. Αἱ 6 πένναι δὲν ἀπωλέσθησαν βέβαια, διεφυγον ὅμως ἐκ τοῦ κεντρικοῦ ἀποθέματος μεταπηδήσασαι εἰς ἄλλα θυλάκια. Διεσκορπίσθησαν καὶ διὰ τὸν κάτοχον τῆς λίρας ἀπωλέσθησαν. Ἐάν τώρα ὁ περιηγητὴς μας ἐξακολουθήσει τὰς ἐπικαταλλαγὰς, καθ' ὅσον θὰ εἰσέρχεται ἀπὸ τῆς μιᾶς χώρας εἰς ἐτέραν ἔχουσαν ἄλλο νόμισμα, ὅλον ἐν θὰ ὑφίσταται καὶ νέας τοιαύτας ἀπωλείας, ἀπὸ 2ξ ἢ καὶ ὀλιγωτέρας πέννας ἐκάστην ἀποτελουμένης, μέχρις ὅτου εἰς τὸ τέλος θὰ μείνῃ μὲ ἐν μόνον ἑκατοστόν, τὸ ὁποῖον δὲν θὰ ἔχη πλέον οὐδεμίαν ἀξίαν εἰς τὴν ἐπομένην χώραν, εἰς τὴν ὁποίαν πρόκειται νὰ εἰσέλθῃ ὁ ξένος μας.

Οὕτως ἡ λίρα διεσκορπίσθη κατατιμηθεῖσα εἰς τμήματα, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουσιν πλέον τὴν ἀξίαν τῆς λίρας καὶ δὲν δύναται νὰ χρησιμοποιηθῶσι πρὸς ἀγορὰν καὶ ἀνταλλαγὴν. Βεβαίως ἡ λίρα δὲν ἐχάθη, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ μόνον διεσκορπίσθη. Ἐντεῦθεν δὲ γεννᾶται τὸ ἐρώτημα: Δὲν δύναται ἄρα γε νὰ συλλεγῶσιν ἐκ νέου τὰ διεσκορπισθέντα τμήματα τῆς λίρας; Τὰ τμήματα τῆς λίρας βεβαίως δύναται. Ἀλλ' ἡ ὑποθαμι-

σθεῖσα καὶ διασκορπισθεῖσα ἐνέργεια δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀνατιμηθῇ καὶ νὰ συμπυκνωθῇ ἐκ νέου.

— Ὁμιλοῦμεν βέβαια ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ οὐχί ἐν σχέσει πρὸς τὸν δημιουργόν. Ὁ ἄνθρωπος, ὅπως δὲν δύναται νὰ δημιουργήσῃ ἐνέργειαν, οὕτω δὲν δύναται καὶ νὰ ἀνατιμηθῇ τὴν ὑποτιμηθεῖσαν ἐνέργειαν. Ὁ ἄνθρωπος, ὅπως θὰ ἴδωμεν μετ' ὀλίγον, δύναται μόνον νὰ ἐπιβραδύνῃ τὴν ὑποτίμησιν τῆς ἐνεργείας, οὐχί ὅμως καὶ νὰ ματαιώσῃ αὐτήν ἢ καὶ νὰ τὴν θεραπεύσῃ. Ὡσαύτως καὶ ἡ φύσις, ἐνῶ καθίσταται θέατρον πολλαπλῶν καὶ συνεχῶν ὑποθαμίσεων τῆς ἐνεργείας, δὲν μᾶς ἐνεφάνισεν οὐδαμῶς συμπύκνωσιν τῆς διασκορπισμένης ἐνεργείας καὶ ἀνατίμησιν τῆς ὑπόμορφῆν θερμότητος ὑποτιμωμένης ἐνεργείας, ὡς θὰ εἰποῦμεν πλατύτερον ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ. Ἡ συμπύκνωσις τῆς ἐνεργείας κατ' αὐτὸν τὸν Γουσταῶν le Bon ἐπῆλθε κατὰ τὴν ἀρχὴν τῶν ὄντων. Καὶ βεβαίως δὲν ἀρνούμεθα, ὅτι ὁ Θεὸς δύναται ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν ὑποτιμηθεῖσαν ὀριστικῶς καὶ κατὰ τὸν τελευταῖον κόκκον αὐτῆς ἐνέργειαν καὶ νὰ ἐπαναφέρῃ καὶ τὴν ὕλην μετὰ τῆς ἐνεργείας καὶ τὸ σύμπαν εἰς νέαν ἀφετηρίαν κινήσεως καὶ ζωῆς, ἀφοῦ διανύσῃ τὸν φυσικὸν του δρόμον, τὸν ὁποῖον ἤδη διατρέχει, καὶ φθάσῃ εἰς τὸ τέρμα αὐτοῦ. Ἀπλῶς δὲ καὶ μόνον ἐνταῦθα τονίζομεν, τί θέλει συμβῆ ἀνεξαρτήτως τῆς ἐλευθέρας παρεμβάσεως τοῦ δημιουργοῦ, διὰ μόνῃς τῆς φυσικῆς ἐκτυλίξεως καὶ ροῆς τῶν φυσικῶν φαινομένων (*).

Π. Τ.

(1) Mc Williams ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 40.

ΝΥΝ ΑΠΟΛΥΟΙΣ...

Ἄφθονο γύθηκε κρασί πέρα κατὰ τὴ Δύσι,
 καὶ αἱματοδόφῃ ἢ θάλασσα, τὰ σύννεφα καὶ οἱ βράχοι.
 Γαλήνιος τράβηξε ὁ παπᾶς δῶθε κατὰ τὴ ράχη,
 καὶ σκάλωσε κατάκορφα στὸ ἐρημικὸ ξωκκλήσι.
 «Νῦν ἀπολύοις τὸν δούλον Σου» νὰ σιγοφιθυρίσῃ.

ΤΡΑΓΙΚΟΣ ΓΛΕΝΤΟΚΟΠΟΣ

Στό έργο του Γιώργου Θεοδοκό το «Δαιμόνιο» βρίσκουμε τη συγκεντρωτικώτερη («καί γι' αυτό πιό έντονη εικόνα τών ψυχικών καταστάσεων που χαρακτηρίζουν τήν έποχή που έξετάζουμε. Είναι η ιστορία μι-ας οίκογένειας ανθρώπων—των Χριστοφίδων—που ενώ δείχνονται προικισμένοι με ιδιοφυίες, με ταλέντα και ικανότητες σημαντικές, μ' όλον τούτο δέν καταφέρνουν να ίσορροπήσουν έσωτερικά και να πετύχουν κάτι στη ζωή τους, αλλά δέρνονται από άόριστες, συγκεχυμένες και άπιαστες, άνησυχίες, «Κατατρύχονται» λοιπόν από τήν έμπνευσι τούς, απ' αυτό που ο συγγραφέας τό λέει «τό δαιμόνιο».

Τόν πατέρα, που είναι καθηγητής τών Μαθηματικών, τόν πιάνει συχνά κάποια έξαρσι, τήν ώρα που καταστρώνει τις εξισώσεις του, και ίσχυρίζεται πως με τό μέσο τών Μαθηματικών ανακάλυψε τό νόημα του κόσμου. Στο τέλος όμως καιεί τά χειρόγρατά του.

Η κόρη, Ίφιγένεια, αισθάνεται πολλή δύναμι μέσα της, πολύν έσωτερικό πλούτο, κι' αυτό τήν άποξενώνει από τούς γύρω, τήν άπομακρύνει κι' απ' ό,τι θεωρείται έπιτυχία, γιατί τό παρουσιάζει στα μάτια της τιποτένιο και άνάξιο. Άκόμα δίνει στη συμπεριφορά της μιάν άποκρουστικήν έπασρι.

Ο μεγαλύτερος γιός πάλι, ο Ρωμύλος, αυτός είναι που δέρνεται απ' όλους τούς καιρούς, απ' όλες τις άνησυχίες, χωρίς πουθενά να μπορεί να σταθί και ν' άκουμπήση: «Είχε ένα βλέμμα βαθύ και λυπημένο, που μπορούσε να σέ συγκινήσει, όσο κι' αν έμοιαζε έγωϊστής και καμμιά φορά σκληρός. Ένοιωθες πως τόν βασάνιζε άκατάπαυστα κάποια άγωνία, κάποια οδυ-

νηρή άμηχανία και άνικανοποίησι, κάποια λαχτάρα για κάτι που δέν τό εύρισκε. "Ηθελε, θαρρείς, να πη τόν τόνο του και δέν τό κατόρθωνε, μήν καταλαβαίνοντας κι' ό ίδιος τί είτανε τέλος πάντων αυτός ο πόνος» (σελ. 13). «...έμεϊς, έλεγε, χωρίσαμε τή φαντασία από τή ζωή, γι' αυτό ύποφέρουμε. Πρέπει να συμπιλιώσουμε τή φαντασία και τή ζωή. Μά δέν ήξερε τί ακριβώς ήθελε κ' είτανε δυστυχισμένος» (σελ. 14). «Τις γυναίκες έλεγε πως τις περιφρονούσε και πως ό έρώτας κι' ή εύτυχία (δηλαδή ή έπιτυχία στη ζωή με τή συνηθισμένη έννοια) είναι για τούς μέτριους ανθρώπους» (σελ.9).

Είχε ύποφέρει, φαίνεται, πολύ από τή διαάφευσι τών έλπίδων που εστήριξε σε διάφορες άπόψεις της ζωής, ώστε δέν τολμά πιά να έμπιστευθί τόν έαυτό του πουθενά—τό αντίθετο, θέλει δλοένα να φεύγη: «Εγώ, φίλε, μονάχα ένα πράμα ξέρω, ό,τι τή στιγμή που ό λα βγαίνουσι ψέματα, ως πάρει ό καθένας κατά τά μάτια του και ό,τι βρέξει ως κατεθάσει» (σελ. 128). «Δέν έχω κανένα σχέδιο, κανένα σκοπό. Θέλω μονάχα να φεύγω» (σελ. 131).

Αυτή ή «φυγή» είναι ένα βασανιστικό αίσθημα, που μόνο στην άπεραντώσση της θάλασσας βρίσκει κάποτε ανακούφισι, στη θάλασσα που δέν έχει τίποτα στατικό, στη θάλασσα που είναι ή ίδια όλη φυγή. «Πρέπει να φύγω. Αυτή ή κατάσταση δέν μπορεί να βαστάξει περισσότερο. Ποιά κατάσταση, θά πεις πάλι. Άλοιμόνο! Πως να σου εξηγήσω κάτι που τό νοιώθω τόσο βαθιά και δέν ξέρω τί είναι. Τι είναι αυτή ή άγωνία που μας τρώει χωρίς αίτια, αυτή ή άσφυξία, αυτός ό σιγανός θάνατος άπάνω στις πέτρες μας, με τή θάλασσα γύρω-γύρω που μας κοροϊβεί; Οι πέτρες, φίλε, είναι ξερές, καμένες και άγονες σαν τις ζωές μας. Μπορεί να είναι ώραίες, αλλά έγώ βαρέθηκα. Όλο τά ίδια και τά ίδια, βαρέθηκα πιά. Τό νησι είναι μικρό. Η Έλλάδα είναι μικρή. Η θάλασσα εύτυχώς είναι μεγάλη» (σελ. 127).

Έλπίδα, φως, δέν βλέπει πουθενά. Τό αντίθετο, βασανίζεται από προαισθήματα άπαισία. Μιά μέρα άρχισε να κλαίη:

«Γιατί κλαίς, είπα. Η όμορφιά της φύσης και τών μνημείων πρέπει να μας γεμίζει πίστη και χαρά κι' όχι λυπητερές ιδέες.

(*) Στο «Ημερολόγιο της Άργώς και του Δαιμόνιου» (σελ. 67) λέει ο συγγραφέας πως στο «Δαιμόνιο» έμεινε πιστός, όσο μόρθεσε, στο Σολωμικό κανόνα «όλο τό ποιήμα ως εκφράζει τό νόημα σαν ένας αυτούλαρτος κόσμος, μαθηματικά βαθμολογημένος, πλούσιος και βαθύς». Καθετί, λέει, που δέν ήταν άύστηρη «έκφρασι του νοήματος», θυσιάστηκε. Έτσι ενώ στην «Άργώ» ή εικόνα είναι συνθετική, δείχνοντας ένα πλήθος από ποιικιλίες και πτυχές, στο «Δαιμόνιο» είναι συνοπτική.

—Δέν κλαίω γιά τήν ὀμορφιά, ἀποκρίθη-
κε. Κλαίω γιά τή χαμένη ζωή μας.

—Ἡ ζωή μας τώρα μόλις ἀρχίζει! φώ-
ναξα. Ὅλη ἡ ζωή μπροστά μας εἶναι. Πῶς
λές ὅτι εἶναι χαμένη!

—Ἔτσι, ἔχω ἕνα προαίσθημα, εἶπε» (σελ.
15).

Καί πραγματικά, τὸ προαίσθημα αὐτὸ
βγαίνει ἀληθινὸ: Ὁ νέος Ρωμύλος Χρη-
στοφής ζῆ μὴ ζωὴ γεμάτη ἀντιφάσεις, χω-
ρίς εἰρήμ, ὡς πρὸς τὸ τέλος, ἀσυρματιστής
σ' ἕνα φορτηγὸ πλοῖο, πεθαίνει, ἀφοῦ ὅλη
νύχτα ἔδινε στὰ πέλαιγα τὸ σῆμα τοῦ κιν-
δύνου. Νά, πῶς φαντάζεται τὶς τελευταῖες
του στιγμές, ὁ φίλος ποῦ διηγεῖται τὴν ἱ-
στορία του. «Ξεχάστηκα πολλές φορές ἀπὸ
τότε, ἀναλογιζόμενος τὸ τέλος τοῦ φίλου
μου, ξεχνιοῦμαι καὶ τώρα καμμιά φορά
καὶ τὸν φαντάζομαι, τὴ νύχτα ἐκείνη, νά
ταξιδεύει στὰ ἀνοιχτὰ τῶν ἀσιατικῶν θα-
λασσῶν, ἐγκαταλειμένος, χαμένος, χω-
ρίς κανένα προορισμὸ, καμμιά ἐλπίδα καὶ
καμμιά πίστη, γεμάτος ἀπὸ τὴν ἀκατανό-
ητη δύναμη ποῦ τὸν ξέσκιζε ἀκατάπαυστα
καὶ ποῦ δὲν τὸν ἄφησε νά χαρεῖ, σ' ὅλη
τὴ ζωὴ του, οὔτε μιά μέρα εὐτυχίας ἢ γα-
ληνῆς. Τὸν φαντάζομαι ποῦ ξαφνικά νοιώ-
θει τὸ θάνατο νά πλησιάζει. Ὁ θάνατος εἶ-
ναι ἡ λύτρωσις, εἶναι τὸ τέλος τῆς ἀνάι-
στιας καὶ ἄσκοπης καὶ ἀπαίσιας αὐτῆς ἀ-
γωνίας. Μά ἡ κακοποιὰ δύναμη τὸν κορο-
ιδεῖ ἀκόμα, παίζει ὡς τὴν ὕστατη στιγμή,
τὸν τεντάνει σαρκαστικά γιά μιά τελευ-
ταία φορά ἐναντίον τῆς μοίρας του. Κι' ὁ
ναυαγὸς ὅλη νύχτα κάτι ἐλπίζει καὶ καλεῖ
βοήθεια ἀπὸ κενό: S. O. S., S. O. S.....»

(σελ. 150). Δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ μὴ στα-
ματήσῃ μπροστὰ στὴν τραγικὴ αὐτὴ φρά-
σι, ποῦ ἔχει ἀρπάξει ὅλη τὴν ἀληθινὴ οὐ-
σία τοῦ δράματος: «...ἡ κ α κ ο π ο ι ἄ δ ὕ-
ν α μ ῆ τὸν κοροιδεῖ ἀκόμα, παίζει ὡς
τὴν ὕστατη στιγμή...» Ναι, ἔτσι ἔχει ἀπο-
μείνει ὁ δυστυχισμένος αὐτός: παιγνίδι στὰ
νύχια τοῦ Σατανᾶ. Κι' ἀκόμα κάτι ἄλλο:
«Σῶστε τὶς ψυχές μας», εἶναι τὸ σῆμα
τοῦ κινδύνου. Κι' ἐδῶ ἡ σωτηρία τῆς ψυ-
χῆς εἶναι τὸ ἔσχατο αἴτημα, ἂν πάρουμε
πέρα ὡς πέρα τὸν συμβολισμό.

Ἄπ' ὅλη, λοιπόν, τὴν οἰκογένεια μόνον
ἕνας, ὁ μικρότερος γιὸς Θωμάς, καταφέρ-
νει νά περιορίσῃ σ' ἕνα ἀλλάκι τὸ ποτάμι
ποῦ αἰσθάνεται νά ξεπετιέται ἀπὸ μέσα
του, ἐπιβάλλει στὸν ἑαυτὸ του νά πειθαρχ-
ήσῃ σὲ κάποιο σκοπὸ καὶ γίνεται ἕνας
μεγάλος γιατρός, ἐπιστήμων διεθνούς κύ-
ρους, ἀφοῦ ὅμως ἔχει κόψει ἀπὸ πάνω του
κάθε ἀτομικὴ κλίσι καὶ χαρά, κάθε δεσμὸ
μὲ τὸ παρελθόν του. Ἔτσι παρουσιάζεται
κι' αὐτός σάν ἕνας ἐξωτερικὰ ψυχρὸς καὶ
κατάξερρος τύπος, ποῦ δὲν ἔχει τίποτα νά
τοῦ ζηλέψῃ κανεὶς. Ὁ ἀναγνώστης μάλι-

στα αἰσθάνεται πῶς πίσω ἀπ' αὐτὴ τὴ σι-
δερένια μάσκα κρύβεται ἕνα πρόσωπο ἴ-
σως ἀκόμα πιὸ πονεμένο ἀπὸ τ' ἄλλα.

*

Αὐτὴ εἶναι ἡ ἱστορία τῆς παράξενης αὐ-
τῆς οἰκογένειας. Γιά τὸ δράμα τῆς μελάνε
ἄρκετά τὰ παραπάνω ἀποσπάσματα τοῦ
βιβλίου. Θὰ μπορούσε νά προστεθῇ καὶ τὸ
ἀκόλουθο:

«Σωπάσαμε λίγη ὥρα. Ὁ Ρωμύλος εἶ-
χε ἀφαιρεθεῖ:

—Δὲν ξέρω, εἶπε στὸ τέλος. Σὲ ὀρισμέ-
νες στιγμές αἰσθάνομαι ὅτι μὲ ἀρπάξει ξα-
φνικά καὶ μὲ ἔρνει μιά δύναμη ἀνώτερη
ἀπὸ τὴ λογικὴ μου καὶ τὴ θέλησή μου. Κι'
ὄχι μόνον ἐμένα, ἀλλὰ ὅλους τοὺς δικούς
μου, τὸν καθένα μὲ τὴ σειρά του. Θυμάσοι
τὸν πατέρα στὸ σχολεῖο, ὅταν τὸν ἔπιανε
ἡ λόξα του κι' ἀράδιαζε ἐξισώσεις στὸ
μαυροπίνακα σάν ὑπνωτισμένος; Ἐκεῖνες
τὶς στιγμές τὸν ἔπιανε ὁ δαίμονας... Ἔνας
δαίμονας παίζει μαζί μας—τί ἀστεῖο, ἀλή-
θεια! Παίζει χωρὶς σκοπὸ, μᾶς παίρνει, μᾶς
σπρώχνει πότε ἐδῶ, πότε ἐκεῖ. Τὸ κέφι του
κάνει ὁ φαῦλος—διασκεδάσει. Τίποτα δὲ θὰ
βγεῖ ἀπὸ ὅλα αὐτά, τὸ ξέρω... Εἴμαστε
μιά παρέα ἀποτυχημένοι ἄνθρωποι...» (σελ.
68).

Τὴν ἴδια ἀντίληψη ἔχει καὶ τὸ πρόσωπο
ποῦ διηγεῖται τὴν ἱστορία τους—καὶ ἡ ἀν-
τίληψη αὐτὴ εἶναι καὶ τὸ συγγραφέα ἢ
ἄποσι, τὸ «νόημα» τοῦ ἔργου του, ὅπως ὁ
ἴδιος μᾶς φανεώνει στὸ «Ἡμερολόγιο τῆς
Ἀργῶς καὶ τοῦ Δαιμόνιου» (σελ. 67).

«Ἐγὼ ὥστόσο ποῦ τοὺς γνώρισα ἄρ-
κετά καλά καὶ ποῦ ἄκουσα τὸ Ρωμύλο
Χρηστοφῆ νά μιλά γιά κάποιο «δαίμονιο»,
σά νά εἶτανε ἡ κρυμμένη αὐτὴ δύναμη μιά
ὑπερφυσικὴ προσωπικότητα ποῦ κυβερνοῦ-
σε θεληματικά τὶς ζωές τους, ἀναλογίζου-
μαι καμμιά φορά τὰ γεγονότα ὅπως θὰ τὰ
ἐρμήνευε αὐτός. Φαντάζομαι πῶς τὸ δαι-
μόνιο (ἂς τὸ δῶσω κι' ἐγὼ αὐτὸ τὸ σκο-
τεινὸ καὶ τρομερὸ ὄνομα) ἀφοῦ ἔπαιξε τό-
σον καιρὸ μ' αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους, ἀ-
φοῦ τοὺς παίδεψε καλὰ-καλὰ μὲ τὰ νύχια
του, παίρνοντάς τους κι' ἀφήνοντάς τους
χωρὶς αἰτία καὶ σκοπὸ, σπρώχνοντάς τους
στὰ κουτουροῦ πότε ἐδῶ καὶ πότε ἐκεῖ,
ἐμποδίζοντάς τους νά νιώσουνε κάθε χαρὰ
καὶ κάθε εὐτυχία...» (σελ. 174). Ἀκόμα,
πολύ σπουδαῖο εἶναι τὸ ὅτι μέσα στὸ βιβλίο
βρίσκει θέσι καὶ ἡ ἀντίληψη κάποιοιου ποῦ
«ἔλεγε πῶς οἱ Χρηστοφῆδες εἶναι ἀνήσυχες
ψυχές ποῦ προαἰσθάνονται κ α ἰ λ α χ τ α ρ ο ὦ ν τὴν
π ρ α γ μ α τ ῖ κ ὴ τ ῆ τ α τ ο ὦ π ν ε ὕ μ α τ ο ς, ἀ λ λ ᾶ δ ἔ ν ἔ χ ο υ ν
τ ῆ δ ὕ ν α μ ῆ ν ἔ ξ υ μ ω θ ο ὦ ν ὀ ρ ῖ σ τ ῖ κ ᾶ ὡ ς
α ὐ τ ῆ ς» (σελ. 126).

Ὅπως καὶ νᾶναι, ἀπὸ ὅλο τὸ βιβλίο βγαί-

νει καθαρά πώς πρόκειται για μία ψυχολογική κατάσταση πολύ δυσάρεστη, άσφυκτική για την ψυχή, κατάσταση όμως που έχει και κάποιο μεγαλείο, κάτι το υπερκόσμιο και υπεράνθρωπο (και γι' αυτό αποδίδεται στο «δαιμόνιο»). Είναι η αναζήτησις του μεγάλου, μέσα στο στήθος ενός ανθρώπου που δεν έχει χέρια. Δεν βρίσκει καμιά ικανοποίηση στη γύρω πραγματική ζωή, που την αισθάνεται πολύ ξερή, στερημένη από κάθε έξαρσι («χωρίσαμε τη φαντασία από τη ζωή»). "Έχει χορτάσει από ύποσχέσεις που διαφεύδονται. "Όμως «δεν μπορεί να τὰ βάλῃ κάτω». Είναι γεμάτη ὡς τὸ λαμό από ἀναζήτησι—γιατί ζητάει κάτι που δὲν εἶναι λ ο ὁ σ ο, ζητάει τὸ καθημερινὸ ψωμὶ τῆς ψυχῆς. "Αλλά ἀκόμη δὲν ξέρει καλά-καλά οὔτε τί εἶναι αὐτό, οὔτε πο ὁ ὅ θὰ τὸ βρῇ.—"Όλα λοιπὸν τὰ τυπικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς «ἀρρώστειας τοῦ αἰῶνα».

«Le mal du siècle», αὐτὸ εἶναι. Μόνο πού μαζί με τὸν αἰῶνα ἀλλάζει κι' ἡ ἀρρώστεια. Τὸ λέει κι' ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας στὸ «σημείωμα» του, στὸ ἔργο «Λεωνῆς»: «Συνήθως στὰ βιβλία πού ἔχω στὸ νοῦ μου αὐτὴ τῆ στιγμή καὶ πού κάθε ἡμέρας ἀναγνώστης τὰ μαντεύει, ὁ συγγραφέας, στηριζόμενος φυσικὰ στὴν ἀτομικὴ του ἐμπειρία, ἱστοροῦσε με τὸν τρόπο του τὴν ἐσωτερικὴ ἐξέλιξη, τὴν ἀφήγηση τοῦ ψυχικοῦ σχηματισμοῦ ἑνὸς νέου, πού παρουσιαζότανε, μέσα στὸ πλαίσιο μιᾶς ὀρισμένης ἐποχῆς, σάν ἕνα εἶδος φορέας ψυχικῶν διαθέσεων καὶ ἀνησυχιῶν με κάπως γενικὸ χαρακτήρα. Οἱ ρωμαντικοί, με τὰ βιβλία αὐτὰ, γύρευαν κυρίως νὰ ἐκφράσουν, νὰ συνειδητοποιήσουν καὶ νὰ ἀναλύσουν τὴ χρόνια ψυχολογικὴ κρίση τῆς ἐποχῆς τους, τὸ περίφημο «mal du siècle». Ὑποθέτει κανεὶς ὅτι οἱ νέοι ἥρωες τῶν ἐξομολογητικῶν ἐκείνων ἀφηγημάτων ἀντιπροσώπευαν τὴν πὺ εὐαίσθητη καὶ πὺ συνειδητὴ νεολαία τοῦ καιροῦ, πού ζοῦσε τὴν «ἀρρώστεια τοῦ αἰῶνα» βαθύτερα καὶ ἐντονότερα ἀπὸ τὸ πλῆθος. Ἀπὸ τοὺς ρωμαντικούς τοῦ 1830 ὡς ἑμᾶς ἀλλάξε βέβαια ὁ ρυθμὸς τῶν πραγμάτων. Ἐμεῖς εἴμαστε ἀλλιώτικοι, αἰσθανόμεστε καὶ σκεπτόμαστε καὶ γράφουμε ἀλλιώτικα. Κι' ἡ δικὴ μας «ἀρρώστεια τοῦ αἰῶνα», πού σημειώθηκε συχνὰ ἢ ὑπαρξὴ τῆς, χωρὶς ὅμως νὰ ξεκαθαριστῆ ἀκόμα ἡ φύση τῆς, δὲν μπορεῖ παρά νὰ ἔχει ἕνα νόημα βασικὰ διαφορετικὸ ἀπὸ ἐκεῖνο πού ἔδιναν στὴν ἴδια ἐκφρασι οἱ ρωμαντικοί».

*

Ἡ «Λεωνῆς», πού ἀναφέραμε παραπάνω, «ἱστορεῖ κι' αὐτὸς κατὰ ἕνα τρόπο τὸν ψυχικὸ σχηματισμὸ ἑνὸς παιδιοῦ τοῦ 20οῦ αἰῶνα» (Σημ. τοῦ συγγραφέα, σελ. 199). Δο-

κιμάζει ἀπὸ πολὺ νωρίς ἐκεῖνο πού ἡ προηγουμένη γενεὰ τὸ ὠνόμαζε «χαρὰ τῆς ζωῆς» κι' αὐτὸ δὲν κάνει τίποτε ἄλλο παρά νὰ τοῦ προσθέτῃ ἄλλη μιὰν ἀρρώστεια: Ἄρρώστεια ἀληθινὴ εἶναι, γιὰ τὸ σῶμα καὶ γιὰ τὴν ψυχή, αὐτὸς ὁ ἀγριὸς σεξουαλικὸς ἡμερος, ἀπὸ τόσο νωρίς, τόσο πρόωρα, ἐυπνημένως με τὸ ζορὶ ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς. Κι' ὅμως γύρω του τὸ παιδι αὐτό, ὁ Λεωνῆς, δὲν βρίσκει τίποτα γιὰ νὰ τὸ μερώση, κανέναν πού νὰ τὸ νοιώση καὶ νὰ τὸ ὀδηγήσῃ. "Όλοι δουλεύουνε στὴν ἴδια δουλειά, σάν τὰ τραγιά, τρέχουνε σωρῶς-τόνα πίσω ἀπὸ τ' ἄλλο, δίχως σκέψι, δίχως αἴσθημα, γεμάτοι μόνο ὡς τὰ μπουνία ἀπὸ τὸ θεριεμένο—στὸ μεγαλύτερο μέρος με τεχνητὰ μέσα—ἐνοτικτο. Τέτοια ἦταν ἡ «πνευματικὴ» κληρονομιά πού τοῦ ἔλαχε.

Ἄλλὰ δὲν μπορεῖ ν' ἀκολουθήσῃ, νὰ ζήσῃ κι' αὐτὸς σύμφωνα μ' αὐτὴν. Νοιώθει κακὴ τὴ γοητεία τοῦ ἐρωτικοῦ αἰσθηματος, πικραίνεται ἀπὸ τὸν ἐφήμερο χαρακτήρα του (σελ. 29), ὅταν τὸ θυμάται, βρίσκει πὺς ἔφταν λιγάκι λ ο ὁ π η τ ε ρ ἄ (σελ. 27), μιλάει γιὰ «κα φ τ ε ρ ἡ γ λ ο κ ῆ τ ῆ τ ἄ» καὶ «ἐξουθένωση» (σελ. 71). Ἀκόμα περνάει «ὀδυνηρὸς νύχτες» (σελ. 73) κι' ὅταν βρίσκει τὸ παζάρι ὅπου ἡ «χαρὰ» αὐτὴ πουλιέται, νοιώθει «ἀσφυξία». Ξεμακραινόντας ἀπὸ κεῖ, «αἰσθάνεται σὰ νὰ φεύγῃ ἀπὸ πᾶνω του ἕνα μεγάλο βάρος» (σελ. 98). Χαίρεται τὴν πολυμίμητη «ἐλευθερία»—ναί, ἔχει ὀλη τὴν ἐλευθερία νὰ βγάξῃ τὰ μάτια του ὅποτε τοῦ ἀρέσει—μὰ ἡ καρδιά του εἶτανε βαριά, ὅλα τὰ πράγματα πού σολογιζότανε τοῦ ἀφῆναν στὸ τέλος ἕνα αἰσθημα πικρὸ καὶ στενόχωρο, σάν τὴ γεύση τοῦ τοιγάρου ὕστερ' ἀπὸ κατάχρηση καπνίσματος. "Όλος ὁ κόσμος κόντευε νὰ πάρει μιὰ χαλασμένη γεύση καπνοῦ» (σελ. 181).

Μαζὶ μ' αὐτὰ, ἀνεβαίνει ὀλοένα, μέσ' ἀπὸ τὰ κατὰβασα τῆς ὑπαρξῆς του, ἐπιτακτικὴ ἢ ἀνάγκη νὰ μὴ ζῆ στὰ χαμένα. Πνίγεται ἀπὸ τὸν τιποτένιο χαρακτήρα τῆς ζωῆς του καὶ καταλαβαίνει πὺς βαραινέει πάνω του κάποια ὑποχρέωσι: «Θεῶ μου, πότε θὰ βρῶ τὴν ψυχραμία πού μὺ χρειάζεται γιὰ νὰ κάνω ἕνα ἔργο, νὰ δικαιολογήσω ἐπὶ τέλους ὑπαρξὴ μου στὸν κόσμο; (Νὰ τὴ δικαιολογήσω ἀπέναντι στὸν ἑαυτὸ μου...)» (σελ. 168). Ἄπεναντι πὺς κι' ἄλλοι δίπλα του, ὁ αἰῶνας ὀλόκληρος, πάσχει ἀπὸ τὴν ἴδια ἀρρώστεια: «Ἀπὸ ὅποια μεριά κι' ἂν πιάσουμε τὸν ἑαυτὸ μας, εἴμαστε σκοιμένοι στὴ μέση: χωρὶς πεποίθησι, χωρὶς γνώση καὶ γεμάτοι ἰδέες, ὀποψίες καὶ προαισθηματα, χωρὶς σκοπὸ καὶ γεμάτοι ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τῆς δράσης...» (σελ. 196), «τέτοιους μᾶς θέλησε ὁ αἰῶνας αὐτὸς πού ὀρίζει τὴν ὑπαρξὴ μας (σελ. 197). «Εἴμαστε σημαδεμένοι ἀπὸ τὶς ἀντιφά-

σεις του αιώνα μου, είμαι ένα παιδί του αιώνα, ένα άποσπρό της 'Ιστορίας» (σελ. 195). Μπροστά σε μια τέτοια καθολική άρρώστεια, δεν βρίσκει άλλη διέξοδο παρά το κλάμμα: «Ο Λεωνής δεν μπόρεσε να κρατηθῆ (εὐτυχῶς κανείς δεν ἔβλεπε ὡς ἐκεῖ), βάλθηκε νὰ κλαίει μιά καὶ καλὴ τὸ μεγάλο κλάμμα πού τὸν πιέζε ἀπὸ μέσα τόσον καιρὸ, ἕνα κλάμμα πνιγερὸ, καφερὸ, ἀλμυρὸ σάν τὴ θάλασσα, τὸ σπαραχτικὸ κλάμμα τῆς ἐφηβείας» (σελ. 167).

*

Στὸ «Ἡμερολόγιο τῆς Ἀργῶς καὶ τοῦ Δαιμόνιου» (σελ. 59) ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας λέει: «γιὰ νὰ παῖξω καὶ νὰ ξεσκάσω, (ἐνῶ ἔγραφε τὸ «Δαιμόνιο») ἔγραψα τὸν «Εὐριπίδη Πεντοζάλη καὶ ἄλλα διηγήματα». Κι' ἐδῶ ὁμως ἐκφράζεται, μὲ διαφορετικὸ τρόπο, ὁ ἴδιος ψυχικὸς κόσμος. Ὁ Εὐριπίδης Πεντοζάλης αὐτός, βασανίζεται ἀπὸ τὴν ἰδέα νὰ κάμῃ κάτι μεγάλο (σελ. 49) κι' ἐπειδὴ δὲν βρίσκει τὸν τρόπο, ... ξεσπάει σὲ ταξίδια σ' ὅλο τὸν κόσμο, τυχοδιωκτισμὸ, ἀπάτες, προσπαθεῖ νὰ αὐτοϊκανοποιηθῆ ἔστω καὶ μὲ τὴν ψευτιά (σελ. 56), ἀλλὰ στὸ τέλος παρουσιάζεται νικημένος (σελ. 61). Στὸ διήγημα αὐτὸ διαβάζει κανεὶς κι' ἕνα χαριτωμένο κομμάτι, σχετικὸ μὲ τὸν Freud καὶ τὴν ψυχανάλυση, κομμάτι πού δείχνει ἕνα ἄλλο χαρακτηριστικὸ τῆς γενεᾶς αὐτῆς, γιὰ τὸ ὁποῖο ἔγινε λόγος καὶ ἄλλοτε ἐδῶ: Δὲν ἦταν καθόλου εὐπιστὴ καὶ πρόχειρη σὲ χειροκροτήματα.

Ἀπὸ τ' ἄλλα διηγήματα τοῦ τόμου αὐτοῦ, ἀξιοσημειώτῃ εἶναι ἡ ἀπορία καὶ ὁ θυμὸς ἑνὸς παιδιοῦ ὅταν βλέπει πὼς ἕνας μεγάλος δέχεται νὰ ἐξευτελιζέται ἀπὸ μιά γυναίκα ἐξ αἰτίας τοῦ πάθους (Παιδικὴ ἡλικία, σελ. 73), ἡ συνειδησι γιὰ τὸν μάταιο χαρακτήρα τοῦ ἐρωτισμοῦ (Ἡ λίμνη, σελ. 131), ἡ στάσι μιάς ὀλοκληρηῆς τάξης παιδιῶν μπροστὰ στὸ συνταρακτικὸ γεγονός τοῦ θανάτου. Ὅταν πέθανε ὁ πατέρας ἑνός, αἰσθάνονται πὼς ὁ ὀρφανὸς σύντροφός τους ἀποκτᾶ ἀέναντί τους ἕνα κύρος ἐξαιρετικὸ. «Τοῦ συνέβαινε κάτι ἐπιβλητικὸ καὶ ἐπίσημο καὶ προμερὸ συνάμα, πού τὸν ἀνέβαζε μονομιάς πολὺ ψηλότερα ἀπὸ ὅλους ἑμᾶς. Τὸν ἀνέβαζε, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀποξένωνε. Θαρρεῖς καὶ ἀνῆκε τώρα σ' ἕναν ἄλλον κόσμο. Νιώθαμε πὼς δὲν μπορούσε πιά νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὰ δικά μας καμώματα...» (Συμμορία, σελ. 55). Ἀκόμα καταλαβαίνουμε πὼς πρέπει κάτι νὰ ποῦνε, ἀλλὰ δὲν βρίσκουν τί μπορεί νὰ εἶναι αὐτὸ—τίποτα δὲν μπορεί νὰ πῆ ὁ ἄνθρωπος μπροστὰ στὸ θάνατο. Στὸ τέλος ἀποφασίζουν νὰ... μὴν εἰποῦν τίποτα, κι' ἀφοῦ περνᾷ ἕνα διάστημα ἀρχίζουν πάλι τὰ κοινὰ παιγνίδια μαζί μὲ τὸ ὀρφανὸ παιδί.

*

Ἔτσι τὸ ἔργο τοῦ Γ. Θεοτοκά ἀπ' τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος, ἴσα μὲ τὴν τελευταία του ἴνα, πάλλεται ἀπὸ τοὺς καύμους καὶ τὶς λαχτάρεις τῆς γενεᾶς του. Εἶναι ἡ φωνὴ τῆς, ἡ καλύτερα τὸ κλάμμα τῆς. Ὁ ἴδιος μιλάει, ὅπως εἶδαμε παραπάνω, γιὰ τὸν ἐξομολογητικὸ χαρακτήρα πολλῶν βιβλίων—καὶ τέτοια βιβλία εἶναι καὶ τὰ δικά του. Ἐξομολογητικά, ὄχι στὰ συγκεκριμένα περιστατικὰ καὶ στὶς λεπτομέρειες—αὐτὰ δὲν ἐνδιαφέρουν—ἀλλὰ στὸ βαθύτερο νόημα τους, σ' ὅτι ἀποτελεῖ τὴν ψυχὴ τῶν βιβλίων. Στὸ «Ἡμερολόγιο τῆς Ἀργῶς καὶ τοῦ Δαιμόνιου» (σελ. 69) ὁ συγγραφέας λέει: «Ἐνδιαφέρον εἶναι τὸ ὅτι ἄρκετὸ ἄνθρωποι πιστεύουν πὼς ἐγὼ εἶμαι μέσα στὸ βιβλίο τὸ πρόσωπο πού λέει «ἐγώ» (*). Τί εὐκόλα πού μπορεί κανεὶς νὰ γελάσει τὸ κοινὸ καὶ τὴν κριτικὴ, ἂν καὶ δὲν εἶχει τὴν πρόθεση νὰ γελάσω κανέναν». Καὶ δὲν ἔχει καθόλου ἄδικο. Γιατί «τὸ πρόσωπο πού λέει «ἐγώ», στὸ «Δαιμόνιο», τὸ πρόσωπο πού διηγεῖται τὴν ἱστορία τῆς οἰκογένειας τῶν Χρηστοφίδων, ἕνας μέσος ὄρος, ἡ ψεύτικη, ἐξωτερικὴ, κοινωνικὴ ἀντίληψη, ἡ μάσκα νὰ ποῦμε πού ἐπιβάλλει σ' ὅλους ὁμοίωτα ἡ κοσμικὴ ἀξιοπρέπεια, ἕνα τέτοιο πρόσωπο δὲν θὰ μπορούσε νὰ μᾶς δώσῃ τόσο ζωντανὸ τὸ ἐσωτερικὸ δράμα τῆς γενεᾶς. Ὁ συγγραφέας λοιπὸν τοῦ βιβλίου αὐτοῦ εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς ἥρωές του, ὁ Ρωμύλος νὰ ποῦμε, κι' ἀκόμα πειὸ πέρα εἶναι ὅλοι οἱ ἥρωές του μαζί, ὅλη ἡ οἰκογένεια τῶν Χρηστοφίδων, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας εἶναι καὶ μέσα σ' ὅλους τοὺς ἥρωες καὶ τῶν ἄλλων τοῦ βιβλίου. Ὅριστε τί γράφει στὸ «Ἡμερολόγιο τῆς Ἀργῶς καὶ τοῦ Δαιμόνιου» (τελευταία σελίδα)—ἐδῶ μιλάει καθαρὰ γιὰ τὸν ἑαυτό του:

«Ταξίδια, νησιά, χαρὰ τῆς χαρραυγῆς στὸ ἀνοιχτὸ πέλαγος!

Ἀπὸ νησι σὲ νησι, ὅσο θέλουν οἱ θεοί, μέσ' ἀπὸ μπουνάτσες καὶ καταγιδες,...

Κάθε καινούργιο νησι μὲ ἐλευθερώνει ἀπὸ ἐκεῖνα πού ἀφῆσα... Κάθε καινούργιο νησι μὲ καλεῖ νὰ ξεναφύγω...»

Καὶ ἄλλο πειὸ πάνω (σελ. 69):

«Ἡ προσπάθεια πού δίνει ἕνα νόημα στὴν ὑπαρξή, πού γεμίζει τὶς ἀδειες ὥρες μὲ τὸ ἀστεῖρευτο βοητὸ τῆς, πού ἀπορροφᾷ τὰ τυραννικὰ ὄνειροπολήματα, πού ἐπουλώνει τὶς ἐσωτερικὲς πληγές, ἡ μόνιμη ἐπιστράτευση τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς πρὸς ἕνα σκοπὸ, αὐτὴ εἶναι ἡ εὐτυχία μιᾶς πνευματικῆς ζωῆς...».

(*) Ἠδηλὴ τὸ πρόσωπο πού διηγεῖται τὴν ἱστορία τῆς οἰκογένειας Χρηστοφῆ.

Νά λοιπόν ἡ ἱστορία μιᾶς γενεᾶς ἀνθρώπων—πόσα ἑκατομμύρια ψυχές!—ὅπως τὴν ἐξωγράφησε ἕνας πού τὴν ἐζήσε.

Πῆρε ἀπὸ τὴν προηγούμενη τὴν ἀρνησι ἀλλά πολὺ γρήγορα, ἀμέσως, ἐσπρωξε πίσω μὲ ἀποστροφή τὸ χρυσοστόλιστο ποτήρι της: Ἄ ρ ν ἦ θ η κ ε τ ἦ ν ἄ ρ ν η σ ι. Ἐκάθησε μαζί μὲ τὴν προηγούμενη γενεὰ στὸ πλούσιο τραπέζι τῆς κρασιπάλης. Ἄλλά κι' ἐδῶ στάθηκε ἕνας ἀλλόκοτος, τραγικός γλεντοκόπος: Πίνει, ἴσως ἀκόμη πειὸ πολὺ ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἐτσαλαβούτησε μὲ ἀληθινὴ μανία μέσα σ' ὅ,τι πειὸ ἀκόλαστο.

Ἄλλά δὲν νοιώθει καμμιά χαρά, δὲν διασκεδάζει: ἸΚλαίει! Πετᾶει μακρὰ του μὲ ἀγονάκτησι τὰ ποτήρια πού δὲν καταφέρνουν νὰ σβύσουν τὴ βασιανιστικὴ δίσπα τῆς ψυχῆς του καὶ δάκρυα τρέχουν ὀλοένα ἀπὸ τὰ μάτια του.

Καὶ μόνο κάτι θαμπές ἀλλὰ ἐλπιδοφόρες ἀνατολές: Τῆς ἠθικῆς ἀλήθειας—ἡ ἀνάγκη τῆς ἐσωτερικῆς πειθαρχίας, ἡ ἰδέα τοῦ χρέους. Ἄλλά καὶ τοῦ ζωογόνου ἡλίου τῆς Πίστης!

ΠΕΤΡΟΣ ΚΑΡΝΑΡΗΣ

ΛΑΧΤΑΡΑ

Γυρίζω μέσ' στὴ νύχτα, στὸ σκοτάδι·
τοῦ νοῦ μου ὁ λύχνος μὲ τὸ λίγο λάδι,
τρεμόσβυστη μιὰ φλόγα συγκρατεῖ·
καὶ ψηλαφώντας στ' ἄγνωστο στρατί,
τοῦ θείου φωτός Σου λαχταρῶ τὸ χᾶδι.

ΜΟΝΟΣ ΜΑΖΥ ΣΟΥ

Σκυφτός καὶ μοναχὸς φέρνω τὸ βῆμα
στὴν ἔρημην ἀκρογιαλιά πού σπάει τὸ κύμα.
Νά λείψουν ὄλα, κι' ὄλα νὰ σιγήσουν·
μόνος μου θέλω νὰ βρεθῶ μαζί Σου,
στὴν ἔρημην ἀκρογιαλιά πού σπάει τὸ κύμα.

Τετράδιπλες φτεροῦγες θεὲ ν' ἀπλώσω,
σὲ κόσμους γαλανοὺς νὰ Σ' ἀντάμώσω,
ψηλότερ' ἀπ' τὸν κόσμο τῆς ἀπάτης·
καὶ βρισκοντάς Σε, Ὁρατε μου, τῆς ἀγάπης
τὸ φίλημα νὰ πάρω καὶ νὰ δώσω.

ΛΑΤΡΕΙΑ

Πρωτάνθισμα τοῦ νοῦ μου ἡ προσευχή μου,
μυρόπνοη φέρνει μπρὸς Σου τὴν ψυχὴ μου.
Καρπὸς χειλέων ἢ ταπεινὴ μου λέξι,
ὕμνο τὴν πλάθει κάθε ἀγνή μου σκέψι,
Ἐλπίδα μου χρυσὴ κι' ἀπαντοχὴ μου!

*Λι.

« .. Έγερθεῖς παράλαβε τὸ παι-
δίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ
φεύγε... » Ματθ. β' 13.

Ο Κόσμος των Γραμμάτων.

Απόψεις

Η ΔΥΣΚΟΛΙΑ

«Η οικογένεια ήρτισε, όπως φαίνεται, να άπασχολή μερικούς διανοουμένους μας. Και πρέπει να τους άπασχολή, να άπασχολή όλους μας—κι' όσο και αν μας άπασχολή δεν θά είναι παραπάνω από ό,τι πρέπει.» Όσον και αν θελήσωμε να τό παρακάμψουμε, τό πρόβλημα τό σχετικό με την οικογένεια δεν είναι από αυτά που μπορούμε να λύσουμε με τό ν' άγνοούμε, άπλούστατα, την ύπαρξί τους. Και σε περιστάσεις σοβαρές, που δεν εύνoοουν καθόλου τις επιπολαιότητες, τέτοια προβλήματα χτυπούν την πόρτα της ψυχής κάθε ανθρώπου. Και την χτυπούν τόσο πιο δυνατά, όσο πιο σφιχτοκλειδωμένη φαίνεται για τέτοια ζητήματα ή πόρτα.

Δέν είναι λοιπόν παράξενο ότι βλέπουμε σήμερα να συζητήται πάλι τό θέμα αυτό. Άκόμη δεν είναι παράξενο ότι ή συζήτηση δεν έχει εκείνη τη μορφή που ένεφάνιζε σε περασμένα χρόνια, είναι τώρα πιο σοβαρή και δεν δείχνει διάθεσι να κλείσουμε τά μάτια μπροστά στην πραγματικότητα. Οι διαλυτικοί πειρασματοί που έγιναν με την έμπνευσι πολλών και ποικίλων φωτισμένων δήθεν συστημάτων, έκόστισαν τόσο πολύ, ώστε ή πίστωση για τέτοια πειράματα έχει φαίνεται εξαντληθή εις τόν προϋπολογισμόν της ανθρωπότητας. Αρχίζομε λοιπόν όλοι να αναγνωρίζωμε ότι, τέλος πάντων, ή οικογένεια είναι μία πραγματικότητα, ή πολιτισμός δεν μπορεί να οικοδομηθή έξω από την πραγματικότητα αυτή και ότι όσον και αν προστατεύουμε και συμπαθούμε εκείνους που έτυχε να γεννηθούν και να ζήσουν έξω από την θαλπωρή της οικογενείας, δεν ύπάρχει λόγος να τους φθονούμε.

«Πίσω λοιπόν», άκουτε να λένε, «στην οικογένεια! Πίσω στην συζυγική αγάπη, στην οικογενειακή στοργή, στην πειθαρχία του παιδιού προς τόν πατέρα, πίσω στά ήθη τά πατριαρχικά, στην οικογενειακή συνοχή, πίσω στό πατρικό σπίτι!» «Όραία αυτά! Άλλά... ύπάρχει και τό «άλλά». Υπάρχει ότι για να έπιστρέψουμε στό πατρικό σπίτι πρέπει να ύπάρχη άκόμη τό σπίτι αυτό. Άλλά που να ύπάρχη, ύστερα από τόσων έτών—δεκάδων έτών—αρη-

σι: «Όπου δεν κατεδαφίσθη έντελώς, μετεβλήθη σε... ξενοδοχείο. Και εδώ είναι ή δυσκολία όλη. Διότι, βλέπετε, δεν μπορεί κανείς να γκρεμίξη άτιμωρητέ με την πεποίθησιν ότι όσο κι' αν γκρεμισή, άρκει όποιαδήποτε στιγμή να θελήση, για να ξαναβή πάλι μπροστά του καλοχτισμένο ό,τι με τόση μανία έγκρέμισε.

«Πίσω στην οικογένεια!» «Ένας λόγος είναι αυτός. Πώς θά εκτελεσθή όμως; Η οικογένεια μέσα σε άτμόσφαιρα ύλισμοϋ είναι ό άνθος στην άμμουδιά, όπως θά έλεγαν οι Σουλιώτισσες. Διά να δημιουργηθή οικογένεια, απαιτείται να καταπατηθή ό ύλισμός, απαιτείται να επικρατήσουν αισθήματα και σκέψεις που δεν βασιζονται ούτε στό καλό φαί ούτε στό πορτοφόλι. Ό ύλισμός οδηγεί στις ελεύθερες ενώσεις, στις εκτρώσεις, στην άδιαφορία του ενός προς τόν άλλον, τό πολύ-πολύ σε μία στοιχειώδη εκπλήρωσι ώριμων ύποχρεώσεων. Στην καλύτερη περίπτωση ό ύλισμός θά μας δώση ένα οικοτροφείο. Οικογένεια όμως; Δηλαδή στοργή και σεβασμό και αϋτοθυσία και παράδοσι οικογενειακή; «Έ, πώς τά θέλετε, μ' αυτά μαζί δεν μπορεί να ζήση ό ύλισμός. Τά περιφρονήσατε αυτά; Τά έπετάξατε ως παλιά και σκουριασμένα, ως έμπόδια για μία προώδευμένη ζωή ή δεν ξέρω τί άλλο; Έχει καλώς! Άλλά τό κενόν θά αναπληρωθή από τόν ύλισμό, και τότε τά οικογενειακά αυτά ιδανικά, δεν θά τά έχετε, άφοϋ δεν τά θέλετε, άλλά δεν θά τά έχετε και όταν κατόπιν θά τά θέλετε!

Αυτό τό τελευταίο φαίνεται δεν τό έχουμε πάρει στά σοβαρά. Και να τώρα που μας πειράζει τό μάθημα. Αρχίζομε να βλέπουμε ότι κάτι ήσαν τά αγαθά εκείνα τά όποια συναπτήρησαν την οικογένεια. Και έπιθυμούμε πάλι να τά άποκτήσουμε. Άλλά, βλέπετε, ό θησαυρός ό πνευματικός που άποτελεί την οικογένεια δεν έρχεται σαν τόν όπηρετή, μ' ένα χτύπημα του κουδουνιού. Αιώνων παράδοσις και διδασκαλία και θυσίες τόν διεμόρφωσαν και άφοϋ τόν πετάξουμε δεν άρκει ένα μας νεύμα για να ξαναπαρουσιασθή μπροστά μας.

Τό βλέπουν μερικοί που θά ήθελαν, τώρα, να είχαν μία συζυγική ζωή, όπως ένας γάμος οικοδομημένος στις πνευματικές αξίες την διαμορφώνει. Κουρασμένοι από τους μοντερνισμούς μερικοί πατέρες θά ήθελαν να έβλεπαν τά παιδιά τους να βαδίζουν στό δρόμο που τώρα αντίλαμβάνονται ότι είναι ό μόνος που οδηγεί σε καλό τέρμα. Και ποθούν τώρα ό γυιός και ή κόρη

καὶ ἀναζητοῦν τὴν στοργὴν καὶ τὴν ἀφοσίωσιν στὴν ψυχὴ τοῦ πατέρα καὶ τῆς μάνας. Ἀλλά, βλέπετε, τόσοσ καιροῦ ἀνατρεπτικῆς ἐργασίας δὲν ἐξουδετεροῦται ἀπὸ τὴν μιὰ στιγμὴν στὴν ἄλλη, μ' ἕνα γυμναστικό παράγγελμα «κλῖνατε ἐπὶ δεξιά» οὔτε σὲ μιὰ στιγμὴν μποροῦν νὰ ἔλθουν στὴ διάθεσιν μας θησαυροὶ πνευματικοὶ πού με τὴν ἰδίαν μανίαν τοὺς ἐσκορπίσαμε στοὺς τέσσαρες ἀνέμους.

Τὸ τραγικώτερο ὅμως εἶναι ὅτι οὔτε καὶ μπορεῖ κανεὶς, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴν ἀποψι τῶν πνευματικῶν ἀξιών, νὰ ζητήσῃ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ πατρικοῦ κύρους καὶ τῆς πατρικῆς ἐξουσίας στὴν οἰκογένεια, ἔτσι πού τὴν κατήντησε. Πῶς νὰ ὑπενθυμίσῃ κανεὶς τὸ «ἄκουε υἱὲ παιδείαν πατρός σου καὶ μὴ ἀπόσῃ θεσμούς μητρός σου», ὅταν ἡ παιδεία καὶ οἱ θεσμοὶ αὐτοὶ εἶναι ἀγνωστοί, ὅταν ὁ πατέρας καὶ ἡ μητέρα εἶναι οἱ χειρότεροι ἀνατροπεῖς κάθε θεσμοῦ καὶ κάθε παιδείας, ὅταν πρέπει τὸ παιδί νὰ διδάξῃ εἰς τοὺς γονεῖς του τὸ ἀλφαριθμητῆριο τῶν θεσμῶν αὐτῶν;

Καὶ ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ τελευταῖο ἐρώτημα εἶναι τὸ σοβαρότερο. Στὴν ἐποχὴ μας τώρα ἡ νέα γενεὰ γυρίζει στὶς πνευματικὰς ἀξίες. Ἡ παλαιὰ γενεὰ (καὶ ἐδῶ φυσικὰ μιλῶ γιὰ τὸν γενικὸ κανόνα, χωρὶς νὰ ξεχνῶ ὅτι ὑπάρχουν πολλές καὶ καλὲς ἐξαιρέσεις) εἶναι ἀκόμη σκληρωμένοι στὴν ἀρνησὶ καὶ στὴν ἀψυχὴ ἀνατροπῆ. Ἔτσι οἱ νεώτεροι εἶναι δημιουργοὶ τοῦ νέου πνευματικοῦ πολιτισμοῦ. Οἱ παλαιότεροι, οἱ πατέρες, εἶναι ἡ ἀντίδρασις πού ξεσπᾷ με τὸν πλέον μωρό, τραγικὸ καὶ γελοῖο συγχρόνως τρόπο κάθε πού θὰ δῆ εἰς τὴν ψυχὴ τῆς νεότητος κατὰ τὸ ἀνώτερο, τὸ πνευματικὸ, τὸ ζωντανό. Καὶ ἔπειτα ἀπὸ τέτοια ἀντίδρασι, ἀφηνιδίως, σὰν νὰ μὴ συνέδη τίποτε, ἔρχονται σὲ μιὰ στιγμὴν, τὴ στιγμὴν πού νομίζουν ὅτι τοὺς συμφέρει, νὰ ἐνασκήσουν δικαιώματα, νὰ ἐπικαλεσθοῦν θεσμούς πού με μανίαν ἐμυκτήριζαν καὶ καταπατοῦσαν ὡς τώρα, καὶ νὰ ἐμφανίσουν στὴ μέση τὰ «σάπια ἰδανικά» γιὰ τίτλους σεβασμοῦ, στοργῆς, καὶ ὑπακοῆς ἀκόμη.

Καὶ τὸ συμπέρασμα: Ὅπως στὶς οἰκογενειακὰς παραδόσεις! Ναι, ἀλλὰ μὴ γελιώμαστε. Αὐτὸ τὸ «ὅπως» δὲν ὑπάρχει μονομερὲς ἐκεῖ πού μᾶς συμφέρει. Θὰ ἔχη νόημα μόνο ὅταν εἶναι τμήμα ἐνὸς μεγάλου «ἐμπρός», ὅταν καθολικώτερα, γενικώτερα, ζητήσουμε τὴν ἀποτοξίνωσιν τῆς ψυχῆς μας ἀπὸ τὸ ὕλιστικὸ δηλητήριον, ὅταν δημιουργήσουμε μέσα μας τὸν κόσμον τῶν πνευματικῶν χριστιανικῶν ἀξιών. Τότε μόνο θὰ ἔχουμε καὶ οἰκογένεια, ἡ ὁποία—καιρὸς πλέον νὰ τὸ καταλάβουμε—δὲν μπορεῖ νὰ ζῆσῃ ἐκεῖ πού δὲν ὑπάρχει ἡ δύναμις τοῦ πνεύματος, δηλαδή ἡ δύναμις τῆς Πίστewος.
Π. Δαλίμ.

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

Εἰς τὴν διαθεσὶν τῶν ἀναγνώστων

Ἀγαπηταὶ Ἀκτινεῖς,

Ἡ περιέργεια ἐνὸς φίλου καί, ἐξ ἀφορμῆς τῆς, ἡ πιθανολόγησις ἐνδοιασμῶν σ' ἄλλους ἀναγνώστες τοῦ περασμένου «Θεάτρου τῆς ζωῆς» με κάνουν νὰ δηλώσω τὰ ἑξῆς:

Πρῶτον. Ὁ κύρ Μήτσος τοῦ «Στὸ 20δ χιλιόμετρο ἔξω ἀπὸ τὸ Ζ» εἶναι πρόσωπο πού ὑπάρχει καὶ ζῆ σήμερα. Γιὰ τὴν περιγραφή του σ' ἕνα μόνο σημεῖο ἔχω δισταγμούς: μήπως ὑποτιμῶ τὴν πραγματικότητα.

Δεύτερον. Θέτω στὴ διάθεσιν σας τὸ ἐπιθυμῶ του (τ' ἄνομα εἶναι τὸ ἴδιο) καὶ τὸ χωριὸ πού κατοικεῖ ὁ κυρ-Μήτσος.

Δικός σας

Ὅτις

ΑΠΟΡΙΑΙ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΥ

Κυρίε Διευθυντά,

Μ' αὐτὰ πού θὰ σᾶς γράψω παρακάτω δὲν θέλω νὰ νομισθῇ ὅτι ἔχω τὴν διάθεσιν νὰ ἀναμιχθῶ στὸν φιλολογικὸ καυγᾶ πού ἀνοίξαν τὸν τελευταῖον καρὸ ἀρκετοὶ λογοτέχνη καὶ διανοούμενοι περὶ σκοτεινῶν καὶ φατεινῶν κειμένων. Ἄλλως τε δὲν εἶμαι οὔτε λογοτέχνης οὔτε δημοσιογράφος, καὶ ἐπομένως, ὡς μὴ εἰδικός, δὲν ἔχω λόγον ἐν προκειμένῳ. Στὰ τελευταῖα, καὶ ἂν ἤθελα νὰ ἔχω, ξέρω ὅτι θὰ μοῦ τὸν ἔκοθαν εὐθὺς ἀπ' τὴν ἀρχὴν οἱ «εἰδικοί» πού ἔχουν δόγμα τὸ περίφημον «σκαμῶς, λαὲ ἀμαθέστατε». Ἄν σᾶς γράφω, λοιπόν, τὸ κάνω σάν ἦνας κ' ἐγὼ ἀπ' τοὺς πολλούς, ἕνας ἀνθρώπος τοῦ κοινοῦ.

Ἐμεῖς, λοιπόν, τὸ «κοινόν», κ. Διευθυντά, εἴμαστε ἐκεῖνοι στοὺς ὁποίους ἀπευθύνονται οἱ κ. λογοτέχνη. Φυσικά, εἴμαστε, ἐπαναλαμβάνω, ἀμαθεῖς, εἴμαστε λαός, δειχλός, μπουλουκι, μᾶζα, εἴμαστε ἀγεωμέτρητοι, βέβηλοι, ἀκατατόπιστοι, ἀμύητοι στὰ μυστήρια τῆς τέχνης, εἴμαστε καὶ ὅτι ἄλλο μᾶς ἔχουν ὀνομάσει παλαιότερα καὶ τώρα τελευταῖα οἱ «φτασμένοι στὴν πλέρια ὀριμότητα τῆς ψυχῆς, τοῦ νοῦ καὶ τῆς δημιουργικῆς δύναμης» λογοτέχνη μας. Τὸ παραδεχόμεθα. Καὶ ἀκριβῶς γι' αὐτὸ κ' ἐμεῖς ἀφοῦ κάθε φορὰ μᾶς περάσουν ἀπὸ τὸν Ἀχελῷο καὶ μᾶς ποῦν ὅσα σέρνει ἡ σκοτῆμα, μαζευόμεσαστε στὸ καθοῦκι μας, κυτᾶμε τὴ δουλίτσα μας, κ' ἀφήνομε τοὺς κυρίους λογοτέχνας νὰ καμαρώνουν τὰ βιβλία τους, τυπωμένα, μυρωμένα, ἀξόδευτα καὶ ἀπούλητα, στὶς προθήκες τῶν βιβλιοπωλείων.

Τὸ παράξενο ὅμως εἶναι, ὅτι ἡ στάσις μας αὐτὴ ἐκνευρίζει πολὺ τοὺς κ. λογοτέχνιας. Κι' ἀπὸ δῶ ἀρχίζουν οἱ δικές μου ἀπορίες. Ποιηταί, λογοτέχνια, θεατρικοί συγγραφεῖς καὶ ἄλλοι οἱ ἄλλοι ἐκπρόσωποι τῆς «ἐλληνικῆς διανοήσης» φωνάζουν, διαμαρτύρονται, χαλᾶνε τὸν κόσμο: «Δὲν μᾶς διαβάζουν!», ἐφώναζε ἕνας τῆς προῶλλης. «Εἶναι εὐτυχῆς ὁ "Ἕλληνας συγγραφεὺς πού κατορθώνει νὰ κυκλοφορῇ τὰ βιβλία του σὲ λίγες ἑκατοντάδες ἀντιτύπων», ἔγραφε παλαιότερα κάποιος ἠλικιωμένος μυθιστοριογράφος. Καὶ δὲς του, πού λέτε, ρεκλάμες στὶς ἡμεριδές, ἐκκλήσεις πρὸς τὸ καταναλωτικὸν κοῖνον, κριτικὲς εὐμενέστατες γιὰ τὸ νέο βιβλίο τοῦ κυρίου τάδε ἢ τῆς κυρίας δεῖνα—κι' ἐγὼ δὲν ξέρω γιατί αὐτὲς οἱ κριτικὲς μὸς θυμίζουσι τὸ «δὲσαν παρ' ἀλλήλων λαμβάνοντες»· ἴσως εἶμαι πονηρὸς ἄνθρωπος—καὶ τὸ «ἀμαθέστατον» κοινὸν καλεῖται νὰ θαυμάσῃ ὄχι μόνον τὰ καλοτυπωμένα καὶ πολὺχρωμα ἐξώφυλλα, ἀλλὰ καὶ τῆς φωτογραφίης τῶν συγγραφέων πού ποζάρουν σὲ διάφορες στάσεις μὲς' στὶς προθήκες τῶν βιβλιοχαρτοπωλείων. Καὶ φυσικά, ὄχι μόνον νὰ θαυμάσῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀγοράσῃ (μὲ συγχωρεῖτε γιὰ τὴν ὁμοιοκαταληξίαν δὲν τὸ ἤθελα). Καὶ ἀφοῦ ἀγοράσῃ καὶ μελετήσῃ καὶ σπᾶσῃ τὸ κεφάλι του στὰ ἀκαταλαβίστικα ποιήματα καὶ στὰ πεζογραφικὰ σταυρόλεξα, ἀλλοίμονό του ἂν τολμήσῃ νὰ παραπονεθῇ. "Εἴτοιμοι εἶναι νὰ τοῦ ποῦν τόσα κι' ἄλλα τόσα. Θὰ σᾶς ἐμπιστευθῶ μάλιστα καὶ ἕνα πάθημά μου. "Εἰδὼ καὶ λίγους μῆνες διάβασα μιά κριτικὴ κάποιοι ποιητοῦ, πού ἔγραφε γιὰ ἕνα συνδεδεγμένο του ὅτι τὸ νέο του ἔργο εἶναι τέτοιο καὶ τέτοιο (χιλία δυὸ ἐγκώμια) καὶ ὅτι, κοντὰ στὰ ἄλλα, θὰ ἐπιδράσῃ «κάθετα καὶ κατακέφαλα» στοὺς ἀναγνώστες του. Λοιπὸν, λέω, αὐτὸ πρέπει νὰ τὸ διαβάσω πάση θυσίᾳ. Τὸ διάβασα, δὲν κατὰλαθα γρῶ, σᾶς βεβαιῶ, ξόδεψα μερικὰ κοφῆτα ἀσπρίνης, καὶ σὲ κάποιον κύκλον πού βρέθηκα σὲ λίγες μέρες, τὸλμησα νὰ ἐκφράσω τὸ παράπονό μου. Κατὰ κακῆ μου τύχῃ, βρισκόταν ἐκεῖ καὶ ἕνας «εἰδικός» πού ἐγὼ δὲν τὸν ἤξερα. Τί ἤθελα ν' ἀνοίξω τὸ στόμα μου; "Ακουσα ὅλα τὰ γνωστά καὶ πολλὰ ἀγνωστα ἀκόμη περὶ ἀμαθείας, πνευματικῆς κατωτερότητος τοῦ λαοῦ, κλπ.

Τώρα, κύριε Διευθυντά, σᾶς παρακαλῶ νὰ μοῦ πητε. "Αφοῦ ἐμεῖς εἴμεθα ἀμαθέστατοι καὶ στουρνάρια, κι' ἀφοῦ οἱ κ. λογοτέχνια τοῦ τόπου ἀπευθύνονται στοὺς «διαλεχτοὺς», τί νόημα ἔχουν ὅλες αὐτὲς οἱ ρεκλάμες, οἱ τυμπανοκρουσίες, τὰ κουδουνιστὰ λόγια καὶ τὸ ποζάρισμα; Μποροῦν βεβαίως νὰ γράφουν σταυρόλεξα οἱ ἄνθρωποι, νὰ γράφουν ἀκόμη καὶ ἱερογλυ-

φικά καὶ ὅτι ἄλλο θέλουν. Γιατί ὅμως ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ παραπονοῦνται διαρκῶς ὅτι δὲν τοὺς διαβάζουμε; Γιατί διαμαρτύρονται, ἐπειδὴ ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα δὲν ὑπάρχει οὔτε ἕνας λογοτέχνης πού νὰ μπορῇ νὰ ζῆ ἀπ' τὰ λογοτεχνικά του βιβλία; Λένε ὅτι γράφουν γιὰ τοὺς πέντε-δέκα πού «τοὺς νοιάζουν», καὶ ὅτι ἄλλοι ἀπ' τοὺς πολλοὺς δὲν κατορθώνουν ἀκόμη νὰ παρακολουθήσουν ὀλίγους ἀπὸ τοὺς ὀλίγους σ' ἕλη τὴν πνευματικὴ τους ἔκτασι. Πολὺ καλὰ δὲν ἔχομε ἀντίρρηση. "Ας μᾶς ἀφήσουν λοιπὸν ἡσυχους ὅπως τοὺς ἀφήνουμε κι' ἐμεῖς. Αὐτὸ τοῦλάχιστον δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ;

Μὲ συγχωρεῖτε γιὰ τὴν τὸλμη πού εἶχα νὰ σᾶς ζητήσω φιλοξενία γιὰ τῆς πενιχρῆς αὐτῆς γραμμῆς. Πάντως δὲν ἔχω καμμιὰ ἀξίωσι νὰ τῆς προσέξω, οὔτε κι' ἔχω τὴν ἐλπίδα πὼς θὰ μοῦ δώσουν σημασία, γιατί εἶμαι

"Ενας μὴ εἰδικός.

Σημ. Διευθ.: "Ἰσως αἱ σκέψεις πού διατυπώνονται εἰς τὸ πρῶτον ἄρθρον τοῦ παρόντος φύλλου ἀποτελοῦν ἕν μέρει ἀπάντησιν εἰς τὴν ἀπορίαν τοῦ ἐπιστολογράφου μας, χωρὶς, βεβαίως, νὰ τὸν μεταβάλλουν εἰς «εἰδικόν»!

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Εἶναι εὐχάριστον νὰ βλέπῃ κανεὶς σιγά-σιγά καὶ εἰς τὸν τόπον μας νὰ ἀναπτύσσονται αἱ γενικαὶ ἐκεῖναι ἀρχαὶ τῆς βιολογίας, αἱ ὁποῖαι βοηθοῦν εἰς τὴν ἀντίληψιν τῆς οὐσίας τοῦ προβλήματος τῆς ζωῆς. Τὸ πρόβλημα τοῦτο, φωτισμένον ἀπὸ τὰς νεωτέρας ἐπιστημονικὰς ἀντιλήψεις, μᾶς κάμνει νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι ἡ ζωὴ δὲν εἶναι μίαν τυχαίαν συμπῆσιον ὀλικῶν στοιχείων καὶ φυσικῶν ἰδιοτήτων τῆς ὕλης, ἀλλὰ κάτι βαθύτερον, μὲ σκοπὸν καὶ νόημα, τὰ ὁποῖα εἶναι διάχυτα εἰς ὅλόκληρον τὸν κόσμον. Τὸ ἐναρκτήριον μάθημα τοῦ καθηγητοῦ τῆς Γενικῆς Βιολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν κ. Θρ. Βλησίδου, ἐκδοθὲν εἰς ἰδιαίτερον τεῦχος ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὸ πρόβλημα τῆς ζωῆς καὶ τῆς ψυχῆς ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς νεωτέρας βιολογίας» εἶναι μίαν ὁμολογίαν, ἐπίσημος οὕτως εἰπεῖν, εἰς τὸ κεφάλαιον αὐτό.

"Ὅσαι ἐργασίαι καὶ ἂν γίνων ἐπ' αὐτοῦ εἰς τὸν τόπον μας εἶναι εὐπρόσδεκτοι, διότι ἐπ' ἀρκετὰ ἔτη τώρα δὲν ἤκούετο τίποτε ἄλλο—καὶ μάλιστα ἀπὸ ἐπισήμου—παρὰ μηχανοκρατία, φυσικοὶ νόμοι οἱ ὁποῖοι ἐπιβάλλονται ἀπὸ ὀρισμένης ἰδιότητος τῆς ὕλης, ἀνυπαρξία ἰδιαίτερου πνευματικοῦ κόσμου εἰς τὸν ἄνθρωπον κλπ. Ἡ ἐργασία τοῦ κ. Θρ. Βλησίδου καθαρίζει τὸ ἔδαφος ἀπὸ τὴν ἀγονον ἀναζητήσιν τῆς

ἀμύχου ὕλης καὶ ὡς τοιαύτη πρέπει νὰ μελετηθῆ ἀπὸ τοὺς διανοουμένους μας.

A. Φ.

Αἱ βαθεῖαι καὶ ριζικαὶ ἀναστατώσεις πού ἔγιναν κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίαι εἰς τὰς Φυσικὰς ἐπιστήμας, εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα ἀπὸ τοῦ 1928 καὶ ἐντέθεν νὰ πνεύσῃ νέος μεταφυσικὸς ἀνεμος κατὰ τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ θετικιστοῦ καθηγητοῦ τῆς Φυσικῆς Ph. Frank.

Ἐδρε δὲ οὗτος τὸ κορύφωμά του εἰς τὸ ἐν Πράγα συνελθόν τῷ 1934 διεθνὲς Φιλοσοφικόν Συνέδριον, συνεχῶς ἐπεκτείνόμενος σήμερον εἰς τὰς τάξεις τῶν φυσικῶν καὶ βιολόγων. Εἰς τὴν στήλην αὐτὴν ἀνεφέρθησαν ἄλλοτε βιβλία φυσικῶν τὰ ὅποια κἀμινον Μεταφυσικὴν, διότι θεωρεῖται τώρα ἡ Μεταφυσικὴ ἀναγκαῖον βοήθημα καὶ προϋπόθεσις τῆς Φυσικῆς. Σήμερον θὰ σημειώσωμεν δύο μονογραφίας τοῦ διασημοῦ βιολόγου καθηγητοῦ Max Hartmann: Ἡ μία ἀναφέρεται εἰς τὴν «Φιλοσοφίαν τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν» (Philosophie der Naturwissenschaften, Berlin 1937) καὶ ἡ ἄλλη, νεωτέρα, ἀσχολεῖται μὲ τὴν σχέσιν τῆς Φυσικῆς Ἐπιστῆμης πρὸς τὴν Θρησκείαν» (Naturwissenschaft und Religion).

Εἰς τὴν πρώτῃν ὁ συγγραφεὺς ἐξετάζει προεισαγωγικῶς τὰς προϋποθέσεις καὶ τὰς μεθόδους τῆς Φυσικῆς καὶ τῆς Βιολογίας, αἱ ὅποια διέρχονται κρίσιν ὡς πρὸς τὰς βασικὰς τῶν ἀρχὰς. Τὸ χαρακτηριστικὸν ἐνδεῖν ὅτι ὁ καθηγητὴς Hartmann δέχεται ὡς κάτι τὸ φυσικὸν καὶ αὐτονόητον, ὅτι κάθε γνῶσις καὶ ἔρευνα τοῦ φυσικοῦ κόσμου προϋποθέτει πάντοτε ἕνα σύστημα κατηγοριῶν, δηλαδὴ αἰριοῖσι προϋποθέσεων, αἵτινες δὲν δύνανται νὰ ἀποδειχθοῦν, ἐκτός δὲ αὐτῶν παρατηρεῖ (σελ. 16) ὅτι ἡ Φυσικὴ δέχεται καὶ μεταφυσικὰς προϋποθέσεις. Μεταξὺ τῶν πρώτων καταλέγει τὰς ἐννοίας τοῦ ἀριθμοῦ, τοῦ χώρου, τῆς αἰτιότητος. Εἰς τὰς ἄλλας κατατάσσει: τὴν παραδοχὴν τῆς ὑπάρξεως πραγματικοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, εἰς τὸν ὅποιον ἐπικρατεῖ γενικῶς μία αἰτιώδης σχέσις τὴν μὴ δυναμένην νὰ ἀποδειχθῆ προϋποθέσιν τῆς καταληπτότητος τῆς φύσεως τὴν ὁμοιομορφίαν αὐτῆς, ὡς καὶ τὴν ὑπαρξιν σχεδίου. Μετὰ ταῦτα εἰσέρχεται εἰς τὴν Φιλοσοφίαν τῆς Φυσικῆς, ἕνα ἐξετάζει τὸν χῶρον καὶ τὸν χρόνον, τὴν αἰτιότητα καὶ τὴν ὕλην, ἐνῶ εἰς τὴν Φιλοσοφίαν τῆς Βιολογίας ἀναπτύσσει τὴν θεωρίαν τῆς ὁλότητος,

ὅπου αὕτη εἶναι κάτι τὸ ἐντελῶς διάφορον τοῦ ἀθροίσματος ὄλων τῶν μερῶν. Ἡ ὁλότης (Ganzheit) εἶναι αἰτιότης καὶ τελολογία. Τέλος δὲ ἐξετάζει τὴν Ζωτικοκρατίαν (Vitalismus).

Εἰς τὴν ἑτέραν μελέτην τοῦ ὁ καθηγητῆς Hartmann ἀναφέρει ὅτι κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῶν τοῦ 19ου αἰῶνος αἱ σχέσεις Θρησκείας καὶ Φυσικῆς ἐπιστῆμης δὲν ἦσαν φιλικαί, κυρίως λόγῳ τῶν ὕλιστικῶν κοσμοθεωριῶν τῶν Vogt, Büchner, Haeckel, Ostwald κ. ἄ.

Μὲ τὴν ἀνατολὴν ὅμως τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος τὰ πράγματα ἠλλάξαν, διότι οἱ ὕλισται καὶ οἱ ἀθεῖστοι δὲν εὐρίσκουν κανένα ἔρεισμα ἐκ τῶν δεδομένων τῆς Φυσικῆς, καθ' ὅσον, ὡς γράφει μεταξὺ ἄλλων ὁ συγγραφεὺς (σελ. 19) «καὶ ἡ αὐστηρὰ ἔστω ἰσχύς τοῦ κράτους τῶν νόμων δὲν παρουσιάζει καμμίαν ἀπόδειξιν ἐναντίον τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, σύμφωνα μὲ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἀλλ' ἀποδεικνύεται συγχρόνως ὡς ὁ καλύτερος συνήγορος αὐτῆς. Καὶ συνεχίζει: «Ἡ πίστις εἰς Θεὸν ἀπόλυτον, δὲν ἔχει ἀνάγκη τοιοῦτων ὑποστηρικμάτων, τὰ ὅποια εὐκόλα σπάζουν, διότι, ὅπως ἀπεδείχθη ἤδη, ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν δὲν ἡμπορεῖ νὰ προβληθῆ καμμία πραγματικὴ ἀντίρρηση, καὶ τοῦτο ἐπειδὴ ἀμφότεραι μὲ πλήρη ἀρμονίαν ὁδηγοῦν εἰς τὴν παραδοχὴν τῆς ὑπάρξεως ἐνὸς Ἀπολύτου. Ἐπὶ πλέον δέ, εἶναι δυνατόν τὰ ὅπλα τὰ ὅποια οἱ ἀθεῖστοι προτείνουν ἐναντίον τῆς εἰς Θεὸν πίστεως, νὰ στραφοῦν ἀποκλειστικῶς ἐναντίον ἐκείνων ποῦ ἀρνιούνται τὸν Θεόν». Περαιτέρω ὁ θεωρητικὸς καὶ πειραματικὸς βιολόγος κἀμνει ἀκόμη μεταφυσικωτέραν Μεταφυσικὴν, ὅταν ὁμιλῇ περὶ ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως, περὶ τοῦ Θεοῦ, τῶν νόμων καὶ τῆς τάξεως, περὶ χριστιανικῆς ἀγάπης καὶ συμβιβασμοῦ τοῦ Θεοῦ τῶν Νόμων μὲ τὸν Θεὸν τῆς Ἀγάπης.

Δυστυχῶς ὁ χῶρος δὲν ἐπιτρέπει νὰ ἀναπτύξωμεν περισσότερον τὰς ἀντιλήψεις τὰς ὁποίας ὁ διακεκριμένος καθηγητὴς Max Hartmann ἐκθέτει εἰς τὰς ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἀξιολόγους ταύτας πραγματείας του, τὰς ὁποίας θὰ ἠθέλομεν νὰ μελετήσουν ἰδιαίτερος μερικοὶ Ἕλληνες ἐπιστήμονες οἱ ὅποιοι ἐξακολουθοῦν νὰ μένουν μὲ ἀντιλήψεις ποῦ δὲν ἔχουν πλεόν σχέσιν μὲ τὴν ἐπιστῆμην καὶ τὴν ἀλήθειαν.

Δ. Κ.